

Ministarstvo prosvjete
Crne Gore

Uprava za mlade i sport
Crne Gore

STRATEGIJA ZA MLADE

2017-2021

Strategija za mlade

2017–2021.

septembar 2016.

SADRŽAJ

TERMINI I SKRAĆENICE	7
ZAŠTO STRATEGIJA ZA MLADE	8
UVOD	9
Kako je pripremana Nacionalna strategija za mlade	9
Ko su mladi u Crnoj Gori i šta žele, izazov nedostatka podataka	9
ZAKONSKI I STRATEŠKI INSTRUMENTI ZA SPROVOĐENJE OMLADINSKE POLITIKE	11
OSNOVNA NAČELA STRATEGIJE ZA MLADE	12
INSTITUCIONALNI OKVIR: KLJUČNI AKTERI	14
Institucionalni okvir na nacionalnom nivou	14
Institucionalni okvir na lokalnom nivou	16
Civilni sektor u oblasti mladi	18
MEĐUNARODNI OKVIRI U OBLASTI OMLADINSKE POLITIKE	19
VIZIJA	20
KLJUČNI ISHODI	23
A) Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja	24
Mjere za ostvarenje ekonomske i socijalne sigurnosti mladih kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja	26
B) Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju	28
Mjere za ostvarenje pristupa mladih kvalitetnijem obrazovanju	31
C) Mladi su aktivni građani/ke, uključeni, motivisani, proaktivni i učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju	34
Mjere za unapređenje kulture participacije mladih	37
D) Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju, samosvjesni su, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitosti	39
Mjere za obezbjeđivanje adekvatnog pristupa sistemu podrške za tranziciju mladih u odraslo doba	41
E) Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti	45

Mjere za obezbjeđivanje pristupa mladima kvalitetnim kulturnim sadržajima	45
F) Uspostavljen je normativno pravni okvir za sprovođenje omladinske politike	47
Mjere za uspostavljanje normativno pravnog okvira za sprovođenje omladinske politike.	47
SREDSTVA ZA REALIZACIJU STRATEGIJE	50
MONITORING I EVALUACIJA REALIZACIJE STRATEGIJE	51
PLAN IMPLEMENTACIJE STRATEGIJE.	57
AKCIONI PLAN ZA 2017. GODINU	65
EVALUACIJA I MONITORING STRATEGIJE	73
Literatura	86
Reference	91

TERMINI I SKRAĆENICE

Osnovni termini

Djeca – osobe uzrasta do 18 godina

Mladi – Prema Zakonu o mladima (član 2) postavljena je starosna granica mladih, te se mladima smatraju lica sa navršениh 15 do 30 godina života.

Skraćenice

BS – Biznis sektor

CIPS – Centar za informisanje i profesionalno savjetovanje mladih

CS – Civilni sektor

CSO – Centar za stručno obrazovanje

IRF – Investiciono razvojni fond

JLS – Jedinice lokalne samouprave

FO – Fondacije

ME – Ministarstvo ekonomije

MF – Ministarstvo finansija

MIDT – Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije

MK – Ministarstvo kulture

MLJMP – Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

MO – Međunarodne organizacije

MORT – Ministarstvo održivog razvoja i turizma

MP – Ministarstvo prosvjete

MRSS – Ministarstvo rada i socijalnog staranja

MVPEI – Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija

NPAM – Nacionalni plan akcije za mlade

NVO – Nevladine organizacije

OO – Omladinske organizacije

PNFO – Provajderi neformalnog obrazovanja

SP – Socijalni partneri

UMS – Uprava za mlade i sport

UP – Unija poslodavaca

ZZZCG – Zavod za zapošljavanje Crne Gore

ZZŠ – Zavod za školstvo

ZU – Zdravstvene ustanove

ZAŠTO STRATEGIJA ZA MLADE

Strategija za mlade ne može odgovoriti na sve izazove s kojima se suočavaju mladi ljudi u Crnoj Gori, ali može postaviti ključne prioritete i sistem podrške mladim ljudima za proces tranzicije ka odraslom dobu. Ova Strategija je upravo to – pokušaj koordiniranog, participativnim procesom konsultacija podržanog planiranja ključnih ciljnih ishoda kad su u pitanju mladi u Crnoj Gori, te definisanja i jačanja adekvatnog institucionalnog okvira koji će biti sposoban da te ključne ciljne ishode i ostvari.

Iako je do sad uloženo mnogo značajnih i vrijednih napora da se položaj mladih u Crnoj Gori unaprijedi i to od strane najrazličitijih subjekata, organizacija civilnog društva, institucija na nacionalnom i lokalnom nivou, međunarodnih organizacija, entuzijasta i pojedinaca, postoji značajan prostor za unapređenje koordinacije cjelokupnog procesa. Ova Strategija pokušava da odgovori na taj problem i da kreira adekvatan formalni okvir za sistematično unapređenje položaja mladih u Crnoj Gori u kome će svi zainteresovani subjekti naći svoje mjesto.

Strategijom je definisano šest ključnih prioriteta (ciljnih ishoda) kad su mladi ljudi u Crnoj Gori u pitanju, i to:

- A. *Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja*
- B. *Mladima je obezbijeđen pristup kvalitetnom obrazovanju*
- C. *Mladi su aktivni građani, motivisani i proaktivno učestvuju u procesima donošenja odluka, u razvoju zajednice i kreiranju i sprovođenju politika*
- D. *Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju obezbijeđen pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju*
- E. *Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti*
- F. *Uspostavljen je efikasan normativni i institucionalni okvir za sprovođenje omladinske politike.*

Ključni prioriteti za mlade, definisani ovom Strategijom, rezultat su opsežnog participativnog procesa kroz koji je ovaj dokument nastao, a u kome su pored ključnih subjekata i zainteresovanih strana, prevashodno bili uključeni mladi ljudi širom Crne Gore.

Pored identifikacije ključnih prioriteta za period 2017–2021, ova Strategija definiše mjere, podmjere i aktivnosti koje treba sprovesti da bi se definisani prioriteti ostvarili, te aktere koji su zaduženi za njihovu implementaciju. U tom smislu, posebno se ističe centralna institucionalna pozicija Uprave za mlade koja bi uz podršku i saradnju s ostalim subjektima, uključujući vladine i nevladine organizacije, trebalo da koordinira cjelokupnim procesom.

Sastavni dio Strategije su *Plan implementacije* koji sadrži osnovne mjere i podmjere koje bi trebale dovesti do ostvarenja ključnih ishoda u planiranom roku s identifikacijom odgovornih subjekata za njihovo sprovođenje, godišnji *Akcioni plan* za 2017. godinu koji sadrži konkretne aktivnosti koje će se tokom prve godine implementacije sprovoditi, te plan za monitoring i evaluaciju realizacije Strategije. Ovaj plan predviđa postepeno uvođenje međunarodnih indikatora za sveobuhvatno praćenje položaja mladih u zvanični statistički sistem Crne Gore.

Ovaj strateški okvir jasno pozicionira mlade kao pitanje od značaja za Crnu Goru i holističkim pristupom predviđa međusektorsku i multiresornu saradnju aktera omladinske politike. Strategija za mlade 2017–2021. je dokument koji mlade pozicionira ne samo kao subjekte omladinske politike već i kao aktere odgovorne za planiranje, realizaciju, monitoring i evaluaciju iste.

UVOD

Kako je pripremana Nacionalna strategija za mlade

Proces izrade Nacionalne strategije za mlade vodili su Uprava za mlade i sport i Ministarstvo prosvjete. Proces je podržao Sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, u okviru Zajedničkog programa UN za osnaživanje mladih, i to u dijelu usaglašavanja s međunarodnim standardima u oblasti omladinske politike, uključivanja mladih i drugih aktera u proces izrade strategije, kao i izradu okvira za monitoring i evaluaciju strategije.

Izrada ovog dokumenta bazirala se na analizi i evaluaciji prethodne strategije koja je ukazala na osnovne probleme i pravce kojima treba ići da bi se oni izbjegli. Naime, kad je u pitanju istorijat omladinske politike u Crnoj Gori, najvažniji strateški dokument do sada bio je Nacionalni plan akcije za mlade (NPAM) sproveden u periodu od 2006. do 2011. godine.

Evaluacija NPAM-a pored postignutih rezultata, ukazala je na i dalje prisutnu marginalizovanost pitanja mladih, koji su svakako međuresorsko pitanje, te na izuzetno ograničen uticaj koji je NPAM kao strateški dokument imao u smislu prioritizacije i postavljanja pitanja mladih u fokus drugih resora. Analiza je pokazala da je ostvaren značajan uticaj na pokretanje pitanja mladih na lokalnom nivou, te donekle i na izgradnju kapaciteta i obezbjeđivanje podrške za omladinske organizacije i one organizacije koje se bave mladima. Svi rezultati i preporuke proistekli iz evaluacije uzeti su u obzir tokom planiranja i izrade novog strateškog okvira, kako Zakona o mladima, tako i nove Strategije za mlade koja je pred nama.

Osim evaluacije prethodne strategije za mlade, proces kreiranja nove Strategije obuhvatio je i sprovođenje istraživanja među mladima i organizacijama i institucijama koji rade sa mladima i za mlade u Crnoj Gori na temu njihovih potreba. Istraživanje je obuhvatilo i tzv. „desk“ istraživanje politika koje se tiču mladih, zatim analizu dostupnih podataka i rezultata istraživanja koja se tiču mladih i oblasti od posebnog značaja za mlade, a zatim i niz direktnih konsultacija koje su bile sprovedene u formi intervjua, fokus grupa, interaktivnih alata za planiranje budućnosti¹, mobilne aplikacije za konsultovanje mladih, konferencija, radionica i foruma planiranja, itd.

Nakon analize položaja mladih u Crnoj Gori formirana je Radna grupa za izradu Strategije za mlade, sastavljena od predstavnika i predstavnica Ministarstva prosvjete, Uprave za mlade i sport, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva kulture, Ministarstva nauke, Ministarstva održivog razvoja i turizma, Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, te civilnog sektora.

Sadržaj Strategije zasnovan je na podacima i informacijama o položaju mladih u Crnoj Gori, kao i na rezultatima konsultacija sa svim akterima i samim mladima, koje su održane kroz više radionica, fokus grupa i konferencija.

Kroz ovaj participativni proces izrade Strategije za mlade bilo je uključeno preko **1200 mladih osoba** i oko **140 organizacija i institucija tj. zainteresovanih strana** koje se bave mladima.

Ko su mladi u Crnoj Gori i što žele, izazov nedostatka podataka

Pred nama su ozbiljni zadaci na prevazilaženju svih onih problema zabilježenih tokom implementacije prethodnog NPAM-a, ali i novih izazova sa kojima se mladi suočavaju, a koji su identifikovani tokom participativnog procesa.

Jedan od bitnijih zadataka tiče se vidljivosti mladih u društvenom sistemu Crne Gore. U skladu sa zakonskom definicijom približan broj mladih u Crnoj Gori 2011. godine, kad je rađen posljednji popis, može se dobiti iz podataka MONSTAT-a, gdje se navodi da je od ukupnog broja stanovnika Crne Gore (620 029), živjelo 132 702 mladih uzrasta od 15 do 29 godina, što čini 21,4% ukupnog stanovništva². Ova cifra ne obuhvata lica koja su navršila 30 godina. Ako se uzme u obzir pol, te godine u Crnoj Gori je živjelo 68 198 mladih osoba muškog pola i 64 504 mladih osoba ženskog pola. Od ukupnog broja mladih (zaključno sa

29 godina starosti), njih 87 714 živjelo je u urbanoj sredini, a skoro duplo manje – njih 44 988, u ruralnoj sredini. Ove brojke govore nam o mjestu prebivališta ali treba uzeti u obzira unutrašnju mobilnost mladih, najčešće obrazovnu i činjenicu da oni tokom tog perioda najčešće ne mijenjaju zvaničnu adresu, te dolazimo do zaključka da je broj mladih u urbanim sredinama još veći nego što se iz MONSTAT-ovog izvještaja može zaključiti.

Na nivou opština, situacija se razlikuje, tako da uzimajući u obzir prosjek, stanovništvo Plužina najstarije je sa 44 godine, a Rožaja najmlađe s prosjekom od 32 godine. Glavni grad Podgorica u godini popisa imao je prosjek starosti od 35,7 godina. Međutim, imajući u vidu da je Podgorica ekonomski i obrazovni centar, migriranje, naročito mladih, u ovu crnogorsku opštinu se nastavlja. Ta situacija povlači za sobom niz konsekvenci, a jedna je i manjak infrastrukture za kvalitetan život i adekvatno zapošljenje mladih. Pored pomenutog, Crna Gora se suočava s internim i eksternim migracijama koje se rukovode ekonomskom nesigurnošću i nestabilnošću. Emigranti iz Crne Gore uglavnom su mladi iz sjevernih opština. Što se tiče unutrašnjih migracija, sve sjeverne opštine imaju negativne migracione bilanse. Pogoršanje u oblasti ljudskog kapitala vezano je s odlivom obrazovanih građana koji se popularno naziva „odliv mozgova“ (eng. brain drain).

Statistički gledano, mladi u Crnoj Gori su prilično „nevidljivi“: relativno je malo napora do sada uloženo u pravcu za adresiranje potreba, problema, interesa i ciljeva mladih kroz istraživanje, pa je stoga malo dostupnih podataka relevantnih za ovu populaciju.

Mladi procjenjuju da se sloboda izražavanja i mišljenja mladih sputava, čak i u porodici, posebno kad je kritički obojena. Ovo je problem koji je neophodno posebno targetirati, jer je po svim parametrima za razvoj demokratskog društva neophodna kritička svijest svih građana, a isključivanjem mladih isključuje se značajan dio populacije koja ima potencijala da iznađe nova rješenja i unaprijedi društvo. Pravci razvoja Crne Gore treba da u ovom dijelu prate nastojanja zemalja članica Evropske unije u kojima je jasna politika da se ne smije dozvoliti da resursi mladih budu zanemareni i da ne budu stavljeni u funkciju razvoja društva.

Takođe, jako je važno imati na umu da u kontekstu Crne Gore nijesu sve oblasti razvoja mladih na jednakom nivou uređenosti. Dok, na primjer, u oblastima formalnog obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja, postoje razvijeni sistemi programa i usluga, s druge strane u oblastima učešća, informisanja ili slobodnog vremena mladih ne postoji razvijen i uspostavljen sistem intervencija, programa i usluga. Ove oblasti, kao i oblasti neformalnog obrazovanja mladih, omladinskog rada su bez adekvatne infrastrukture, institucionalnih i ljudskih kapaciteta, standarda, sistema obezbjeđivanja kvaliteta.

ZAKONSKI I STRATEŠKI INSTRUMENTI ZA SPROVOĐENJE OMLADINSKE POLITIKE

Pravni okvir koji uređuje oblasti od važnosti za mlade u Crnoj Gori izuzetno je širok. Uzimajući u obzir oblasti koje je prethodni Nacionalni plan akcije za mlade (NPAM) obuhvatao, one se protežu od oblasti obrazovanja do organizovanja slobodnog vremena.

U periodu izrade ovog strateškog dokumenta u Crnoj Gori prvi put je kreiran i usvojen Zakon o mladima. Naime, Ministarstvo prosvjete, u saradnji s Upravom za mlade i sport, nevladinim organizacijama, kao i nezavisnim ekspertima, pripremiло je radnu verziju Zakona o mladima i ta verzija zakona bila je na javnoj raspravi da bi se dobile primjedbe i sugestije prije svih od mladih, te drugih građana, naučnih, stručnih organizacija, nevladinih i drugih zainteresovanih organizacija i zajednica radi unapređenja teksta. Vlada Crne Gore, na održanoj 117. Sjednici (25. juna 2015. godine), utvrdila je i Prijedlog zakona o mladima istakavši da će „Crna Gora prvi put dobiti zakon koji će obezbijediti sprovođenje jedinstvene politike u ovoj oblasti, unapređenje društvenog položaja mladih u svim oblastima, uslove za podršku mladima u organizovanju, društvenom djelovanju, kao i učešće u donošenju odluka, razvoju i ostvarivanju ličnih i društvenih potencijala“. Skupština Crne Gore usvojila je ovaj zakon 28. juna 2016. godine.

Na osnovu Zakona o mladima, omladinska politika se planira, sprovodi i unapređuje na osnovu stvarnih potreba mladih, empirijskog i praktičnog znanja o položaju mladih, **istraživanja i redovnog praćenja i procjene položaja mladih**, uz aktivno uključivanje mladih u ovaj proces.

Za ostvarivanje omladinske politike donosi se **Nacionalna strategija za mlade i opštinske strategije za mlade**.

Nacionalnom strategijom za mlade utvrđuju se nadležnosti subjekata omladinske politike, dugoročni ciljevi, mjere i aktivnosti, kao i finansijske, administrativne i druge mjere za njihovo ostvarivanje. Strategiju za mlade donosi Vlada, na prijedlog organa uprave nadležnog za mlade (Uprave za mlade), **za period od pet godina**. Uprava donosi **godišnji plan** ostvarivanja Strategije za mlade i sprovodi istraživanje potreba i položaja mladih najmanje jednom u pet godina.

Prema Zakonu o mladima, za ostvarivanje omadinske politike donose se pored nacionalne strategije i **opštinske strategije za mlade**. Njima se utvrđuju ciljevi, mjere i aktivnosti omladinske politike na opštinskom nivou, radi ostvarivanja interesa mladih. Opštinsku strategiju donosi nadležni organ opštine, u skladu sa Strategijom za mlade, za period od četiri godine. Nadležni organ donosi i godišnji plan ostvarivanja opštinske strategije.

OSNOVNA NAČELA STRATEGIJE ZA MLADE

U skladu sa Zakonom o mladima, omladinska politika, a samim tim i Nacionalna strategija za mlade, zasniva se na načelima: jednakosti, volonterizma, solidarnosti, dobrovoljnosti, partnerstva, sposobnosti i naučnim saznanjima radi dobrovoljnog učešća mladih u svim oblastima društvenog života, u skladu sa sopstvenim izborom.

Zakon nalaže da su svi mladi jednaki u ostvarivanju prava, bez obzira na: nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, vjeru, društveno porijeklo i imovinsko stanje, članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama, invaliditet, zdravstveno stanje, fizički izgled, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i drugo lično svojstvo. Navodi se i potreba i obaveza da mladi aktivno doprinose izgradnji i njegovanju društvenih vrijednosti i razvoju društva putem različitih oblika volonterskih aktivnosti, izražavaju međugeneracijsku solidarnost, i rade na stvaranju uslova za jednako učešće u svim aspektima društvenog života mladih s invaliditetom, pripadnika nacionalnih manjina i drugih lica i društvenih grupa koje mogu biti u riziku od diskriminatornog postupanja.

U međunarodnoj zajednici aktera u ovoj oblasti, usaglašen je niz principa na kojima treba da se zasniva omladinska politika:

1. Zasnovana na pravima – omladinska politika je osmišljena i realizuje se u skladu s ljudskim pravima koja propisuje država i u skladu s preuzetim globalnim obavezama Crne Gore u ovoj oblasti.

2. Inkluzivna – omladinska politika predviđa mjere koje omogućavaju ravnopravnost i jednake šanse svim mladim osobama da ostvare svoj puni potencijal u životu, a posebno mjere za uklanjanje barijera za inkluziju posebno osjetljivih grupa i mjere za obezbjeđivanje građanskog učešća svih mladih ljudi.

3. Participativna – omladinska politika je osmišljena, razvijena, realizovana, praćena i njen učinak procijenjen je uz konkretno učešće mladih ljudi i uz uključivanje svih zainteresovanih strana.

4. Rodno osjetljiva – omladinska politika predviđa posebne mjere da promoviše rodnu ravnopravnost i da osigura da mlade djevojke i žene, kao i transrodne osobe, budu u ravnopravnom položaju.

5. Holistička – omladinska politika pristupa razvoju mladih kroz pojačanu međusektorsku i međuministarsku saradnju, kao i saradnju s različitim zainteresovanim stranama, osiguravajući strateški okvir za razvoj zakonodavstva i mjera koje se tiču mladih.

6. Zasnovana na znanju i dokazima – omladinska politika predviđa mjere kojima će osigurati redovnu reviziju u skladu s nalazima monitoringa i evaluacije, te posebnih istraživanja za utvrđivanje opšte situacije, potreba, mogućnosti i izazova s kojima se suočavaju mlade žene i mladi muškarci.

7. S obezbijeđenim resursima – omladinska politika ima adekvatne, transparentne i posvećene resurse za realizaciju strategije, kao i za monitoring i evaluaciju, te predviđa mjere za optimalno korišćenje resursa kroz koordinaciju i podršku međusektorskim partnerstvima i zajedničkom vlasništvu nad strategijom.

8. Odgovorna ka ciljnoj grupi – vlasništvo nad omladinskom politikom imaju nadležne institucije na nacionalnom i na lokalnom nivou, koje osiguravaju aktivno učešće mladih i redovan monitoring i evaluaciju u skladu s posebnim razvojnim ciljevima i pokazateljima uspjeha.

INSTITUCIONALNI OKVIR: KLJUČNI AKTERI

Ko sprovodi omladinsku politiku?

U članu 3, stav 2, Predloga Zakona o mladima navodi se da omladinsku politiku sprovode:

- *Vlada Crne Gore*
- *organi državne uprave i drugi organi uprave nadležni za pojedine oblasti od značaja za mlade*
- *opština, Glavni grad, Prijestonica*
- *nevladine organizacije i*
- *drugi subjekti koji učestvuju u planiranju, sprovođenju i unapređenju omladinske politike.*

INSTITUCIONALNI OKVIR NA NACIONALNOM NIVOU

UPRAVA ZA MLADE I SPORT

Na nacionalnom nivou, najvažnija institucija u domenu omladinske politike je Uprava za mlade i sport. Ona vrši poslove koji se odnose na:

- *unapređivanje i sprovođenje nacionalne politike i strategije i akcionih planova i programa za mlade*
- *sarađuje s organizacijama mladih i udruženjima prilikom organizovanja međunarodnih manifestacija i skupova mladih u Crnoj Gori*
- *pomoć i saradnju s organizacijama i udruženjima mladih i njihovo promovisanje*
- *omogućavanje organizacijama i udruženjima mladih iz Crne Gore da učestvuju na skupovima i manifestacijama za mlade u inostranstvu*
- *podsticanje i ostvarivanje međunarodne saradnje koja se odnosi na mlade*
- *podsticanje razvoja omladinske politike i rada kancelarije za mlade na državnom i lokalnom nivou, kao i niz aktivnosti u domenu statusa, prava i obaveze sportista.*

Zakon za mlade, usvojen u junu 2016. godine propisuje da Uprava za mlade i sport donosi godišnji plan ostvarivanja Strategije za mlade i sprovodi istraživanje potreba i položaja mladih najmanje jednom u pet godina.

Pored toga, Uprava obezbjeđuje saradnju nadležnih organa s nevladinim organizacijama, privrednim društvima, medijima, sindikatom i drugim subjektima radi planiranja, sprovođenja, evaluacije i unapređenja omladinske politike.

Uprava podstiče i obezbjeđuje bilateralnu i regionalnu saradnju, saradnju s međunarodnim institucijama u Crnoj Gori, kao i učešće u radu međunarodnih tijela, u oblasti omladinske politike. Uprava obezbjeđuje i promoviše korišćenje međunarodnih programa i fondova za mlade.

Trenutna struktura i kapaciteti Uprave za mlade i sport

Zakon o mladima ne daje detalje o strukturi, radu i finansiranju Uprave za mlade i sport. I pored ostvarenih rezultata, imajući u vidu važnost, obim posla i nadležnosti, mora se istaći da su, još uvijek, resursi i kapaciteti Uprave za razvoj i implementaciju omladinske politike nedovoljni.³

Uprava za mlade i sport je na neki način trenutni domaćin Kancelarije za mlade, koja je od 2009. godine, kad je osnovana, premješтана iz Ministarstva prosvjete koje je izradilo prvu omladinsku strategiju u Ministarstvo kulture i medija, nadležno za realizaciju. Nakon toga, iz Ministarstva kulture opet je premješтана u Sektor za sport i mlade, i finalno u Upravu za mlade i sport, koja je, u međuvremenu, opet prešla u nadležnost Ministarstva prosvjete. Kao posljedica, više od pet godina nije završen proces institucionalizacije i sistematizacije radnih mjesta prema kojoj su predviđena četiri radna mjesta za službenike koji će se baviti pitanjima mladih.

Osim ovog tijela, Zakon o mladima prepoznaje i detaljno objašnjava ulogu Savjeta za mlade, te definiše klasifikaciju organizacija koje rade s mladima i za mlade.

OSTALI DRŽAVNI ORGANI

Ostali državni organi koji učestvuju u kreiranju i sprovođenju omladinske politike na nacionalnom nivou su ministarstva, uprave, zavodi i druge institucije. Organi nadležni za pojedine oblasti omladinske politike dužni su sarađivati u sprovođenju omladinske politike i odrediti **kontakt osobu za mlade**. Kontakt osoba za mlade koordinira aktivnosti u vezi s omladinskom politikom i ostvaruje saradnju s Upravom i Savjetom za mlade u planiranju, sprovođenju i evaluaciji Strategije za mlade.

SAVJET ZA MLADE

Zakon o mladima propisuje da: „Radi podsticanja i unapređenja razvoja omladinske politike, praćenja i evaluacije njenog sprovođenja, kao i unapređenja položaja mladih, organ državne uprave nadležan za poslove prosvjete (Ministarstvo) obrazuje Savjet za mlade, kao stručno i savjetodavno tijelo. Članovi Savjeta za mlade biraju se na period od četiri godine. Savjet za mlade čine predstavnici Ministarstva, Uprave, opština, centralnog saveza, omladinskih organizacija, organizacija za mlade, drugih oblika organizovanja mladih i stručnjaci za oblast omladinske politike. Aktom o obrazovanju Savjeta za mlade utvrđuje se bliži sastav, broj članova, finansiranje, način rada i donošenja odluka i druga pitanja od značaja za rad Savjeta za mlade. Savjet za mlade kao tijelo je postojao i aktivno radio i tokom perioda važenja NPAM-a (2006–2011).

Nadležnost Savjeta za mlade prema Zakonu o mladima je da:

- *prati omladinsku politiku u svim oblastima od značaja za mlade, koje su definisane Strategijom za mlade*
- *daje preporuke za unapređenje omladinske politike*
- *učestvuje u planiranju, sprovođenju i evaluaciji Strategije za mlade*
- *daje mišljenja u postupku pripreme propisa iz oblasti kojima se uređuju pitanja od značaja za mlade*
- *prati položaj mladih i predlaže mjere za njihovo unapređenje*
- *obavlja i druge poslove u skladu s aktom o obrazovanju.*

Radi razmatranja pitanja iz svoje nadležnosti, Savjet za mlade može obrazovati komisije, ekspertske grupe i druga radna tijela. Način rada i odlučivanja Savjeta za mlade bliže se uređuju poslovnikom o radu.“

INSTITUCIONALNI OKVIR NA LOKALNOM NIVOU

LOKALNE SAMOUPRAVE

Jedinice lokalne samouprave kreiraju i sprovode lokalnu omladinsku politiku.

Glavni instrument lokalne omladinske politike jesu opštinske Strategije za mlade, kako ih Zakon o mladima definiše, ili Lokalni planovi akcije za mlade (LPAM). Prema Zakonu o mladima, za ostvarivanje omladinske politike pored nacionalne strategije donose se i opštinske strategije za mlade. Njima se utvrđuju ciljevi, mjere i aktivnosti omladinske politike na opštinskom nivou, radi ostvarivanja interesa mladih. Opštinsku strategiju donosi nadležni organ lokalne samouprave, u skladu sa Strategijom za mlade, za period od četiri godine. Nadležni organ donosi i godišnji plan ostvarivanja opštinske strategije.

Nakon usvajanja prvog Nacionalnog akcionog plana za mlade, na nivou lokalnih samouprava u Crnoj Gori počelo se s izradom Lokalnih planova akcije za mlade (LPAM). U Crnoj Gori važeći LPAM ima 10 opština (Plav, Bijelo Polje, Kolašin, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Tivat, Rožaje, Ulcinj, Plužine). U februaru 2015. godine na inicijativu Omladinskog centra Andrijevice, i Andrijevice je pristupila kreiranju Lokalnog plana akcije za mlade. LPAM-ovi u ostalim opštinama su istekli (Berane, Budva, Kotor i Cetinje) ili nijesu ni postojali (Petnjica, Gusinje, Bar, Herceg Novi, Danilovgrad, Šavnik, Mojkovac, Žabljak).

Nadležnost za kreiranje i realizaciju lokalne omladinske politike uglavnom pripada **sekretarijatima za društvene djelatnosti**. Pitanjima mladih na Cetinju bavi se Sekretarijat za kulturu, sport i mlade Prijestonice Cetinje. Samo u Beranama i Nikšiću u nazivu Sekretarijata se spominju mladi.

KANCELARIJE ZA MLADE

Radi koordinacije, planiranja i sprovođenja omladinske politike, opštinske strategije, saradnje nadležnih organa opštine s ostalim subjektima omladinske politike, opština, u okviru svojih organa ili službi, može organizovati posebnu organizacionu jedinicu za mlade (**Kancelarija za mlade**).

Kancelarija za mlade postoji u Bijelom Polju i Nikšiću, dok je u Budvi i Tivtu u sklopu Kancelarije za prevenciju bolesti zavisnosti i pitanja mladih.

LOKALNI SAVJET ZA MLADE

Prema Zakonu o mladima, lokalni Savjet za mlade je nezavisno i savjetodavno tijelo koje obrazuje nadležni organ opštine, radi podsticanja i unapređenja razvoja omladinske politike, praćenja i evaluacije opštinske strategije, jačanja saradnje i unapređenja položaja mladih na lokalnom nivou. Ovo tijelo čine predstavnici organa opštine nadležnog za omladinsku politiku, omladinskih organizacija, organizacija za mlade i drugih oblika organizovanja mladih, kao i stručnjaci za oblast omladinske politike.

Od svih opština samo u glavnom gradu Podgorici postoji Savjet za pitanja mladih.

Iako nijesu prepoznati Zakonom o mladima, u Beranama, Pljevljima i Cetinju postoje savjeti mladih, reprezentativna tijela koja zastupaju interese mladih prema lokalnoj samoupravi.

OMLADINSKI KLUBOVI I CENTRI

Omladinski klubovi postoje u Nikšiću, Pljevljima, Rožajama, Tivtu, Beranama, Herceg Novom, Danilovgradu, a u fazi otvaranja je omladinski centar u Podgorici. Na Cetinju postoje Društveni centar i Omladinski klub, a u Kotoru je Omladinski klub u sklopu Centra za kulturu. Način funkcionisanja ovih omladinskih klubova, kao i njihova veza sa lokalnim samoupravama i vid podrške koju dobijaju od strane lokalnih samouprava različito je osmišljen i realizovan u svakom od pomenutih gradova.

Tabela: Pregled stanja na lokalnom nivou

Opština	LPAM (od-do)	Kancelarija za mlade	Savjet za pitanja mladih	Savjet mladih	Omladinski klub ili centar
Andrijevica	u procesu izrade	NE	NE	NE	NE
Bar	NE	Sekretarijat za društvene djelatnosti	NE	NE	NE
Berane	2007–2013(NE)	(u fazi otvaranja 2016) Sek. za sport, kulturu, mlade i saradnju s NVO	NE	DA	DA
Bijelo Polje	2011–2016	DA	NE	NE	NE
Budva	2010–2015(NE)	Kancelarija za prevenciju bolesti zavisnosti i mlade	NE	NE	NE
Danilovgrad	NE	Sekretarijat za upravu i društvene djelatnosti	NE	NE	DA
Žabljak	NE	NE, ali na pitanjima mladih radi Kancelarija za prevenciju narkomanije	NE	NE	NE
Kolašin	2013–2017	NE	NE	NE	NE
Kotor	2010–2015 (NE)	NE, u planu	(ne, ali je postojao dok je postojao LPAM)	NE	DA
Mojkovac	NE	NE	NE	NE	NE
Nikšić	2011–2016	DA	NE	NE	DA
Petnjica	NE	DA	NE	NE	NE
Plav		NE			
Plužine	2013–2017	Kancelarija za prevenciju narkomanije sprovodi LPAM	NE	NE	NE
Pljevlja	2012–2016	Sekretarijat za društvene djelatnosti	NE	DA	DA
Podgorica	2014–2019	NE (u sistematizaciji postoji, u okviru Sekretarijata za preduzetništvo)	DA	NE	DA
Rožaje	2016–2020	NE	NE	NE	DA
Tivat	2012–2017	Kancelarija za prevenciju bolesti zavisnosti i pitanja mladih	NE	NE	DA
Ulcinj	2015–2016	DA	NE	NE	NE
Herceg Novi	NE	NE	NE	NE	DA
Cetinje	2012–2015	Sekretarijat za kulturu, sport i mlade Prijestonice Cetinje	NE	DA	DA
Šavnik	NE	NE	NE	NE	NE
Gusinje	NE	NE	NE	NE	NE

CIVILNI SEKTOR U OBLASTI MLADI

Civilni sektor u oblasti rada s mladima mnogo je širi nego što se to iz zvaničnih podataka i izvještaja može sagledati, zbog toga što crnogorska praksa izvještavanja, a i samo zakonodavstvo ne prepoznaju širinu civilnog sektora, već se u ovoj oblasti najčešće pominju samo nevladine organizacije, a svi ostali akteri civilnog društva koji su osnovani od strane mladih i/ili se bave mladima se izostavljaju. U Predlogu Zakona o mladima u ovoj oblasti govori o **omladinskim organizacijama i organizacijama za mlade**. Tako se omladinska organizacija definiše kao nevladina organizacija koju čine mladi (koji je slobodno i samostalno osnivaju) u cilju poboljšanja položaja mladih, ličnog i društvenog razvoja, učešća u društvenim procesima i drugim oblastima od značaja za mlade. Rad omladinske organizacije je javan, a ostvaruje se u skladu sa zakonom i statutom omladinske organizacije. Kao tzv. organizacija za mlade definiše se nevladina organizacija čiji članovi nijesu samo mladi, a osnovana je radi podrške mladima u organizovanju i društvenom angažovanju.

Navodi se da se mladi, da bi obezbijedili sprovođenje omladinske politike, mogu organizovati i u **druge oblike organizovanja mladih**, kao što su:

- *omladinski klub*
- *omladinski centar*
- *savjet mladih*
- *neformalna grupa*
- *info centar*
- *info tačka*
- *učenički i studentski parlament i sl.*

Sve pomenute organizacije mogu se udruživati u saveze na lokalnom i državnom nivou radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva i interesa.

Status saveza na lokalnom nivou stiče ona organizacija koja ostvaruje interese mladih najmanje dvije godine i ima najmanje dvije trećine registrovanih omladinskih organizacija sa svoje teritorije.

Status saveza na državnom nivou stiče ona organizacija koja ostvaruje interese mladih najmanje dvije godine i ima najmanje dvije trećine registrovanih saveza na lokalnom nivou.

Status centralnog saveza stiče ona organizacija u koju se udruži najmanje dvije trećine saveza na državnom nivou. Uslove za rad saveza na lokalnom, odnosno državnom nivou, obezbjeđuje nadležni organ opštine, odnosno Uprava. Bliži sastav, nadležnost, način rada i odlučivanja i druga pitanja od značaja za rad saveza uređuje se statutom saveza.

Za ovu oblast važan je i rad podmladaka političkih partija i sindikata, pogotovo u dijelu osnaživanja mladih za aktivno učešće u donošenju odluka, te boljim uslovima za rad i sl.

MEĐUNARODNI OKVIRI U OBLASTI OMLADINSKE POLITIKE⁴

Omladinska politika Evropske unije

Iako je pravna tekovina EU u oblasti omladinske politike u domenu „mekog prava“, za razliku od nekih drugih oblasti gdje postoje striktne regulative koje zemlje kandidati moraju da primijene, privremenim zatvaranjem pregovaračkog poglavlja 26 (Obrazovanje i kultura), Crna Gora je preuzela obavezu usklađivanja sa Strategijom za mlade Evropske unije i drugim dokumentima od značaja za omladinsku politiku EU. S tim u vezi, Strategija za mlade nastoji da reflektuje Strategiju za mlade Evropske unije, kao i druge međunarodne standarde i preporuke kad je u pitanju omladinska politika.

Osnovni pregled situacije u oblasti omladinske politike na međunarodnom nivou

Što se tiče strategija za mlade međunarodnih organizacija, aktuelna je strategija za mlade Ujedinjenih nacija – Sistemski akcioni plan za mlade (United Nations System-Wide Action Plan on Youth)⁵, kao i Strategija za mlade Evropske unije – Ulaganje i osnaživanje (Investing and Empowering)⁶.

Najnoviji podaci ukazuju da 130 od 196 država ima nacionalnu omladinsku politiku, što je porast u odnosu na januar 2013. godine, kad ih je bilo 99, i na april 2014. godine, kad ih je bilo 122, a 10 država je imalo nacrt ili je vršilo reviziju postojećeg dokumenta.⁷

Rastuće interesovanje i prepoznavanje potrebe da se radi sa mladim ljudima i za mlade ljude je takođe prikazano kroz „revoluciju podataka o mladima“. 2013. godine su pokrenuta dva nova globalna pokazatelja za mlade: **Pokazatelj razvoja po mjeri mladih (Youth Development Index – YDI)** i **Pokazatelj dobrostanja mladih (Youth Wellbeing Index – YWI)**. Oba pokazatelja su kompozitnog tipa i pokrivaju mnoge oblasti, uključujući zdravlje, obrazovanje, prilike za zapošljavanje, ekonomske prilike i u velikoj mjeri učešće⁸. Ovi skupovi podataka postali su ključna referentna tačka za vlade i institucije koje razvijaju omladinske politike i programe, uprkos nekim ograničenjima i nedostacima u svojim metodologijama. Međutim, važno je i to što oni pomažu da vlade i institucije shvate da problemi mladih ne mogu biti riješeni prostim trošenjem novca, jer njihovo rješavanje zahtijeva temeljnije shvatanje situacije, prava, potreba i dobrostanja mladih.

Samo u posljednjih pet godina održana je Svjetska konferencija mladih, Forum mladih zemalja Komonvelta, Prvi globalni forum o omladinskoj politici, ECOSOC Forum mladih, UNESCO Forum mladih i Samit mladih Svjetske banke. Osnovan je Forum mladih zemalja Komonvelta, UNDP je predstavio svoju strategiju za mlade, imenovan je Izaslanik mladih Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, i Generalni sekretar UN je izjavio da su mladi ljudi oni koji će biti predvodnici u sprovođenju nove globalne razvojne agende – Ciljeva održivog razvoja⁹.

Za razliku od Milenijumskih razvojnih ciljeva, u Ciljevima održivog razvoja su mladi sada eksplicitno uključeni. Iako mladi nijesu sami po sebi pomenuti ni u jednom od ciljeva, pominju se u potciljevima u tri kategorije, i to prvenstveno vezano za zapošljavanje i funkcionalnu pismenost.

VIZIJA

Vizija ove Strategije jeste država Crna Gora u kojoj su mladi ljudi samostalni, uključeni u donošenje odluka i sprovođenje javnih politika i imaju mogućnosti za rad i finansijsku nezavisnost.

MLADI SU SVJESNI ZNAČAJA
SVOJE ULOGE U DRUŠTVU.

Da bi se ova vizija ostvarila, **Crna Gora** treba da bude članica relevantnih međunarodnih organizacija, moderna, građanska, demokratska, ekološka, ekonomski razvijena i država socijalne pravde, zasnovana na vladavini prava i poštovanju ljudskih prava. Takođe, Crna Gora je **država u kojoj su mladi potencijal, a ne problem.**

U ovakvoj Crnoj Gori, **mladi** su potencijal za prepoznavanje i iznalaženje rješenja za novonastale izazove, imajući u vidu znanja i vještine koje posjeduju. Aktivno učestvuju u procesu donošenja odluka i kreiranja politika. Mladi su najvažniji društveni resurs, te zato u punoj mjeri imaju podršku države, koja im pruža mogućnosti za razvoj i ostvarivanje sopstvenih potencijala. Ovo im obezbjeđuje finansijsku nezavisnost i veću samostalnost, te ekonomsku i socijalnu sigurnost. Svjesni značaja svoje uloge u društvu mladi su aktivni činioci društva koji slobodno iznose svoje stavove. Oni su, takođe, samosvjesni, inovativni i uvažavaju različitosti.

PODRŠKA RAZVOJU I RADU OMLADINSKIH ORGANIZACIJA I ORGANIZACIJA ZA MLADE

Mlade u Crnoj Gori u skladu s vizijom Strategije za mlade krase sljedeće **vrijednosti, karakteristike, vještine i znanja**:

KLJUČNI ISHODI

Strategijom je definisano šest ključnih prioriteta – ključnih ishoda – kada su mladi ljudi u Crnoj Gori u pitanju, i to:

- A. *Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja.*
- B. *Mladima je obezbijeđen pristup kvalitetnom obrazovanju.*
- C. *Mladi aktivno, motivisano i proaktivno učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice i kreiranja i sprovođenja politika.*
- D. *Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju obezbijeđen pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju.*
- E. *Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti.*
- F. *Uspostavljen je efikasan normativni i institucionalni okvir za sprovođenje omladinske politike.*

Ključni ishodi za mlade koji su definisani ovom Strategijom rezultat su opsežnog participativnog procesa kroz koji je ovaj dokument nastao, a u kome su pored ključnih subjekata i zainteresovanih strana, prevashodno bili uključeni mladi ljudi širom Crne Gore.

Pored identifikacije ključnih ishoda za period 2017–2021, ova Strategija definiše mjere, podmjere i aktivnosti koje treba sprovesti da bi se definisani ishodi ostvarili, te aktere koji su zaduženi za njihovu implementaciju.

U ovom poglavlju su predstavljeni **ključni ishodi i mjere za njihovu realizaciju**.

Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja

Otklanjanje barijera za pristup tržištu rada svim mladima	Podrška razvoju preduzetništva mladih	Uspostavljanje integrisanog i holističkog sistema podrške mladima za tranziciju ka dostojanstvenom zaposlenju	Smanjenje neaktivnosti mladih
---	---------------------------------------	---	-------------------------------

Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju

Podrška razvoju neformalnog učenja i unapređenje mehanizama verifikovanja neformalno i informalno stečenih znanja	Unapređenje kvaliteta organizacije, realizacije i vrednovanja praktičnog obrazovanja u stručnim školama	Unapređenje i integrisanje sistema informisanja i karijernog savjetovanja mladih	Prevenција i smanjenje napuštanja škole	Promocija obrazovne mobilnosti mladih
---	---	--	---	---------------------------------------

Mladi su aktivni građani, uključeni, motivisani, proaktivni i učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju

Razvoj kulture učešća mladih	Obezbjediavanje mehanizama / sistema za njegovanje aktivizma	Podrška omladinskom organizovanju i umrežavanju mladih
------------------------------	--	--

Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju

Uspostavljanje efikasnog međusektorskog informativno-savjetodavnog servisa za mlade i roditelje	Razvoj omladinskog rada kao podrške za tranziciju u odraslo doba	Razvoj servisa podrške za sticanje autonomije	Podrška razvoju psiho-fizičkog zdravlja mladih
---	--	---	--

Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti

Podrška mladim kreatorima kulture i medijskih sadržaja	Obezbjediavanje jednakog pristupa kulturnim sadržajima za sve mlade
--	---

Uspostavljen je efikasan normativno pravni okvir za sprovođenje omladinske politike

Unapređenje statistike na nacionalnom nivou i znanja o mladima	Obezbjediavanje održivog i kontinuiranog finansiranja omladinske politike	Jačanje kapaciteta Uprave za mlade i sport za sprovođenje i monitoring omladinske politike	Jačanje kapaciteta lokalnih samouprava za razvoj i sprovođenje omladinske politike	
Unapređenje međuresorske saradnje	Unaprijeđivanje normativne podrške	Podrška omladinskom udruživanju	Međunarodna saradnja	Unapređenje informisanja mladih o omladinskoj politici

A. Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja

NIJE LAKO DANAS BITI MLADA OSOBA NA TRŽIŠTU RADA

Mladost je značajan period ljudskog života, ako ne i najvažniji, iz perspektive postavljanja temelja profesionalne karijere. Tokom ovog perioda, mladi formulišu svoje težnje i životne ciljeve, traže i pronalaze svoje uloge i odgovornosti u društvu i kreću ka ekonomskoj nezavisnosti. Ovo takođe znači da je mladost period socijalne i psihološke tranzicije, u kojoj su mladi pozvani da donesu važne odluke i izbore koji značajno utiču na tok njihovih života. Kvalitet života mladih u velikoj mjeri zavisi od toga koliko im je uspješna tranzicija od škole do posla. Neuspjeh da se dođe do dostojanstvenog posla nakon škole može imati ozbiljan trajan uticaj na profesionalni kapacitet i vještine mladih diplomaca, kao i na njihove prihode. Bilo koje vrijeme provedeno u nezaposlenosti, nedovoljnoj zaposlenosti i neaktivnosti može ostaviti ožiljke na mladog pojedinca.¹⁰ Nasuprot tome, pozitivan početak na tržištu rada može imati pozitivan uticaj na profesionalni i lični uspjeh u kasnijim fazama života.

Karakteristike i osnovni pokazatelji tržišta rada ukazuju da je u periodu od 2010. do 2015. godine, primjetan napredak u pogledu učinka mladih na tržištu rada Crne Gore. Naime, stopa zaposlenosti mladih (15-24 godine) porasla je sa 13,7% u 2010. godini na 18,8% u 2015. godini, dok je stopa aktivnosti porasla sa 25,1% na 30,2% u istom razdoblju.¹¹ Takođe, stopa nezaposlenosti zabilježila je pad sa 45,5% u 2010. na 37,6% u 2015. godini. I pored dosadašnjih napora za unapređenje zapošljavanja i zapošljivosti mladih, ovo pitanje i dalje predstavlja značajan izazov na tržištu rada. Stoga, Strategija predviđa jedan dio konkretnih mjera kako bi se uticalo na unapređenje i olakšao pristup tržištu rada i zapošljenje kroz koje mladi treba da ostvare svoju ekonomsku i socijalnu sigurnost.

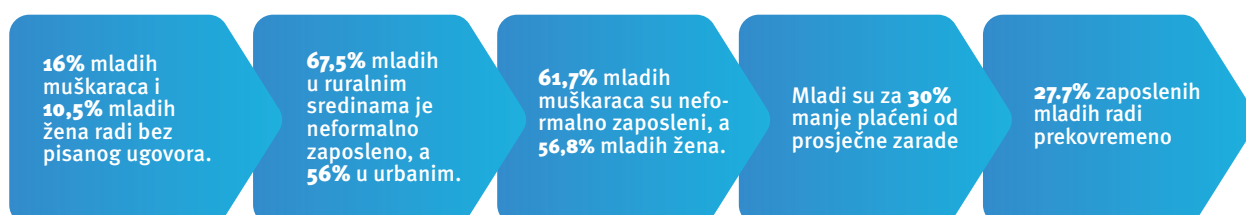
Podaci iz istraživanja „Od škole do posla” (MONSTAT, 2015) ukazuju na sljedeće:

Podaci o stopi nezaposlenosti (SN):

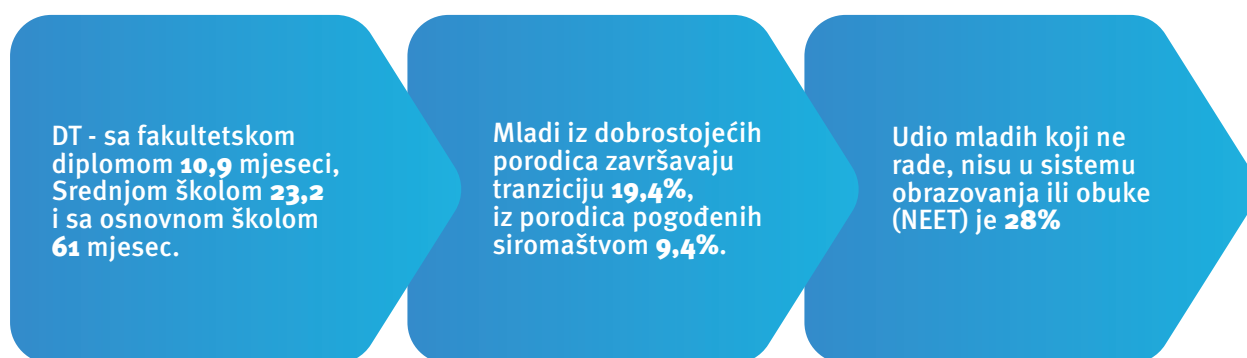
Pronalaženje prvog posla koji se smatra ili stabilnim ili zadovoljavajućim označava uspješnu tranziciju na tržište rada za 15,5% mladih, dok skoro polovina mladih uzrasta 15–29 godina nije ni započelo tranziciju. Mladi koji žive u porodicama pogođenim siromaštvom posebno su ugroženi po pitanju tranzicije na tržište rada i pronalaska dostojanstvenog posla. Neformalna zaposlenost među mladima i dalje je značajna i iznosi 59.5%.

Podaci o dostojanstvenom radu (DR):

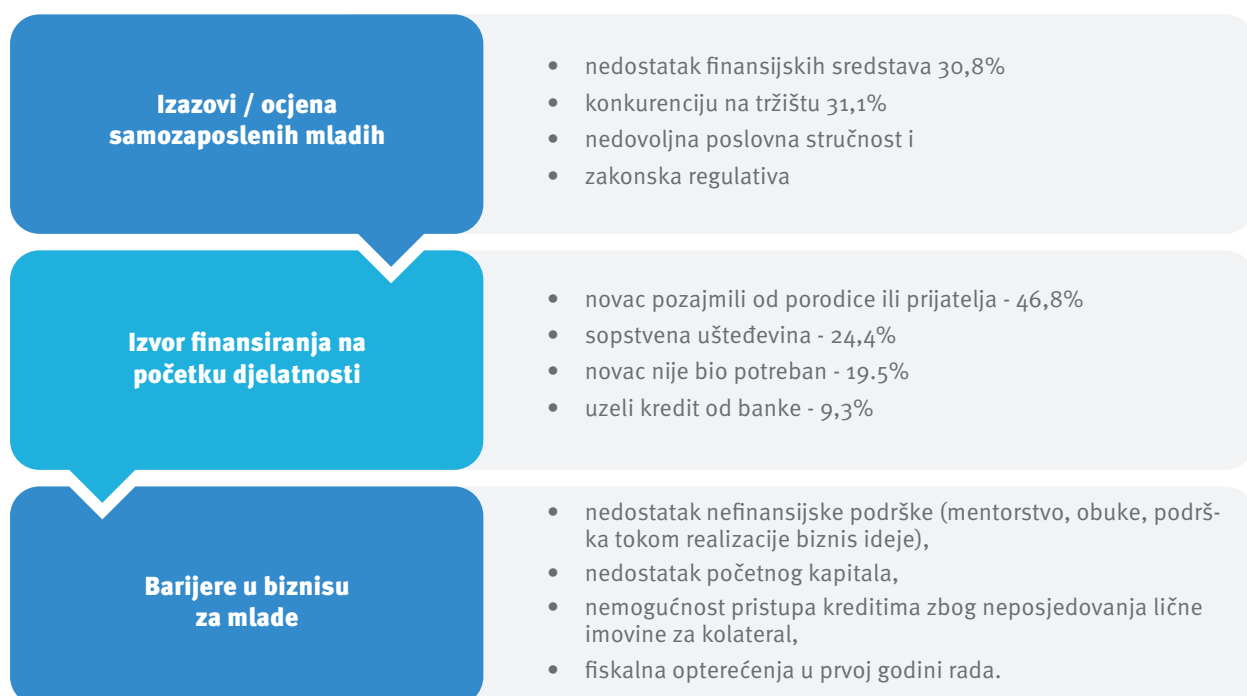
Dužina tranzicije do prvog/zadovoljavajućeg posla je prepolovljena za mlade koji posjeduju fakultetsku diplomu u odnosu na one sa završenom srednjom školom. Najbrže završavaju tranziciju mladi sa završenim srednjim stručnim obrazovanjem (69.1% od ukupnog broja mladih koji su završili tranziciju, uključujući 14.6% samozaposlenih na zadovoljavajućim poslovima). Važna poruka koja proizilazi iz navedenih podataka odnosi se na potencijal mladih sa završenim srednjim stručnim obrazovanjem, koji može ohrabriti ostale da krenu njihovim stopama na putu do bržeg i stabilnijeg zapošljenja. Bez obzira na dužinu trajanja tog vremena, jasno je da se tržište rada u Crnoj Gori suočava s ozbiljnim problemom apsorpcije mladih koji su završili školovanje. Ekonomski i socijalni troškovi finansijske podrške mladih tokom dugotrajnog procesa tranzicije predstavljaju očitu smetnju razvojnim potencijalima zemlje.¹²

Podaci o dužini tranzicije na tržište rada (DT):

Četiri prioritetna razvojna sektora Crne Gore su **turizam**, energetika (uključuju obnovljive izvore energije), **poljoprivredna proizvodnja i prerada** i **ruralni razvoj**.¹³ Ipak, većina mladih (87,7%) radi u sektoru usluga (a kad je riječ o mladim ženama, ovaj procenat je veći i iznosi čak 95,1%). 33,5% mladih živi u seoskim područjima, međutim, samo njih 1,1% radi u poljoprivredi (ukupna zapošljenost u poljoprivredi je 8,3% (15 do 64 godine))¹⁴. Značajan udio mladih radnika angažovan je u tehnologiji (8,2%). Samozapošljeni mladi čine ukupno 9,9% ukupno zapošljenih, od čega 1,5% su poslodavci, 5,1% su zapošljeni za sopstveni račun i 3,3% su pomažući članovi porodice¹⁵.

Pregled izazova prepreka preduzetništvu mladih:

U Crnoj Gori je uspostavljan trend stvaranja novih preduzeća koja generišu tražnju za različitim vidovima odgovarajuće finansijske i nefinansijske podrške. Istovremeno, Crnu Goru karakteriše strukturna nezaposlenost, nepovoljna starosna i kvalifikaciona struktura. Zbog toga je neophodno preduzeti mjere podrške, koje će omogućiti mladima koji su nezaposleni, kao i onima koji su ostali bez posla, povećanje kompetencija i konkurentnosti da bi se omogućila njihova reintegracija u ekonomske tokove, kroz započinjanje sopstvenog biznisa ili kroz kreiranje novih radnih mjesta. Takođe, socijalno preduzetništvo ima snažan potencijal za generisanje zapošljavanja i samozapošljavanja, posebno ranjivih grupa stanovništva. Osim ekonomskih benefita, ovaj vid preduzetništva ima važnu socijalnu dimenziju kroz uključivanje ranjivih grupa.

Dostupnost informacija o karijernoj orijentaciji i njenoj ulozi i značaju za različite ciljne grupe omogućiće pojedincu da adekvatno reaguje na potrebe i trendove na tržištu rada. Stečene vještine vođenja karijere kod pojedinca značajne su za društvo u cjelini jer pomažu ostvarenju ciljeva u oblasti obrazovanja i zapošljavanja kao i smanjenja siromaštva i poboljšanje socijalne uključenosti. Potrebno je dalje unaprijediti aktivnosti na unapređenju karijernog savjetovanja u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju kroz Centre za informisanje i profesionalno savjetovanje (CIPS) koji postoje u Podgorici, Baru, Herceg Novom, Nikšiću, Bijelom Polju, Beranama, Mojkovcu i Pljevljima kao i Centar za razvoj karijere pri Univerzitetu Crne Gore. Takođe, potrebno je obezbijediti karijerno savjetovanje za sve mlade.

Mjere za ostvarenje ekonomske i socijalne sigurnosti mladih kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja

MJERE:	Zašto ova mjera?
1. Otklanjane barijera za pristup tržištu rada svim mladima	Da bi se uspostavilo povjerenje mladih u proces zapošljavanja. Pokazalo se da mladi nemaju povjerenje u procese selekcije kandidata/kinja pri zapošljavanju, i da nijesu optimistični u pogledu nalaženja posla na osnovu svojih kompetencija. Istraživanja pokazuju da je najzastupljeniji način traženja i pronalaženja posla među mladima „preko prijatelja i rođaka“¹⁶. Veza (lična poznanstva bez obzira na kvalitete i znanje osobe koja traži posao) opaža se kao najvažniji kriterijum na osnovu kojeg poslodavci u državnim institucijama i preduzećima i organizacijama (48%), ali i u privatnom sektoru (38%), zapošljavaju nove kadrove. Obrazovanje je na drugom mjestu u oba sektora (16%). Na trećem mjestu je preporuka, na četvrtom utisak koji kandidat/kinja ostavi na poslodavca, a na posljednjem je radno iskustvo.¹⁷ Da bi mladi iz marginalizovanih grupa (mladi s invaliditetom, Romi, lica raseljena iz bivše Jugoslavije i izbjeglice, mladi koji čekaju posao preko tri godine, žene, mladi koji napuštaju obrazovanje prije sticanja prve kvalifikacije) zauzeli ravnopravan položaj na tržištu rada. Specifičan podatak o teško zapošljivim podgrupama kad su mladi u pitanju ne postoji, a vezano za opštu populaciju, među teško zapošljivim, najugroženije su osobe s invaliditetom, Romi, lica raseljena iz bivše Jugoslavije i izbjeglice, mladi bez ličnih dokumenata i u riziku od apatridije, lica koja na posao čekaju preko tri godine, žene, lica koja napuštaju obrazovanje prije sticanja prve kvalifikacije.
2. Podrška razvoju preduzetništva mladih	Da bi se unaprijedio preduzetnički ambijent za mlade i povećao procenat samozapošljenih mladih. Mladim ljudima nedostaju preduzetničke vještine i teško se odlučuju za započinjanje sopstvenog biznisa. Postoji potreba za daljim razvojem preduzetničkih vještina kod mladih i unapređenjem preduzetničkog ambijenta. Mladi, barem deklarativno, tvrde da bi prije radili za sebe nego za poslodavca – preko 60% njih, te da 28% razmišlja o pokretanju biznisa, ali samo 4% preduzima korake u tom smjeru¹⁸. Zapošljenje za zaradu je dominantan oblik rada mladih s procentom od 90%¹⁹.
3. Uspostavljen integrisani i holistički sistem podrške mladima za tranziciju ka dostojanstvenom zapošljenju	Da bi mladi bili adekvatno informisani o kvalitetnim servisima i mjerama u dijelu zapošljavanja i zapošljivosti, a kvalitetne usluge karijerne orijentacije integrisale se u život lokalne zajednice. Mladi tvrde da trenutno nijesu dovoljno informisani o servisima i mjerama koje se pružaju u oblasti zapošljavanja i zapošljivosti. Takođe, upitan je kvalitet/efikasnost postojećih servisa i mjera. Ključni izazovi s kojima se susrijeću pružaoci usluga fokusiranih na podršku i razvoj zapošljivosti kod adolescenata i mladih, između ostalog, ograničeni su ljudski, tehnički i prostorni resursi za sprovođenje aktivnosti. Osim toga, mladi ne prepoznaju značaj planiranja karijere, ne vjeruju da izbor profesije/željenog posla zavisi od njih, niti prepoznaju usluge informisanja i savjetovanja koje pruža CIPS. U Crnoj Gori CIPS-ovi koji daju stručnu podršku različitim ciljnim grupama u razvoju karijere postoje u Podgorici, Baru, Herceg Novom, Nikšiću, Bijelom Polju, Beranama, Mojkovcu i Pljevljima kao i Centar za razvoj karijere pri Univerzitetu Crne Gore. Nalazi ukazuju i na to da CIPS ne uspijeva da proizvede očekivanu promjenu i unaprijedi stepen karijernog određenja mladih tako što ih podržava da preuzmu aktivnu ulogu u planiranju karijere, razvoju vještina i informisanom donošenju odluka o karijeri.²⁰ Da bi se neformalna zaposlenost među mladima smanjila. Neformalna zapošljenost među mladima i dalje je značajna i iznosi 59,5%. Mladi koji žive u ruralnim predjelima češće su neformalno zapošljeni u odnosu na mlade u urbanim predjelima (67,5% odnosno 56%) i mladi muškarcari su češće u neformalnom zapošljenju u poređenju s mladim ženama (61,7% odnosno 56,8%).²¹ Da bi se smanjio period tranzicije od završetka školovanja do prvog stabilnog/zadovoljavajućeg posla. Skoro pola populacije mladih u Crnoj gori (44,6%) još uvijek nije otpočelo svoju tranziciju. Mladog osobi je u prosjeku potrebno 20,8 mjeseci od perioda završetka školovanja do prvog posla koji se smatra ili stabilnim ili zadovoljavajućim. Mladim muškarcima je potrebno duže vremena u odnosu na mlade žene za tranziciju od škole do posla.
4. Smanjenje neaktivnosti mladih (NEET)	Da bi došlo do kontinuiranog povećanja aktivnosti mladih Neaktivnost mladih predstavlja jedan od izazova u oblasti politike zapošljavanja. Prema podacima ARS za 2015. godinu (MONSTAT), stopa aktivnosti mladih (15–24) iznosila je 30,2%. Da bi udio mladih NEET bio smanjen. Udio mladih koji ne rade, nijesu u sistemu obrazovanja ili obuke (NEET) je 28%, sa sastavom koji je prilično jednako podijeljen na nezaposlene i neaktivne osobe koje se ne obrazuju.

B. Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju

MLADI KROZ OBRAZOVANJE TREBA DA STIČU KOMPETENCIJE ZA ŽIVOT

Obrazovni proces u Crnoj Gori sprovodi se kroz različite vidove formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja. Ova tri oblika obrazovanja zajedno čine učenje sveobuhvatnim i stoga su neodvojive komponente cjeloživotnog učenja.

Formalno obrazovanje u Crnoj Gori „...ostvaruje se u predškolskoj ustanovi, školi, zavodu, kod organizatora za obrazovanje odraslih i u domu učenika...”

Definiciju neformalnog obrazovanja daje Zakon o obrazovanju odraslih: „Neformalno obrazovanje ili učenje se ostvaruje kroz organizovane i planirane ciljeve i podršku, kako bi se stekla i unaprijedila znanja, vještine i kompetencije, koji se mogu provjeriti i obrazložiti u procesu sticanja nacionalne stručne kvalifikacije ili ključnih vještina.”

Broj licenciranih organizatora obrazovanja odraslih u Crnoj Gori je 86, a nude 95 programa obrazovanja koji vode sticanju stručnih kvalifikacija i 72 akreditovana programa (koji vode sticanju ključnih vještina i razvoju ključnih kompetencija). Od toga su četiri osnovne škole, 22 srednje škole i jedna ustanova višeg stručnog obrazovanja organizatora obrazovanja odraslih koje je osnovala država, a među njima su i srednje stručne škole, koje nude sticanje potrebnih znanja i vještina iz oblasti kojima se bave njihovi obrazovni programi. Najveći broj programa je koncentrisan u tri najveća grada: Podgorica (40), Nikšić (10) i Bijelo Polje (11), dok u ostalim gradovima ili uopšte ne postoje organizatori obrazovanja ili se ta brojka kreće do pet organizatora.

Mladi u Crnoj Gori svakodnevno stižu obrazovanje i informalnim putem i permanentno se samoobrazuju, usavršavajući i stičući znanja, vještine, stavove, vrijednosti u porodici, na radu, u grupi vršnjaka, preko medija, udruženja, knjiga, Interneta i sl.

Komplementarnost formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja predstavlja najefikasniji način da se mladima pruži kvalitetan obrazovni okvir koji podrazumijeva koncept „funkcionalne pismenosti” – sposobnost učenika da primijene znanje i vještine, da efikasno analiziraju, promišljaju i komuniciraju dok rješavaju probleme u različitim situacijama; te, koncept cjeloživotnog učenja – razvoj motivacije za učenje kod učenika. Uzimajući u obzir da se sektor obrazovanja, a prije svega Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo i Centar za stručno obrazovanje već direktno bave obrazovanjem mladih, Strategija predviđa jedan dio konkretnih mjera koje se tiču primarno neformalnog obrazovanja.

Obrazovni sistem u Crnoj Gori može se poboljšati po pitanju ishoda učenja i rezultata međunarodne procjene učenika. Evaluacija reforme obrazovanja²² ukazala je na činjenicu da su u učionicama još uvijek u velikoj mjeri prisutni predavački tip nastave i aktivnosti koje su s njim direktno povezane.

Podaci o funkcionalnoj pismenosti učenika/učenica iz Crne Gore:

Petnaestogodišnji učenici su na 55. mjestu (od 64 zemlje) po uspjehu iz matematike (PISA-2012).

Procenat funkcionalno nepismenih učenika - 50% u 2009. 43% u 2012. godini.

Rezultati PISA istraživanja iz 2015. godine se očekuju u decembru 2016.

Neformalno obrazovanje je važan prostor u kom mladi stiču kompetencije, znanja i socio-emocionalne vještine neophodne za uspjeh u životu. Pod terminom kompetencija, Evropski okvir kompetencija podrazumijeva znanje, vještine i stavove, odnosno ponašanje. Osim vještina i znanja, jako je bitno obezbijediti uslove i za razvoj pozitivnih vrijednosti kod mladih. Razvoj kompetencija kod mladih kroz neformalno obrazovanje jedna je od važnih oblasti komplementarnih formalnom obrazovnom sistemu i drugim sektorima. Ovo je posebno važno s aspekta osiguranja da svi mladi imaju ravnopravne uslove i jednake šanse da rade na razvoju svojih punih potencijala. Kad je riječ o drugim načinima za sticanje ovih vještina i generalno ključnih kompetencija – putem neformalnog obrazovanja – registrovana je značajna neupoznatost mladih s postojećom ponudom obuka i kurseva za razvoj socio-emocionalnih vještina. Istovremeno, potrebno je unapređivanje postojećih ponuda programa neformalnog obrazovanja na crnogorskom tržištu, da bi cjelokupno crnogorsko društvo steklo veće povjerenje u njih²³.

Od ukupnog broja stanovništva starijeg od 15 godina, **35%** je informatički pismeno, **16%** djelimično, a **48%** lica ne poznaje rad na računaru.

Ni mladi, ni edukatori internet ne koriste primarno u svrhe razvoja kompetencija, a mladi ga identifikuju kao izvor besplatnih kurseva, ali i kao mjesto gdje provode najviše slobodnog vremena²⁴.

Mladi ukazuju na problem dostupnosti programa neformalnog obrazovanja, naglasivši da su slabo informisani o mogućnostima, da se postojeći prostori ne koriste u te svrhe, ali i da se takve obuke često plaćaju. Uzrok za ovakvu sliku je i nizak nivo sinergetskog djelovanja omladinskog sektora (vladinog i nevladinog) i sektora obrazovanja u dijelu unapređenja i podrške programima neformalnog obrazovanja, te njihovog uvezivanja s formalnim obrazovanjem. Posebno osjetljiva grupa su nezaposleni mladi koji imaju limitiran pristup neformalnom obrazovanju i mogućnostima za sticanje i unapređenje kompetencija, i to uglavnom samo kroz programe koje nudi Zavod za zapošljavanje. Takođe, usljed relativne neuređenosti sektora neformalnog obrazovanja, ne prepoznaju se jasno prioriteti za izgradnju kompetencija mladih, te još uvijek nije omogućeno ravnopravno učešće svih zainteresovanih mladih – od nejednake dostupnosti informacija o programima, do geografski ravnomjerne pokrivenosti programima te obezbjeđivanju besplatnih prioritetnih programa neformalnog obrazovanja za sve potencijalne učesnike. U skladu s tim, ne postoje podaci o kompetencijama, odnosno nema sistema verifikacije kompetencija trenera, fasilitatora, omladinskih radnika i drugih realizatora programa neformalnog obrazovanja i omladinskog rada.

Podaci o stavovima mladih u vezi s neformalnim obrazovanjem:

47% mladih ne zna da postoje kursevi i obuke koji se nude u okviru neformalnog obrazovanja.

Skoro polovina mladih nije do sada bila uključena ni u jedan oblik neformalnog obrazovanja.

Više od 2/3 mladih ima pozitivan stav prema cjeloživotnom učenju i spremno je za

Na nivou Evropske unije, a naročito kroz Erasmus+ program, zagovara se veće korišćenje sertifikata „YouthPass“ kroz koji su razvijene ključne kompetencije²⁵ kao rezultat dugoročnog konsultativnog procesa na evropskom nivou. Ovaj sertifikat daje informacije o učešću u programima neformalnog obrazovanja, ili volontiranja, kao i stečenim kompetencijama. Ključne kompetencije navedene u ovom sertifikatu su one koje podržavaju lično razvijanje, socijalnu inkluziju, aktivno građanstvo i zapošljavanje, a to su: komunikacija na maternjem jeziku, komunikacija na stranim jezicima, matematičke kompetence i bazične naučne i tehnološke kompetence, digitalne kompetence, socijalne i civilne kompetence, smisao za inicijativu i preduzetništvo, izražavanje i svijest o kulturama kao i učim da učim kompetencija.

Pregled stavova o vrijednostima koje je poželjno razvijati:

Stavovi roditelja

- da djeca budu odgovorna (13,2%),
- samostalna (12,0%),
- vrijedna (11,8%),
- uporna (8,7%),
- snalažljiva (8,2%),
- časna i poštena (8%)

Stavovi mladih

- problem je što društvo baštini i toleriše nepotizam i korupciju.
- problem nasilja, kriminala i diskriminacije su primarni problemi sa kojima se mladi suočavaju.
- nejednakost i neravnopravnost mladih (po regionima (sjever, jug, centar) i na relaciji urbana i seoska sredina).

Osim kompetencija, jako je bitno obezbijediti uslove i za razvoj pozitivnih vrijednosti kod mladih. „Vrijednosti koje preovladavaju u crnogorskom društvu poput solidarnosti, porodičnih vrijednosti, tolerancije, poštovanja drugih i nediskriminacije, smatraju se veoma važnim za kvalitet života (83,4%).”²⁶

Sistem obrazovanja i osposobljavanja nije u potpunosti prilagođen potrebama tržišta rada. Razvoj privrede u dobroj mjeri zavisi od raspoloživosti kvalitetno obrazovane radne snage. Odluka u prilog stručnom obrazovanju donosi se, po pravilu, u mladosti i utiče na budućnost pojedinca. Proces obrazovanja treba da omogući kontinuiranu nadogradnju znanja i vještina, da bi pojedinac mogao odgovoriti zahtjevima moderne tehnike i pratiti tehnološki razvoj. Učenje uz rad, na radnom mjestu u svim vidovima, uključujući i sistem dualnog obrazovanja, predstavljaju osnov za kvalitetno stručno obrazovanje, a ono je osnov za ekonomski uspjeh preduzeća, a time i uspjeh cijele ekonomije. Stručno obrazovanje treba da bude kvalitetno, dostupno za sve kategorije korisnika (mlade, odrasle, ranjive grupe), za sve tipove kvalifikacija, na načine koji su za njih prihvatljivi i odgovarajući. Kvalitetno obrazovanje nije moguće ostvariti bez saradnje s poslodavcima, koja treba da omogući spoj teorijskih znanja i praktičnih vještina. Iskustvo je pokazalo da spoj teorije i prakse podstiče inovativnost i preduzetništvo i povećava zapošljivost. Saradnja između obrazovnog i privatnog i državnog sektora, a radi obezbjeđivanja stručne prakse, pripravničkog staža ili zapošljenja mladih je na niskom nivou – svega 20% poslodavaca navodi da je ostvarilo ovu vrstu saradnje s nekom obrazovnom ustanovom u posljednjih godinu dana.²⁷

20% poslodavaca navodi da je ostvarilo saradnju sa nekom obrazovnom ustanovom u cilju obezbjeđivanja stručne prakse, pripravničkog staža ili zapošljenja mladih u posljednjih godinu dana

čenic (student) koji je u toku redovnog obrazovanja bio u mogućnosti da upozna proizvodne procese, da vidi gdje se i kako primjenjuju znanja koja je stekao, koji je bio u mogućnosti da u realnom radnom okruženju stekne pouzdanost i rutinu, steći će i pozitivnu orijentaciju prema zanimanju, biće pripremljen da se uključi na tržište rada. Učenik će moći da vidi kako, u stvari, preduzeće izgleda u stvarnosti, da izgrađuje osjećaj pripadnosti kolektivu, osposobljava se za rad u timu, stiče samostalnost i odgovornost. Poslodavci će biti u mogućnosti da pomognu učeniku da razvije svoje potencijale, da ga pripremi za svijet rada kako u svom preduzeću, tako i u drugim. Poslodavac je u mogućnosti da planira svoje buduće potrebe za kvalifikovanim kadrom i da sam priprema budućeg zapošljenog. U dualnom obrazovanju poslodavac u preduzeću preuzima obaveze praktičnog obrazovanja učenika, njihov odnos – prava i obaveze i učenika i poslodavca, uređuju se individualnim ugovorom o obrazovanju. Učenik u dualnom obrazovanju prima naknadu od poslodavca i ostvaruje prava iz radnog odnosa. U školskom obliku realizacije praktične nastave učenici u školskim radionicama, kabinetima, laboratorijama stiču osnovne praktične vještine i nadograđuju ih kod poslodavaca. Za provjeru postignuća učenika zadužena je škola.

Mjere za ostvarenje pristupa mladih kvalitetnijem obrazovanju

MJERE:	Zašto ova mjera?
1. Podrška razvoju neformalnog učenja i unapređenje mehanizama verifikovanja neformalno i informalno stečenih znanja	Da bi se učešće odraslih u kvalitetnim programima cjeloživotnog učenja kontinuirano povećavalo. Iako se kroz aktuelni sistem obrazovanja u saradnji s partnerima iz sektora zapošljavanja sprovode aktivnosti za promociju i podsticanje koncepta cjeloživotnog učenja, procenat učešća odraslih u ovakvim programima nije dovoljan, prema nekim procjenama manji je od 4%. Licencirano je oko 90 organizatora obrazovanja odraslih. Najmanje licenciranih organizatora je u sjevernoj regiji. Takođe, neophodno je proširenje obrazovne ponude programima za lični razvoj kao i razvoj novih kvalifikacija u okviru nacionalnog okvira kvalifikacija za različite ciljne grupe (NEET, mlade s kvalifikacijama za koje ne postoji tražnja na tržištu rada, mladi s posebnim obrazovnim potrebama, i dr.). Da bi se povećao broj licenciranih organizatora obrazovanja za odrasle. Programi neformalnog učenja za mlade (tj. organizacije i institucije koje ih nude ne prolaze uvijek provjeru ispunjenosti uslova za njihovu realizaciju. Licencirani organizatori obrazovanja programa neformalnog učenja u trenutku sticanja licence zadovoljavaju kriterijume kvaliteta. Ne postoji razrađen sistem monitoringa njihovog rada. Rok važenja licence nije određen. Da bi se ishodi učenja, vještine i znanja koja se stiču kroz programe neformalnog obrazovanja priznali i uskladili s preporukama Savjeta Evrope i EU. Trenutno postoji mogućnost verifikovanja neformalno i informalno stečenih znanja i vještina koje vode stručnoj kvalifikaciji. Taj postupak sprovodi Ispitni centar. Do sada je 120 lica steklo sertifikat o nacionalnoj stručnoj kvalifikaciji. Ne postoji mehanizam priznavanja i validacije znanja i vještina koje mladi stiču kroz programe neformalnog učenja, ne samo nakon programa dokvalifikacija i prekvalifikacije u sklopu programa zapošljavanja, već u okviru različitih programa na nacionalnom i međunarodnom nivou, organizovanih od različitih aktera, koji podstiču lični razvoj, ali i socijalnu uključenost i zapošljivost (programi obrazovanja koji vode sticanju ključnih vještina i unapređenju ključnih kompetencija; programi obrazovanja za sticanje znanja i vještina za građansku demokratiju, zaštitu životne sredine, održivi razvoj, život u porodici, uspješnu društvenu integraciju, podizanje kvaliteta života, zdravstvenu edukaciju, socijalne vještine, i sl.) YouthPass sertifikat se rijetko koristi i to od strane omladinskih organizacija koje učestvuju u Erasmus+ programu. Procedure priznavanja i usklađivanja trebalo bi da budu pojednostavljene i lako dostupne, da ih vode kvalitetne i osposobljene službe i prilagođena mjesta verifikovanja neformalnog i informalnog učenja odnosno prethodnog učenja. Informacije o mogućnostima provjere neformalno i informalno stečenih znanja trebalo bi da budu dostupne različitim ciljnim grupama kroz osposobljene i omasovljene službe i servise informisanja u javnom i privatnom sektoru.
2. Unapređenje kvaliteta organizacije, realizacije i vrednovanja praktičnog obrazovanja u stručnim školama i univerzitetima	Da bi se procenat mladih koji koriste benefite dualnog obrazovanja kontinuirano povećavao. U svim obrazovnim programima stručnog obrazovanja definisan je broj časova praktične nastave. Kod programa u trogodišnjem trajanju obim praktične nastave je oko 45% od ukupnog fonda časova, kod programa u četvorogodišnjem trajanju do 15%. Obim realizacije praktične nastave kod poslodavca različit je u pojedinim sektorima i zavisi, pored ostalog, od spremnosti poslodavaca da se aktivno uključe u realizaciju praktičnog obrazovanja. Takođe, broj učenika koji praktičnu nastavu realizuju kod poslodavca različit je i između škola, programa i sektora. Kvalitet realizacije praktične nastave kod poslodavca utvrđuje se u sklopu eksternog utvrđivanja kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada ustanova, najmanje jednom u četiri godine. Nakon pilotiranja dualnog obrazovanja u periodu 2004–2007. godina, u obrazovnom sistemu se ne obrazuju učenici u dualnom obrazovanju zbog nedovoljnog interesovanja učenika i poslodavaca. Pored toga, neophodno je uspostaviti sistem verifikacije kvaliteta obrazovanja s indikatorima i deskriptorima kvaliteta praktičnog obrazovanja i u školi i kod poslodavca u odgovarajućim metodološkim dokumentima. Sistem verifikacije podrazumijeva i da su poslodavci u okviru dualnog obrazovanja uključeni u provjeru postignuća učenika stručnih škola, a učenici evaluiraju kvalitet učenja uz rad.
3. Razvoj socio-emocionalnih vještina mladih	Da bi se povećao stepen samostalnosti, odgovornosti i kritičkog mišljenja kod mladih. Tokom analize postojećeg stanja zaključeno je da omladinske organizacije kapacitete mladih za samostalnost, odgovornost i kritičko mišljenje ocjenjuju nedovoljnim. Ovaj problem ima svoj izraz i kroz zvanična testiranja gdje mladi iz Crne Gore ne postižu odgovarajuće rezultate, posebno u oblastima koje zahtijevaju ove vještine (PISA). Najnovija istraživanja pokazuju da su za uspjeh u životu, osim kvalifikacija i specifičnih znanja, jednako bitne socio-emocionalne vještine²⁸.

4. Prevencija i smanjenje napuštanja škole	Da bi procenat mladih koji završavaju srednju školu nastavio kontinuirano da raste. Trenutno podaci govore o tome da je tek 7% mladih Roma i Egipćana završilo srednju školu, u poređenju s 86% opšte populacije. Da se ovom problemu ne posvećuje dovoljno pažnje trenutno govori i podatak da 93% romskih i egipćanskih roditelja i 83% ostalih roditelja čija djeca su napustila školovanje tvrde da ih niko nije kontaktirao nakon što je dijete prestalo da pohađa školu. Pored toga, pokazuje se da školske službe imaju ograničene kapacitete za individualni pristup svakom djetetu posebno s aspekta prevencije ranog napuštanja, razvoja nasilničkog i delikventnog ponašanja, te razvoja loših zdravstvenih navika. Neophodno je definisati mehanizme za sprečavanje ranog napuštanja škole, koji će uključiti pedagoge, socijalne radnike, vršnjačke edukatore, medijatore, omladinske radnike. Potrebno je sprovesti adekvatne individualne i grupne programe informisanja, savjetovanja i podrške u školama.
5. Promocija obrazovne mobilnosti mladih	Da bi se značajno povećao procenat mladih u Crnoj Gori koji koriste mogućnosti obrazovne mobilnosti. Na osnovu raspoloživih podataka, Crna Gora je postepeno napredovala u korišćenju najvećeg evropskog programa mobilnosti „Mladi u akciji“ (danas Erasmus+). Odobreno je 12 projekata iz Crne Gore u periodu 2008–2010, a 28 u peirodu 2009–2013. Novi program Erasmus+ je zadržao komponente po nazivu Evropski volonterski servis i omladinska razmjena, što su i bile dvije najveće komponente za razvoj mobilnosti i volonterizma. U kratkoročnim programima mobilnosti unutar Eramus+, u periodu 2009–2013. učestvovalo je po procjenama između 300–450 mladih iz Crne Gore. Neophodno je da omladinske organizacije budu aktivno uključene u realizaciju projekata u okviru Erasmus+ programa da bi programi mobilnosti bili dostupniji mladima iz Crne Gore, te veći broj organizacija akreditovan za slanje volontera, i posjedovao izgrađene kapacitete za razvoj projekata. Do kraja strategije trebalo bi finalizovati pripremne aktivnosti za otvaranje nacionalne agencije za Erasmus+.

C. Mladi su aktivni građani/ke, uključeni, motivisani, proaktivni i učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju

**EVIDENTNA JE ŽELJA MLADIH
DA SE UKLJUČE U RJEŠAVANJE
DRUŠTVENIH PROBLEMA**

Aktivna demokratizacija crnogorskog društva, nužno podrazumijeva postojanje aktivne građanske participacije. Građanska participacija predstavlja učešće građana u donošenju odluka. Međutim, participacija predstavlja širi konstrukt ne samo učešća u donošenju odluka, nego i učešća u kreiranju rješenja, iniciranja rješenja, učešće u svim fazama aktivnog donošenja odluke i na kraju aktivnog odlučivanja.

“Građanska participacija i djelovanje podrazumijevaju da građani imaju prava, sredstva, prostor i priliku – a tamo gde je to potrebno, i podršku – da učestvuju u odlukama i utiču na njih i da se uključuju u postupke i aktivnosti kako bi doprinosili izgradnji boljeg društva.”

Izmjenjena i dopunjena Evropska povelja o participaciji mladih u lokalnom i regionalnom životu, 2003
https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Coe_youth/Participation/COE_charter_participation_se.pdf

“Aktivizam znači pozitivnu aktivnost individue ili grupe koja je usmjerena zajedničkom cilju, a utiče na širi proces društvene promjene, za bolje društvo, mir, jednakost i pravdu. Aktivizam mladih u zajednici osnažuje mlade ljude da postanu građani koji su spremni, vješti i svjesni svoje odgovornosti, snage i moći da utiču na društvo kojeg su dio“.

Nacionalni plan akcije za mlade 2006-2011

Mladi u Crnoj Gori, kao posebna društvena grupa u procesu odlučivanja našli su se u položaju „dvostruke tranzicije“. Prva je socijalna tranzicija – odnosi se na proces prelaska iz nedemokratskog sistema u sistem parlamentarne demokratije i druga je razvojna, odnosno prelazak iz djetinjstva u odraslo doba. Omladinska participacija predstavlja društveni angažman i aktivizam mladih, aktivno učešće mladih u rješavanju za njih relevantnih pitanja i donošenju odluka kako u lokalnim zajednicama tako i na državnom nivou. Taj društveni angažman ostvaruje se kroz rad u političkim partijama, organizacijama civilnog društva, samostalnim omladinskim udruženjima ili kroz neki drugi oblik formalnog ili neformalnog građanskog udruženja ili putem volonterskog rada. Potrebno je prepoznati i uvažiti dvije vrste participacije mladih/građana: tzv. „Propisanu“ učešće kroz mehanizme i u prilikama koje nudi i traži Vlada (javne rasprave i konsultacije, učešće u radnim grupama, savjetima i sl.) i „Samoinicijativnu“ – ono učešće građana koje dolazi od samih građana, tj. na njihovu inicijativu. S tim u vezi, treba voditi računa o tome da se uvaži i podstiču i oblici učešća građana/mladih koje oni sami iniciraju. Dalje, građani a posebno mladi nijesu dovoljno upoznati s formalnim načinima participacije, a i kad jesu, nijesu im prijemčivi.

Podaci o učešću mladih:

Svaki mehanizam za učešće građana je nepoznat za barem **pola** ispitanika.

Indeks građanske participacije (2014) mladih (18-35) iznosi **0.38** i bilježi pad u odnosu na 2010 a ipak je neznatno višoj u odnosu na druge starosne kategorije.

54% mladih smatra da je nemoguće uticati na procese u zajednici/zemlji i da oni ne mogu da utiču na procese donošenja odluka (66%).

Više od 90% mladih smatra da treba da budu uključeni u donošenje odluka na svim nivoima²⁹, a smatraju da najviše mogu doprinijeti u oblastima ljudskih prava, razvoja lokalne zajednice, ekonomije, politike, kulture. Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka ocjenjuje da „na nivou zajednice i društva, građani Crne Gore ne vjeruju u svoju vlastitu sposobnost i kolektivnu sposobnost da se utiče na donošenje odluka, pa je i njihov nivo učešća u nevladinim organizacijama, udruženjima, klubovima i drugim oblicima građanskog društva relativno mali.

91% mladih vjeruje da bi svijet bio bolje mjesto ukoliko bi svi učestvovali u razvoju zajednice.

40% mladih misli da mladi ne bi trebalo da se aktivno bave politikom.

Preporuke EU, Savjeta Evrope i drugih međunarodnih omladinskih politika jesu da se podrži participacija mladih na način blizak mladima. Pristup prilagođen mladima je posebno važan jer mladi smatraju da nisu adekvatno informisani o mogućnostima za učešće u donošenju odluka, i smatraju da institucije nijesu zainteresovane za stavove mladih. Takođe, mladi su gotovo apsolutno neinformisani o strategijama i akcionim planovima za mlade na nacionalnom i lokalnom nivou.

Pregled stavova o mogućnostima za učešće mladih:

Stavovi mladih

- najveće mogućnosti za učešće mladi imaju unutar porodice (iako se i tamo dijelom sputava)
- uopšte nisu pitani vezano za odluke koje se donose u mjesnoj zajednici (62,4%),
- opštini (72,4%) i u
- državi (70,7%)

Stavovi građana

- 1/3 građana Crne Gore smatraju da se mladima manipuliše,
- 5% građana smatra da su mladi uključeni u procese donošenja odluka i da se njihovo mišljenje zaista uvažava

Dakle, primjetna su dva tipa problema koje treba adresirati kad je u pitanju učešće mladih:

1. neinformisanost i nepovjerenje mladih/građana u postojeće mehanizme, poput struktura za učešće unutar obrazovnih institucija, te javnih rasprava i drugih zakonom definisanih mehanizama učešća građana.
2. neprilagođenost postojećih mehanizama mladima i/ili nedostatak novih mehanizama koji bi na adekvatan način osigurali ispunjavanje prava mladih da učestvuju u procesima donošenja odluka.

Mladi generalno nemaju jasnu predstavu o tome što je aktivizam, ali ih to ne sprečava da učestvuju u različitim akcijama. Evidentna je, i u visokim procentima iskazana, želja mladih da se uključe u rješavanje društvenih problema poput npr. siromaštva i zagađenja prirode. Nalazi ukazuju i na to da mladi sopstvene kapacitete poimaju kao nedovoljne, a ulogu u društvu kao marginalnu. Problem je pak nedovoljno posvećivanje pažnje razvoju ličnosti, samopouzdanja i odgovornosti kod mladih kako bi se njihovi kapaciteti na najbolji način razvijali i primijenili. Takođe, problematičan je manjak podrške za njihov aktivizam i podrške za razvoj tog aktivizma u kojem god obliku da on dolazi.

Podaci o aktivizmu mladih:

84,1% građana se uopšte ne bavi volonterskim radom.

73% konsultovanih mladih je učestvovalo u različitim humanitarnim i volonterskim akcijama.

68% konsultovanih mladih je ocijenilo da prioritet nove strategije za mlade mora biti podrška mladima da realizuju svoje ideje.

Zakon o volonterskom radu („Sl. list CG“ br. 26/10 i 14/12) suprotno svojoj namjeni, umjesto da doprinese razvoju kulture volontiranja u Crnoj Gori, u velikoj mjeri predstavlja prepreku za njegov dalji razvoj tretirajući volontiranje kao poseban oblik radno-pravnog odnosa, prije nego dobrovoljnu, privatnu inicijativu građana. Zakon zabranjuje volontiranje djece uzrasta ispod 15 godina, čak i u slučajevima kad tu akciju organizuje školska ustanova ili je u funkciji obrazovanja djece. Time se sprečava razvoj kulture volontiranja upravo u onom uzrastu koji je prirodna ciljna grupa za razvoj kulture volontiranja. Treba imati u vidu da su ove odredbe Zakona u suprotnosti s praksom Zavoda za školstvo, koji ima razvijeni fakultativni i obavezan izborni sadržaj za osnovno i srednje obrazovanje koji se zove: „Volonterski i humanitarni rad“, i koji predviđa praktično volontiranje.

Šanse za rješavanje problema i uopšte napredak mladi vide u građanskom aktivizmu, volonterizmu, kao i saradnji.

Svaka deseta anketirana mlada osoba tvrdi da zna kako se osniva omladinska organizacija.

Zakon o NVO omogućava i maloljetnim licima s navršених 14 godina života da budu osnivači udruženja, uz saglasnost zakonskog zastupnika. Time se stvaraju dodatne institucionalne pretpostavke za aktivno uključivanje mladih u društveni život. Izvještaj³⁰ s konsultacija s mladima ukazuje na moguće postojanje određene nezainteresovanosti mladih da svoj aktivizam formalizuju kroz osnivanje omladinske organizacije jer smatraju da im taj okvir neće ponuditi ništa novo, ili ne znaju za tu mogućnost, pa tek svaka deseta anketirana mlada osoba³¹ tvrdi da zna kako se osniva omladinska organizacija.

Finalno, Zakon o mladima koji je usvojen daje mogućnost formiranju Saveza radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva i interesa registrovanih omladinskih organizacija, organizacija za mlade i drugih oblika organizovanja mladih. Ovi Savezi, kako se navodi u prijedlogu zakona, mogu se formirati na lokalnom i na državnom nivou.

Mjere za unapređenje kulture participacije mladih

MJERE:	Zašto ova mjera?
1. Razvoj kulture učešća mladih	Da bi se povećalo povjerenje mladih u proces donošenja javnih odluka kao i u svoje kapacitete kao aktivnih građana i građanki. Tokom analize stanja u pripremi Strategije prepoznati su određeni prioritetni problemi koji sprečavaju učešće mladih u donošenju javnih odluka koje se i njih tiču. To su prije svega: 1. neinformisanost i nepovjerenje mladih/građana u postojeće mehanizme, poput struktura za učešće unutar obrazovnih institucija, te javnih rasprava i drugih zakonom definisanih mehanizama učešća građana. 2. neprilagođenost postojećih mehanizama mladima i/ili nedostatak novih mehanizama koji bi na adekvatan način osigurali ispunjavanje prava mladih da učestvuju u procesima donošenja odluka na svim nivoima. Istraživanje stavova mladih pokazalo je da su oni neinformisani i nepovjerljivi prema postojećim strukturama za učešće unutar obrazovnih institucija (učenički parlamenti, studentske organizacije, savez studenata...) i smatraju da je jako teško uključiti se, kao i da njihov rad nije transparentan. Neophodno je da obrazovne institucije imaju razvijene strukture za učešće mladih koje funkcionišu transparentno i omogućavaju mladima da iskustveno uče demokratiju i građanski aktivizam i da svi mladi imaju jednake mogućnosti da se uključe u njihov rad. Osim toga, mladi sopstvene kapacitete poimaju kao nedovoljne, a većinski žele da se uključe u rješavanje društvenih problema. Da bi se više mladih aktivno uključilo u rad i koristilo mehanizme civilnog društva za ostvarivanje svojih interesa. Istraživanje je pokazalo da većina mladih (69%) nije upoznata sa značajem i vidovima učešća ili s organizacijama i institucijama koje se bave pitanjima mladih. Samim tim, oni ne koriste u dovoljnoj mjeri mehanizme i mogućnosti koje civilno društvo pruža u kreiranju adekvatnog društvenog sistema za unapređenje položaja mladih.
2. Obezbjedjivanje mehanizama / sistema za njegovanje aktivizma	Da bi aktivizam postao vrijednost koja se sistematski njeguje, nagrađuje i promovise među mladima. Dosadašnja istraživanja su pokazala da je aktivizam u Crnoj Gori uglavnom sporadična pojava koja zavisi od entuzijazma pojedinaca i/ili projekata NVO. Mladi koji su aktivni to čine uglavnom kroz aktivnosti nevladinih organizacija, dok se aktivizam ne njeguje i stimuliše sistematski kroz obrazovni sistem. Mladi se sistematično ne osnažuju da vjeruju u sopstvene kapacitete da rješavaju probleme koje percipiraju. Ne njeguje se tzv. participativna politička kultura koja stvara aktivnog pojedinca koji vjeruje da sistem zavisi od njega, a ne obrnuto. Da bi se institucionalni mehanizmi učešća u donošenju javnih odluka učinili pristupačnim i adekvatnim za mlade ljude. Evidentan je manjak napora kod institucija sistema (kako na lokalnom, tako i na nacionalnom nivou) da se postojeći mehanizmi za učešće prilagode ili da se razviju novi da bi se na adekvatan način osiguralo da mladi učestvuju u donošenju odluka i demokratskim procesima. Istraživanje je pokazalo da 69% mladih nije upoznato sa značajem i vidovima učešća, ili s organizacijama i institucijama koje se bave pitanjima mladih, a čak 54% mladih u Crnoj Gori smatra da je nemoguće uticati na procese u zajednici/zemlji i da oni ne mogu da utiču na procese donošenja odluka (66%). E – participacija, koja bi trebalo da pogoduje posebno mladim ljudima još uvijek nije dovoljno razvijena. Vlada Crne Gore je uspostavila Portal e–Uprava koji pruža elektronske servise građanima, i čijom se nadogradnjom može unaprijediti participacija mladih kroz e–konsultacije Da bi se njegovao i promovisao volonterizam. Volonterizam nije dovoljno razvijen među mladima. U volontiranju mladi primarno učestvuju kroz aktivnosti nevladinih organizacija, pa treba unaprijediti mehanizme za volonterizam mladih u formalnom obrazovnom sistemu i drugim sredinama. Potrebno je promovisati sistem vrijednosti volonterizma i dobiti od volontiranja kako za pojedinca tako i za državu.
3. Podrška omladinskom organizovanju i umrežavanju mladih	Da bi se mladi aktivnije angažovali i uspješnije zastupali svoje interese. Mladi se relativno rijetko interesuju za osnivanje formalnih organizacija i to ukazuje na moguće postojanje određene nezainteresovanosti mladih da svoj aktivizam formalizuju kroz osnivanje omladinske organizacije jer ili smatraju da im taj okvir neće ponuditi ništa novo, ili ne znaju za tu mogućnost. Zakon o NVO omogućava i maloljetnim licima s navršеним 14 godina života da budu osnivači udruženja, uz saglasnost zakonskog zastupnika. Imajući u vidu najnovije trendove u aktivizmu mladih, kao međunarodne standarde u toj oblasti koji preporučuju prepoznavanje i uvažavanje fleksibilnih formi participacije mladih, neophodno je da nadležni organi prepoznaju i neformalne grupe mladih kao važne aktere koji imaju mogućnost da utiču na društvene promjene. Osim toga, mladi nemaju svoju platformu za pregovaranje prema državi. Crnogorski Omladinski forum, postojeća krovna omladinska organizacija, ne funkcionise efikasno i ne ispunjava primarnu svrhu postojanja – da utiče na poboljšanje položaja mladih, omladinskih organizacija i organizacija za mlade i predstavlja glas mladih prema državnim institucijama kao lobistički mehanizam.

D. Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju, samosvjesni su, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitosti

OMLADINSKI RAD UNAPREĐUJE VJEŠTINE MLADIH I PODRŽAVA TRANZICIJU IZ DJETINJSTVA U ODRASLO DOBA

Pitanje sistema podrške mladima za tranziciju u odraslo doba je multiresorsko i multisektorsko i zahtijeva koordinisane i integrisane intervencije. Sistemi obrazovanja, zdravstva, te rada i socijalnog staranja bave se ovim pitanjima iz svojih nadležnosti. Ipak, važne oblasti razvoja mladih, poput učešća, informisanja ili slobodnog vremena mladih, kao i oblasti neformalnog obrazovanja mladih i omladinskog rada nijesu razvijene i ne postoji uspostavljen sistem intervencija, programa i usluga. Ove

oblasti su bez adekvatne infrastrukture, institucionalnih i ljudskih kapaciteta, standarda, sistema obezbjeđivanja kvaliteta. Zato će Strategija primarno fokus staviti upravo na ta nerazvijena polja.

Mladi ljudi se suočavaju s višestrukim preprekama pri osamostaljivanju, a najviše ih je finansijske prirode. Mladi starosti 15–29 rijetko su formirali bračne zajednice, 12% je oženjeno/udato, dok je 15,5% završilo tranziciju do dostojanstvenog posla³². Nemogućnost mladih da se osamostale utiče na njihove porodice i finansijski ih opterećuje.

Pristup informacijama je jedno od ljudskih prava, ali i preduslov za ostvarenje svih prava, ličnog i društvenog razvoja, životnog uspjeha. Informisanje mladih tiče se svakako svih tematskih oblasti, pa je potrebno da svaka oblast strategije podrazumijeva i predviđa adekvatne mjere za informisanje mladih u skladu sa standardima dobre prakse i na način koji će osigurati da mladi informaciju mogu da razumiju, da im je prijemčiva i lako dostupna. Sve međunarodne preporuke i iskustva ukazuju na to da je mladima potrebno na poseban i njima prilagođen način ponuditi informaciju. Konsultovani mladi smatraju da su teme koje ih zanimaju najviše zastupljene na internetu, a najmanje na radiju i u novinama, pa su mladi koji nemaju svakodnevno ili uopšte nemaju pristup internetu u neravnopravnom položaju u odnosu na svoje vršnjake, u smislu pristupa informacijama. Mladi imaju potrebu i da nađu važne informacije na jednom mjestu, usljed svojevrsne prezasićenost informacijama u digitalnom svijetu i potrebe za uvođenjem „filtera“. Konsultovani mladi³³ su identifikovali kao probleme: nepostojanje specijalizovanih servisa za informisanje i specijalizovanih informacija za mlade, nedostatak učešća mladih u kreiranju medijskih programa za mlade, te manjak kapaciteta kadrova koji rade s mladima da im pomognu u traženju i tumačenju informacija.

Podaci o informisanju mladih:

69% mladih nije bilo u mogućnosti da navede bilo koju instituciju koja se bavi mladima.

Mladi uglavnom smatraju da imaju dovoljno informacija, a redovno se informišu o sportskim dešavanjima, mogućnostima za putovanja i popustima za kupovinu.

Mladi se najmanje informišu o mogućnostima za učešće u radnim grupama, javnim raspravama, konsultacijama, tribinama vezanim za donošenje odluka o stvarima koje ih se tiču - **12%**, te o mogućnostima za volontiranje **18,5%** i zapošljavanje **27%**.

Omladinski rad sprovodi se u sklopu vannastavnih aktivnosti, u sklopu omladinskih klubova, centara, organizacija civilnog društva, institucija, škola, itd. i doprinosi razvoju mladih ljudi u svjesne, odgovorne i aktivne članove društva koji doprinose razvoju zajednice, pokazuju inicijativu i poštuju različitosti. U tijesnoj saradnji s porodicama i ostalim profesionalcima, omladinski rad pomaže u naporima koji se ulažu u smanjenje nezapošljenosti mladih, napuštanja škole, društvene isključenosti i stukturiranog provođenja slobodnog vremena. Da bi se osigurao nedostajući dio u sistemu podrške razvoju mladih i njihovoj tranziciji u odraslo doba, jako je važno da omladinski rad bude prepoznat i profesionalizovan.

Mladi prepoznaju model omladinskih servisa koji je prvenstveno dizajniran i vođen od strane mladih ljudi pa samim tim i njihovih organizacija, a podržan od strane adekvatnih državnih/opštinskih struktura i stručnjaka iz oblasti omladinskog rada

Koncept omladinskih centara/klubova prepoznat je kao značajan vid rada s adolescentima i mladima u regionu i Evropi. Inicijative za otvaranje omladinskih klubova pokretali su mladi, organizacije civilnog društva, lokalne samouprave, donatori. Međutim, u značajnom broju slučajeva, inicijative nijesu odmakle puno od projektnog realizovanja aktivnosti i/ili opremanja prostora koji nijesu kontinuirano „zaživjeli“, niti razvijali odgovarajuće programe. Danas pod imenom omladinski klub/centar nailazimo na različite koncepte. Za rast i razvoj ovih inicijativa značajno je postići zajedničko razumijevanje šta omladinski klub/centar jeste, odnosno koji su minimalni okviri rada. Standardi koje je propisao Savjet Evrope jesu vrsta orijentira za sve inicijative koje se pokreću s mandatom i misijom da budu omladinski centri/klubovi u zajednici – podrazumijevaju da postoji prostor – adekvatan i prilagođen potrebama mladih/ civilnih organizacija/ omladinskih inicijativa, odnosno potrebama programa, da postoje angažovani ljudski resursi koji kontinuirano

administriraju rad centra, pružaju usluge, kao i posebno edukovan dio zaposlenih za realizaciju obrazovnih programa za mlade. Omladinski rad – primjena i promocija, prepoznati su kao ključni aspekt rada omladinskog centra.

S obzirom da je UN strategija pretpostavila postojanje standarda za zdravstvene usluge za mlade, i pored toga što je sistem preventivno usmjeren, neophodno je usvojiti pomenute standarde. Na ovaj način bi se omogućila promjena odnosa korisnika prema kurativno usmjerenom sistemu zdravstvene zaštite i značajnije korišćenje preventivnih usluga, pored postojećih redovnih sistematskih i kontrolnih pregleda djece predškolskog i školskog uzrasta. U sadašnjem sistemu usluge promocije zdravlja i prevencije bolesti obezbjeđuju se preko ambulant izabranih doktora, savjetovališta u Centrima za prevenciju (u sastavu centara za podršku u Domovima zdravlja), kao i po disperznim modelima kroz predmet Zdravi stilovi života. Međutim, neke od usluga ovog domena, zbog tradicionalnog odnosa, nekorišćenja usluga promocije zdravlja i prevencije oboljenja, koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje, mentalno zdravlje i nasilje, nisu realizovane u mjeri koja je adekvatna. SZO je prepoznala još nekoliko izazova kada je riječ o zdravlju mladih, kao što su: upotreba duvana, štetna upotreba alkohola, nezdrava ishrana, fizička neaktivnost, ali i faktore rizika iz okruženja, među kojima se izdvaja saobraćajni traumatizam, koji predstavlja globalno dominantan uzrok umiranja mladih od 15 do 19 godina.

Analiza planiranih aktivnosti iz akcionih planova strateških dokumenata vezanih za mentalno zdravlje mladih se ne sprovede planiranom dinamikom, jer nije ostvaren kompetentan multisektorski pristup realizacije. Centri za mentalno zdravlje u domovima zdravlja su kadrovski, prostorno i tehnički opremljeni da realizuju aktivnosti na unaprijeđenju mentalnog zdravlja mladih, sa aspekta zdravstvene zaštite, ali je neophodno obezbijediti potpunu integraciju svih ostalih društvenih sektora u ovaj proces. Naime, uticaj na siromaštvo, sprečavanje izlaganja djece zanemarivanju, zlostavljanju, nasilju, uticaju disfunkcionalnih porodica, doprinosi zdravom razvoju mladih. Nasilje nad djecom je, takođe, jedan od prisutnih problema koji negativno utiču na mentalno zdravlje mladih. Iako postoji zakonska regulativa, pogotovo u oblasti nasilja nad djecom u porodičnom okruženju, još uvijek je u crnogorskom društvu visoka tolerancija na ove tzv. "blage oblike nasilja". Vršnjačko nasilje, a posebno nasilja na internetu, još uvijek se ne razumije dovoljno od strane odraslih koji se bave mladima i trebalo bi u kriznim situacijama da im pruže podršku, što implicira situaciju da se svi mladi, pogotovo mlađi od 18 godina, ne osjećaju bezbjedno.

Razvoj životnih vještina kod djece i adolescenata, koje se pružaju u ambulantama izabranih doktora, savjetovališta centara za prevenciju, kroz radionice koje se organizuju po školama, kroz predmet "Zdravi stilovi života" koji je integrisan u redovni obrazovni kurikulum, od posebnog su značaja za pružanje psi-

hosocijalne podrške u školama i drugim mjestima i pomažu u promociji i unapređenju mentalnog zdravlja. Programi koji pomažu jačanju odnosa između adolescenata i njihovih porodica su takođe važni.

U kontekstu bezbjednosti mladih, sve češće se na evropskom nivou pominje problem mladih ljudi koji se priklanjaju ekstremističkim i radikalnim vjerskim grupama. Ovo je identifikovano I u Deklaraciji s II evropske konvencije o omladinskom radu (Brisel, 27–30. aprila 2015). U Crnoj Gori ne postoje zvanični podaci kad je ova tematika u pitanju.

Mjere za obezbjeđivanje adekvatnog pristupa sistemu podrške za tranziciju mladih u odraslo doba

MJERE:	OPIS STANJA
1. Uspostavljanje efikasnih međusektorskih informativno-savjetodavnih servisa za mlade i roditelje	Da bi se obezbijedilo sistematično i kvalitetno informisanje svih mladih, u skladu s međunarodnim standardima dobre prakse Mladima su u periodu odrastanja potrebne prilagođene, kvalitetne i specifične informacije o mogućnostima u oblastima formalnog i neformalnog obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja, kulture, mobilnosti, informacije u vezi s mehanizmima za učešće u donošenju odluka, programima i servisima za mlade, kao i različite informacije od važnosti za ovu populaciju. Bilo koju instituciju koja se bavi mladima ne može da navede 69% mladih. Mladi identifikuju kao probleme nepostojanje specijalizovanih servisa za informisanje i specijalizovanih informacija za mlade; nedostatak učešća mladih u kreiranju medijskih programa za mlade, te manjak kapaciteta kadrova koji rade s mladima da im pomognu u traženju i tumačenju informacija. Ne postoje kriterijumi za informisanje mladih, dok postoji ograničen broj servisa/organizacija čiji je cilj podrška mladima pri donošenju informisanih odluka i izbora u periodu odrastanja, a koji će osigurati da mladi mogu da razumiju informaciju, da im je ona prijemčiva i lako dostupna. Informisanje mladih u zemljama EU posebna je grana omladinskog rada i podrazumijeva postojanje sistema informisanja mladih, kao i specifične kompetencije onih koji mladima pružaju informacije ili im pomažu da ih pronađu i iskoriste. Stoga je neophodno uspostaviti kriterijume za informisanje mladih koji su usklađeni s međunarodnim preporukama i EU praksom, posebno kriterijumima Evropske agencije za informisanje i savjetovanje mladih (ERYICA). Takođe, mladi koji nemaju svakodnevno ili uopšte pristup internetu u neravnopravnom su položaju u odnosu na svoje vršnjake, jer je internet izvor informacija koji mladi najviše koriste. Stoga je neophodno u svim opštinama uspostaviti info tačke u omladinskim klubovima, omladinskim centrima, NVO, školama koje omogućavaju da mladi informacije koje su im potrebne nađu na jednom mjestu, uz podršku kadra obrazovanog za informisanje mladih i primjenu međunarodnih principa za kvalitetno informisanje mladih. Takođe, neophodno je obezbijediti pristup besplatnom internetu za sve mlade. Da bi se formirao jedinstven savjetodavni sistem za mlade koji obuhvata različite servise i koji je uvezan s relevantnim institucijama Čak 69% mladih ne zna da navede niti jednu instituciju ili organizaciju u Crnoj Gori koja se sistematski bavi mladim ljudima, a najčešće spominjane su nevladine organizacije (sa tek 10%). U prosjeku, za dvije trećine mladih ne postoje servisi za mlade (omladinski klub, studentska/učenička organizacija, omladinska organizacija, savjetovalište, informativni centar): jednim dijelom jer ne znaju da postoje, zatim, jer su pogrešno informisani da ne postoje, a jednim dijelom jer zapravo i ne postoje. Kada imaju problem, mladi se obično obraćaju roditeljima, prijateljima, te užoj i široj porodici, ili ga sami rješavaju uz izuzetno prisutno obrazloženje da nemaju kome da se obrate za pomoć. Stoga je potrebno formirati jedinstven savjetodavni sistem za mlade koji obuhvata različite servise (npr omladinski klub, studentska/učenička organizacija, omladinska organizacija, savjetovalište, informativni centar, drop-in centar) i koji je uvezan s relevantnim institucijama (npr. policija, sudstvo, CSR, sistem za krizne situacije). Da bi se mladima koji su žrtve nasilja pružila senzitivna i efikasna podrška, te da bi se preventivno djelovalo na potencijalne nasilnike Svaki treći građanin Crne Gore zna neko dijete koje je bilo žrtva nasilja u školi, a većina građana smatra da postoje određene grupe djece koje su češće žrtve vršnjačkog nasilja, a to su najčešće pripadnici ugroženih grupa: siromašni, sa smetnjama u razvoju, nacionalne manjine, kao i oni fizički slabiji. Nasilje prema LGBT osobama takođe je prisutno. Pojam nasilja na internetu još uvijek dovoljno ne razumiju odrasli koji se bave mladima i koji bi trebalo da im pruže podršku u kriznim situacijama. Da bi se medijski plasirani sadržaji za mlade prilagodili njihovim potrebama i kreirali u konsultaciji s mladima Mladi se uglavnom u medijima pominju u negativnom kontekstu (kad se desi neki problem) i medijski programi za mlade ili ne postoje ili, ako postoje, nijesu bazirani na potrebama mladih ljudi.

2. Razvoj omladinskog rada kao podrške za tranziciju u odraslo doba

Da bi se osposobio potreban profesionalni kadar za rad sa mladima

Ne postoje standardizovani i akreditovani programi obuke za omladinske radnike i omladinske aktiviste koji bi sve zainteresovane osposobljavao da rade s mladima pristupaju studiozno, analitički i da, u svakom trenutku rade profesionalno. Centar za stručno obrazovanje razvio je standard zanimanja za „omladinske aktiviste/aktivistkinje“, čime se po prvi put prepoznaju i kompetencije iz domena omladinskog rada koje spadaju u takozvane „meke“ kompetencije. Na Filozofskom fakultetu izrađen je elaborat za Master studije „Omladinski rad u zajednici“. Neophodno je, stoga, organizovati standardizovane i akreditovane obuke za omladinske radnike i omladinske aktiviste koje se organizuju u kontinuitetu. Time se osposobljava potreban profesionalni kadar za rad u omladinskim klubovima, omladinskim centrima, školama, organizacijama civilnog društva, institucijama na lokalnom i nacionalnom nivou.

Da bi se uspostavio kvalitet programa omladinskog rada i povjerenje mladih i sistema u omladinski rad i profesionalce koji se njima bave

Doprinos koji omladinski rad može da ima u društvenoj i ekonomskoj sferi nije prepoznat i nije uspostavljen sistem osiguranja tj. praćenja i provjere kvaliteta programa koji se sprovode u omladinskom radu. Neophodno je, stoga, raditi na razvoju sistema osiguranja i kvaliteta programa omladinskog rada i adekvatno tome, promociji njihovih pozitivnih uticaja, koji su utvrđeni brojnim istraživanjima.

Da bi se za omladinski rad obezbijedili adekvatni logistički uslovi

Čak 80% mladih više voli da se druži s drugim ljudima nego da slobodno vrijeme provode sami (9,7%). Neujednačena je dostupnost programa omladinskog rada, pa se mladi bave određenim aktivnostima jer su im jedine dostupne, a ne što su njihov prvi izbor. Ne postoji funkcionalan model omladinskih servisa (omladinski klubovi, omladinski centri, kancelarije za mlade), koji je prvenstveno dizajniran i vođen od strane mladih ljudi, pa samim tim i njihovih organizacija, a podržan od strane adekvatnih državnih/opštinskih struktura i stručnjaka iz oblasti omladinskog rada. Ne postoje razvijeni standardi koje treba poštovati prilikom uspostavljanja servisa za mlade, a koji se tiču jasnih smjernica za pet oblasti: procedure, programi, infrastruktura, vođenje i administracija. Stoga je bitno u svim opštinama obezbijediti adekvatne prostore, razvijene i usaglašene smjernice (procedure, programi, infrastruktura, vođenje i administracija) i profesionalni kadar za rad u omladinskim klubovima i kancelarijama za mlade. Na nivou regiona treba organizovati omladinske centre u kojima bi se mladi informisali, dobijali stručan savjet, samoorganizovali i aktivizmom i učešćem doprinosili razvoju zajednice, te provodili svoje slobodno vrijeme na način na koji to žele i sami osmisle.

Da bi mladi imali uslove da se osamostale

Uloga omladinskog rada je da se mladima pruži podrška u specifičnom razvojnem periodu osamostaljivanja i prelaska u odraslo doba i potpomaže njihov lični i socijalni razvoj, doprinese ispunjavanju ličnih potencijala, kako bi mladi imali glas, uticaj i mjesto u zajednici/društvu. Osamostaljivanje mladih izuzetno je otežano, a mladi su često primorani da porodicu zasnivaju u višegeneracijskim i često neuslovnim stambenim zajednicama. Mladi bi trebalo da dobijaju podršku od institucija sistema u vidu konkretnih i ravnopravno dostupnih mjera i olakšica, što bi im olakšalo osamostaljivanje i sticanje autonomije.

3. Podrška psiho-fizičkom razvoju i očuvanju zdravlja mladih

Da bi mladi u Crnoj Gori rasli zdravo

Zdravstvena zaštita mladih u Crnoj Gori, sa ciljem unaprijeđenja zdravlja mladih stvaranjem prihvatljivog sistema, bazirana je na kvalitetu, efikasnosti, dostupnosti, ravnopravnosti i solidarnosti.

Mjere i aktivnosti ovog koncepta počivaju na prijateljskom pristupu svim mladim osobama bez obzira na bilo koju njihovu karakteristiku. Usluge za mlade, obezbijeđene u ambulantama izabranih doktora, savjetovalištim za mlade, savjetovalištim za reproduktivno zdravlje, savjetovalištim za dobrovoljno i povjerljivo savjetovanje i testiranje, Centrima za mentalno zdravlje, Centrima za djecu sa posebnim potrebama, koji egzistiraju u svim Domovima zdravlja, kao i savjetovalištim za brak i porodicu, koji obezbjeđuje usluge za korisnike u okviru Doma zdravlja Podgorica, kao i organizacionim cjelinama ostalih nivoa zdravstvenog sistema, su pristupačne, lako dostupne, povjerljive, besplatne, prihvatljive, kvalitetne i rodno senzitivne i to u socijalnom okruženju u kojem nema isključenih radi psihičkog fizičkog ili nekog drugog stanja. Na ovaj način je obezbijeđena univerzalna pokrivenost i jednaka mogućnost pristupa zdravstvenim uslugama, čime je osigurano efikasno korištenje zdravstvenih resursa.

Problemi zdravlja mladih se rješavaju multidisciplinarno i multisektorski na svim nivoima, ali se najveća neposredna korist postiže rješavanjem problema u lokalnoj zajednici, delegiranjem odgovornosti, autoriteta i resursa. Adekvatan pristup zadovoljenju zdravstvenih potreba mladih zahtijeva usko povezivanje pružalaca usluga u sektoru zdravstva i drugih sektora, nevladinih organizacija, lokalnom upravom, pri čemu je od značaja formirati koordinaciono tijelo za zdravlje. Time će se doprinijeti da zaštita zdravlja mladih ljudi u svim njegovim aspektima – fizičko, mentalno i socijalno – postanu snažna obaveza i odgovornost svih segmenata društva.

U cilju postizanja zdravijeg i kvalitetnijeg života, a prateći mjere i smjernice brojnih međunarodnih i domaćih dokumenata, u Crnoj Gori se kontinuirano radi na kreiranju i održavanju zdravstvenog sistema koji u svim segmentima pruža jednaku i adekvatnu zaštitu.

Mladi predstavljaju vulnerabilnu populacionu grupu, prvenstveno zbog toga što se u ovom životnom dobu prolazi kroz unutrašnju tranziciju iz djetinjstva u adolescentno i zrelo doba u kojem se snažno mijenjaju obrasci ponašanja. S obzirom da se mladi ljudi prilagođavaju novim uslovima unutrašnjeg i vanjskog okruženja, te da se, pod različitim uticajima, formiraju stavovi prema zdravlju i rizičnom ponašanju, neophodno je obezbijediti kontinuitet u informisanju i edukovanju mladih kroz već pomenute institucionalne kapacitete zdravstvenog sistema.

Trenutno, servisi za mlade egzistiraju u ambulantama izabranih doktora i kroz savjetovališta u domovima za zdravlje, a u školama ove usluge pružaju psiholozi. Međutim, vrlo često, zbog različitih ograničenja, mladi traže rješenja za njihove nedoumice u neadekvatnim izvorima informisanja. Mladima je nedovoljno dostupna adekvatna podrška i usmjeravanje. Posebno ugrožene grupe mladih u ovom pogledu su: siromašni, mladi sa ruralnih područja, Romi, LGBT, nacionalne manjine, OSI, mladi sa smetnjama u razvoju.

Svim mladima treba da bude olakšana tranzicija ka autonomiji postojanjem lako dostupnog savjetodavnog i sistema servisa za mlade uvezanog sa relevantnim institucijama. Svi mladi treba da su adekvatno podržani i usmjeravani da postanu samosvjesni, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitost.

E. Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti

U Crnoj Gori nedovoljna je podrška mladima za razvoj posebnosti sopstvenih subkulturnih izraza, nedovoljna uključenost mladih u postojeće programe institucija kulture, kao i nedovoljna informisanost mladih o umjetnosti i kulturi kroz postojeći sistem obrazovanja, kroz programe u institucionalnom i vaninstitucionalnom sistemu kulture i u medijima. Zato se ova Strategija u jednom dijelu bavi domenom kulture mladih, uvažavajući postojanje drugih strategija i nadležnih institucija koje se bave kulturom.

KULTURA MLADIH PREDSTAVLJA RAZNOLIKOST SUBKULTURNIH FENOMENA I RAZLIKA U ODNOSU NA OPŠTI KULTURNI KONTEKST

Pojmom kultura obuhvaćeno je kulturno i umjetničko stvaralaštvo i djelatnosti kojima se stvaraju, prezentuju, promovišu, štite i čuvaju kulturna dobra, umjetnička djela i druge duhovne tvorevine. Donošenjem Zakona o kulturi ("Sl. list Crne Gore", br. 49/08 od 15. 8. 2008) ustanovljen je javni interes i načela na kojima se kultura ostvaruje i razvija. Jedno od osnovnih načela je sloboda stvaralaštva i poštovanje prava na kulturu, zatim opredijeljenosti države i lokalne samouprave da podstiču i pomažu razvoj kulturnog i umjetničkog stvaralaštva i zaštitu, kao i očuvanje kulturne baštine. Ravnopravno očuvanje svih kulturnih identiteta i poštovanje kulturne različitosti, kao i izgradnja i unapređenje sistema kulture u skladu s međunarodnim standardima, projektovani su prema standardima Evropske unije.

Ne postoji specijalizovana institucija za promociju kulture mladih u Crnoj Gori. Nezavisna kultura, koja se u najvećoj mjeri odnosi na mlade, nije dio institucionalnog kulturnog sistema, ali omogućava značajan prostor za saradnju. Nerazvijene su komunikacije i inicijative na relaciji država – lokalna samouprava – nevladin sektor u organizovanju posebnih programa posvećenih kulturi mladih. Stvaranje uslova za podsticaj razvoja i afirmaciju talenata, što je jedna od kategorija Nacionalnog programa razvoja kulture, u direktnoj je vezi s podrškom mladima. Kroz djelatnost institucija Ministarstva kulture, u sinergiji i saradnji s drugim akterima, i posebno samim mladima, kroz godišnje planove i programe u kojima su mladi prepoznati ne samo kao konzumenti već i kreatori određenih programa, moguće je uspostaviti efikasno, racionalno i kreativno upravljanje u kulturi koja se primarno tiče mladih

Mjere za obezbjeđivanje pristupa mladima kvalitetnim kulturnim sadržajima

MJERE:	zašto ova mjera?
1. Podrška mladim kreatorima kulture i medijskih sadržaja	Da bi se obezbijedila podrška mladim stvaraocima nezavisnih kulturnih i medijskih sadržaja, kao i mobilnost mladih u kulturi Trenutno nema podataka o broju mladih kreatora kulture i medijskih sadržaja koji su podržani od strane nadležnih institucija da realizuju svoje ideje. Takođe, nizak je nivo kulturne mobilnosti mladih. Mladi kreatori, kao ni amaterska kulturna društva mladih, nijesu izdvojeni kao posebna kategorija za koju treba predvidjeti posebne mjere. Treba ustanoviti poseban fond za podršku mladim stvaraocima nezavisnih kulturnih i medijskih sadržaja i mobilnost mladih u kulturi. Posebno je bitno uspostaviti evidenciju o broju mladih stvaralaca i amaterskih kulturnih društava koji traže podršku, kao i onih koji, u skladu s razvijenim kriterijumima, dobijaju podršku da svoje ideje realizuju. Kultura mladih treba da se razvija i kroz efikasnu saradnju mladih i organizacija civilnog društva, amaterskih grupa s institucijama kulture. Treba povećati broj mladih koji učestvuju u međunarodnim projektima Ana Lind Fondacije i projektima UNESCO. Da bi se razvila kultura volontiranja u institucijama kulture, na značajnim festivalima i manifestacijama, gdje mladi stvaraoci mogu da ostvare značajne kontakte i steknu iskustvo Mladi imaju ograničen pristup mentorima i uzorima iz domena kulture. Pored toga, kultura i praksa volontiranja koja bi mladima omogućila da steknu određena znanja, vještine i iskustvo.
2. Obezbjeđivanje jednakog pristupa kulturnim sadržajima za sve mlade	Da bi svi mladi imali pristup kulturnim sadržajima Pristup sadržajima iz domena kulture umnogome zavisi od mjesta boravka mlade osobe. Zajedničkim naporima institucija kulture, obrazovanja i rada i socijalnog staranja, kao i međusektorskom saradnjom, u pogledu razvoja, promocije i dostupnosti programskih sadržaja namijenjenih mladima – treba ostvariti obuhvat svih mladih, posebno onih u ruralnim područjima i marginalizovanim zajednicama. Treba razvijati inovativne modele, poput mobilnih bioskopa, putujućih pozorišnih trupa itd.

F. Uspostavljen je normativno pravni okvir za sprovođenje omladinske politike

NEOPHODNO JE USPOSTAVITI PITANJE MLADIH KAO TRANSVERZALNO PITANJE

Više od pet godina nije završen proces institucionalizacije i sistematizacije radnih mjesta, neriješen je radni odnos zaposlenih, a resursi i kapaciteti Uprave za razvoj i implementaciju omladinske politike su nedovoljni. Vlasništvo i politička volja da se omladinska politika prioritzuje i unaprijedi na relativno su niskom nivou. Takođe, proces izrade i usvajanje Zakona o mladima trajao je više od tri godine, usljed nedostataka u komunikaciji između mini-

starstva i Uprave. Evaluacija realizacije NPAM-a 2006–2011. evidentirala je da Uprava za mlade i sport ne može postići značajnije rezultate u opisanim okolnostima niti može odgovoriti na zahtjeve koji proizilaze iz omladinske politike bez razvijene sveobuhvatne ponude servisa za mlade, zasnovane na potrebama, a koje opštine direktno organizuju kroz lokalne kancelarije za mlade ili kroz partnerski odnos sa servisnim nevladinim organizacijama. Otežavajuća okolnost je i to što su deficitarni profesije i zanimanja koja se na specifičan način bave mladima, odnosno nijesu prepoznata, pa nema kontinuirane obuke za omladinske radnike, info-radnike, asistente u nastavi za djecu s posebnim obrazovnim potrebama, romske medijatore u zajednici u oblasti zdravlja i obrazovanja, itd. Zato strategija predviđa sljedeće prioritetne mjere koje se tiču prvenstveno razvoja normativno-pravnog okvira.

Mjere za uspostavljanje normativno-pravnog okvira za sprovođenje omladinske politike

MJERE:	Zašto ova mjera?
1. Jačanje kapaciteta Uprave za mlade i sport za sprovođenje i monitoring omladinske politike	Da bi se obezbijedio profesionalan, obučen i posvećen kadar u Upravi za mlade i sport Trenutno postoji problem neriješenog radnog odnosa zaposlenih, a resursi i kapaciteti Uprave za mlade i sport za razvoj i implementaciju omladinske politike su nedovoljni. Treba sistematizovati minimum 4 radna mjesta, obučiti zaposlene za sprovođenje omladinske politike, kao i za kontrolu kvaliteta u sprovođenju omladinske politike u javnom sektoru. Da bi bila obezbijedena stručna i efikasna savjetodavna, multiresorna i multisektorska saradnja Ne postoji stručno i savjetodavno multiresorno i multisektorsko tijelo koje podstiče i unaprijeđuje razvoj omladinske politike. Treba osnovati funkcionalan Savjet za mlade, kao stručno i savjetodavno multiresorno i multisektorsko tijelo koje podstiče i unaprijeđuje razvoj omladinske politike, prati rad ministarstava i drugih tijela državne uprave u sprovođenju, praćenju i vrednovanju politika za mlade u okviru njihove nadležnosti te, s tim u vezi, daje mišljenja i preporuke; prati razvoj organizacija mladih i za mlade i daje preporuke za unapređenje njihovog rada i sistema podrške; daje preporuke za razvoj politika za mlade na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou; prati i reaguje na pojave u društvu od značaja za mlade. (u skladu s predlogom Zakona o mladima).
2. Unapređivanje normativne podrške	Da bi se obezbijedilo uspješno sprovođenje Zakona o mladima Zakon o mladima je tek usvojen, a sada predstoji njegovo sprovođenje, usvajanje podzakonskih akata, kojim se uređuju mjere i aktivnosti koje preduzima Crna Gora i jedinice lokalne samouprave u cilju unapređivanja društvenog položaja mladih i stvaranja uslova za ostvarivanje potreba mladih u svim oblastima od interesa za mlade. Time je unaprijeđen pravni okvir u oblasti mladih. Takođe, predstoji uspostavljanje strukture za praćenje uspješnosti sprovođenja Zakona o mladima i podzakonskih akata, a korišćenjem alata prilagođenih mladima treba omogućiti i mladima da učestvuju u praćenju i sprovođenju Zakona.
3. Obezbeđivanje održivog i kontinuiranog finansiranja omladinske politike	Da bi se aktivnosti predviđene Strategijom adekvatno sprovodile Trenutni bužet za realizaciju omladinske politike na nacionalnom i lokalnom nivou je nedovoljan. Nema mogućnosti za finansiranje projekata i programa omladinskih organizacija i organizacija za mlade u skladu s omladinskom politikom. Budžet treba uvećati adekvatno predviđenom finansijskom okviru za realizaciju Akcionog plana ove strategije. Uprava za mlade i sport treba da bude u mogućnosti da realizuje aktivnosti čiji je nosilac iz pomenutog Akcionog plana, kao i da raspisuje konkurse i u kontinuitetu finansira sprovođenje Strategije za mlade kroz projekte nevladinog sektora i javnih ustanova. Da bi se raspoloživi resursi efikasno koristili Trenutno su nedovoljni kapaciteti Uprave za mlade i sport za prikupljanje sredstava od stranih donatora, lokalnih partnera i ostalih izvora. Takođe, potrebno je ojačati kapacitete Uprave za mlade i sport za koordinaciju međusektorskih projekata.
4. Unapređenje međuresorske saradnje	Da bi se aktivnosti i naponi svih državnih resora objedinili i usaglasili Saradnja između resornih ministarstava u vezi s omladinskom politikom nije na zadovoljavajućem nivou. Trebalo bi obrazovati funkcionalan operativni međuresorski radni tim s ciljem da prati sprovođenje strategije za mlade, sprovođenje zajedničkih planiranja godišnjih akcionih planova Strategije za mlade i osmišljavanje i realizaciju prioritarnih projekata u vezi s mladima, a u saradnji više relevantnih ministarstava.
5. Unapređenje statistike na nacionalnom nivou i znanja o mladima	Da bi se stanje i položaj mladih u svim oblastima života sistematično pratilo i shodno tome kreirale neophodne mjere i politike za njegovo dalje unapređenje Relevantni podaci za poznavanje stanja u vezi s položajem mladih, te monitoring i analizu uticaja omladinske politike ne prikupljaju se na adekvatan način i teško su dostupni ili nijesu dostupni. Na osnovu napravljenog plana, treba postepeno uspostaviti sveobuhvatan sistem zvanične statistike za praćenje položaja mladih u svim oblastima, a posebno 52 indikatora definisanih u strategiji za mlade, te EU i UN indikatora. Potrebno je da MONSTAT godišnje izvještava u skladu s indikatorima omladinske politike koje prati Eurostat, a da Uprava za mlade i sport, akademska zajednica i drugi akteri iniciraju istraživanja iz oblasti mladih i da obezbjeđuje relevantne podatke donosiocima odluka za kontinuiran razvoj omladinske politike.

6. Ojačati kapacitete lokalnih samouprava za razvoj i sprovođenje omladinske politike	Da bi se omladinska politika adekvatno sprovedila na lokalnom nivou Na lokalnom nivou nerazvijena je ili je neujednačeno razvijena struktura za razvoj i implementaciju omladinske politike. Nedovoljno obučeni službenici zaduženi su za pitanja mladih u svojim opštinama. Treba sistematizovati radna mjesta u svih 23 opštine, obučiti zaposlene za sprovođenje omladinske politike na lokalnom nivou, te sprovoditi godišnje edukacije u oblasti omladinske politike i rada s mladima.
7. Podrška omladinskom udruživanju	Da bi se uspostavila funkcionalna podrška omladinskom udruživanju Mladi nemaju svoju platformu za pregovaranje prema državi. COF, postojeća krovna omladinska organizacija, ne funkcioniše i ne ispunjava primarnu svrhu postojanja – da utiče na poboljšanje položaja mladih, omladinskih organizacija i organizacija za mlade i predstavlja glas mladih prema državnim institucijama, kao lobistički mehanizam. Neophodno je podržati funkcionisanje efikasne, demokratske i proaktivne krovne organizacije mladih, koja okuplja neprofitne organizacije mladih, organizacije koje se bave pitanjima mladih i druge omladinske strukture na lokalnom i nacionalnom nivou. Ovakva organizacija jačala bi pregovaračku poziciju mladih prema državi u vezi s omladinskom politikom, osnaživala bi mehanizme za učešće mladih u donošenju odluka, kao i mehanizme za predstavljanje opštih socio-ekonomskih, obrazovnih, kulturnih i drugih interesa mladih i uopšte pozitivno uticala na poboljšanje položaja mladih. Takođe, ne postoji infrastruktura koja bi podržala djelovanje i umrežavanje omladinskih organizacija. U tom smislu, potrebno je otvoriti minimum tri regionalna multifunkcionalna omladinska centra, u kojima omladinske organizacije mogu da nađu adekvatne resurse i podršku za sprovođenje svojih aktivnosti.
8. Međunarodna saradnja	Da bi se omladinska politika u Crnoj Gori sprovedila u skladu s aktuelnim međunarodnim standardima i da bi se što efikasnije koristile mogućnosti koje pruža međunarodna saradnja Trenutno je ograničena međunarodna saradnja zbog ograničenih ljudskih kapaciteta Uprave. Trebalo bi aktivno raditi na uspostavljanju bilateralne i regionalne saradnje, kao i saradnje s međunarodnim institucijama u Crnoj Gori i učešću u radu međunarodnih tijela, u oblasti omladinske politike. Uprava bi trebalo da uzme aktivno učešće u projektima Regionalne kancelarije za mlade (RYCO). Nema preciznih podataka o iskorištenosti evropskih i drugih međunarodnih programa za mlade kojima je Crna Gora pristupila. Potrebno je utvrditi podatke o iskorištenosti programa koji će usmjeriti dalje aktivnosti Uprave za mlade na obezbjeđivanju i promovisanju korišćenja međunarodnih programa i fondova za mlade, poput Erasmus+, EURO+26 i dr.
9. Unapređenje informisanja mladih o omladinskoj politici	Da bi mladi bili informisani o omladinskoj politici i na taj način mogli da učestvuju u njenom kreiranju, sprovođenju i praćenju uspjehnosti Mladi, kao i dio omladinskih organizacija, nedovoljno su informisani o omladinskoj politici i aktivnostima institucija na nacionalnom, lokalnom i međunarodnom nivou kad je riječ o omladinskoj politici. Kako bi mladi mogli da učestvuju u donošenju odluka od značaja za mlade, kreiranju, sprovođenju i praćenju primjene Strategije za mlade, kao što je predviđeno Zakonom, neophodno je da budu informisani o svim dešavanjima, akterima i procesima u ovoj oblasti.

SREDSTVA ZA REALIZACIJU STRATEGIJE

Sredstva za realizaciju Strategije za mlade obezbjeđuju se iz Budžeta Crne Gore i drugih izvora, u skladu sa zakonom.

Finansiranje programa i projekata kojima se realizuju aktivnosti Strategije za mlade i opštinskih strategija vrši Uprava i nadležni organ opštine.

Uprava finansira, odnosno sufinansira programe i projekte na osnovu godišnjeg plana ostvarivanja Strategije za mlade, a posebno za:

- *promociju, razvoj i unapređivanje omladinske politike na nacionalnom i lokalnom nivou;*
- *podršku razvoju omladinskog rada, informisanja mladih, neformalnog obrazovanja mladih;*
- *podršku učešću mladih u donošenju odluka;*
- *podršku inicijativama, projektima i programima omladinskih organizacija, organizacija za mlade, saveza i centralnog saveza.*

Finansiranje, odnosno sufinansiranje programa i projekata vrši se na osnovu javnog konkursa koji raspisuje Uprava, po pravilu, jedanput godišnje.

Predlog za finansiranje, odnosno sufinansiranje programa i projekata, registrovanih i evidentiranih omladinskih organizacija, organizacija za mlade, saveza, centralnog saveza i drugih oblika organizovanja mladih priprema Komisija za pregled i ocjenu podnijetih programa i projekata, koju imenuje direktor Uprave.

Direktor Uprave, na predlog Komisije, rješenjem utvrđuje koji će se programi, odnosno projekti finansirati. Rješenje direktora je konačno.

Način, postupak i kriterijume za dodjelu sredstava omladinskim organizacijama, organizacijama za mlade, savezima, centralnom savezu i drugim oblicima organizovanja mladih, kao i kontrolu nad realizacijom programa i projekata – propisuje Ministarstvo.

MONITORING I EVALUACIJA REALIZACIJE STRATEGIJE

U skladu sa Zakonom o mladima, za praćenje primjene omladinske politike u svim oblastima od značaja za mlade, koje su definisane Strategijom za mlade, zadužen je Savjet za mlade. Savjet će davati preporuke za unapređenje omladinske politike, učestvovati u planiranju, sprovođenju i evaluaciji Strategije za mlade, davati mišljenja u postupku pripreme propisa iz oblasti kojima se uređuju pitanja od značaja za mlade i pratiti položaj mladih, te predlagati mjere za njegovo unapređenje.

Uprava za mlade će obavljati administrativne i stručne poslove za Savjet za mlade, uključujući i prikupljanje podataka o izvršavanju pojedinih mjera utvrđenih Strategijom i Akcionim planom i blagovremeno izvještavanje Savjeta i Vlade o njihovoj realizaciji.

Organi nadležni za pojedine oblasti omladinske politike dužni su da sarađuju u sprovođenju omladinske politike i odrede kontakt osobu za mlade. Kontakt osoba za mlade koordinira aktivnosti u vezi s omladinskom politikom i ostvaruje saradnju s Upravom i Savjetom za mlade u planiranju, sprovođenju i evaluaciji Strategije za mlade. Državni organi/institucije koji budu određeni kao nosioci pojedinih aktivnosti, utvrđenih Akcionim planom, biće obavezani da Upravi za mlade, na svakih šest mjeseci, dostavljaju izvještaje o statusu realizacije određenih aktivnosti. Uprava će, najmanje jednom godišnje, podnositi Savjetu za mlade i Vladi izvještaj o realizaciji Strategije.

Ovaj dokument predstavlja okvir za razvoj omladinske politike i može biti inoviran. U vezi s tim, Savjet će, u slučaju potrebe, pokrenuti postupak za izmjenu i dopunu dokumenta u cilju stvaranja boljih uslova za dalji razvoj položaja mladih i omladinske politike u Crnoj Gori.

Između ostalog, za monitoring i evaluaciju Strategije, kao i za praćenje položaja mladih, koristiće se **Okvir za monitoring i evaluaciju Strategije**, koji se nalazi u prilogu dokumenta Strategije.

Plan implementacije strategije

Ključni ishod A: Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja		
Mjera	Podmjere	Odgovorni za realizaciju
A1. Otklanjanje barijera za pristup tržištu rada svim mladima	1. Promovisanje programa i aktivnih mjera tržišta rada za mlade, koje podrazumijeva medijsko promovisanje dobrih praksi (kroz primjere mladih koji su prošli programe koji podstiču i poboljšavaju zapošljivost mladih), te senzibilisanje javnosti i poslodavaca kako bi se podstaklo zapošljavanje posebnih kategorija nezaposlenih, kao što su mladi samohrani roditelji, liječeni zavisnici, žrtve nasilja i druge grupe kojima je otežan pristup tržištu rada.	ZZZCG/MRSS
	2. Unapređenje postojećih mjera/programa za zapošljavanje i samozapošljavanje mladih kroz proces analize uticaja i planiranja u koji su uključeni mladi i druge zainteresovane strane, kao i razvoj novih aktivnih mjera zapošljavanja, posebno onih čija su ciljna grupa mlade žene.	ZZZCG
	3. Informisanje mladih o pravima po osnovu rada i pružanje besplatne pravne pomoći.	ZZZCG
A2. Podrška razvoju preduzetništva mladih	4. Razvoj integrisanih i cjelovitih programa za podršku mladim preduzetnicima i preduzetnicama, koji će uključiti mladima prilagođene mehanizme nefinansijske i finansijske podrške: informisanje, podršku razvoju biznis ideja i mentorstvo pri njihovom sprovođenju, pristupačne kredite i grantove, biznis inkubatore, prostore za zajednički rad (tzv. co-working prostore), obezbjeđivanje infrastrukture na lokalnom nivou u skladu s Nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016–2020.	ME/MF/IRF/ZZZCG/
	5. Promocija preduzetništva (preduzetničkog načina razmišljanja) kroz sistem obrazovanja u skladu sa Strategijom o razvoju preduzetničkog učenja.	MP
A3. Uspostavljen integrisani i holistički sistem podrške mladima u periodu od završetka škole do stabilnog/zadovoljavajućeg zapošljenja	6. Kontinuirana analiza postojećeg sistema podrške mladima u ostvarivanju zadovoljavajućeg zapošljenja, prisustva neformalnog zapošljavanja i sl.	ZZZCG/UMS
	7. Unapređenje postojećih i razvoj novih elemenata (uključujući onlajn karijerno savjetovanje) i integracija sistema podrške mladima (programa i servisa karijernog savjetovanja s resursima u zajednici – škole, omladinski klubovi, NVO, biznis sektor), u skladu s nalazima Analize (3.1).	ZZZCG
	8. Kreiranje programa za podizanje nivoa znanja mladih o značaju karijernog planiranja, u skladu sa Strategijom cjeloživotne karijerne orijentacije.	ZZZCG/UMS
	9. Kreiranje mehanizama za vaninstitucionalno pružanje usluga karijernog vođenja i savjetovanja.	MP/ZZZCG
	10. Unapređenje postojećih i kreiranje novih programa koji podstiču aktivost mladih, posebno dugoročno nezapošljenih i onih iz osjetljivih društvenih grupa, poput mladih žena, osoba s invaliditetom, Roma i Egipćana, liječenih korisnika psihoaktivnih supstanci i sl., što uključuje razvoj aplikacija za mobilne telefone i drugih inovativnih alata za tražioce posla (pri čemu su glavna ciljna grupa mladi), kao i razvoj programa vršnjačke edukacije na temu zapošljivosti mladih (zapošljeni – neaktivni nezapošljeni mladi).	MRSS/MP/ZZZCG/MLJMP
A4. Smanjenje neaktivnosti mladih	11. Promocija koncepta EU Garancije za mlade.	MRSS
	12. Razvoj aplikacije za mobilne telefone za tražioce posla (posebna ciljna grupa mladi); izrađena aplikacija; obuhvat korisnika/ca.	ZZZCG
	13. Okrugli sto čiji je cilj promocija koncepta EU Garancije za mlade.	MRSS

Ključni ishod B: Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju

Mjera	Podmjere	Odgovorni za realizaciju
B1. Podrška razvoju neformalnog učenja i unapređenje mehanizama za verifikovanje neformalno i informalno stečenih znanja	1. Kreiranje nacionalnih standarda kvaliteta neformalnog obrazovanja za mlade, te kvaliteta rada trenera u NVO.	MP/ZZŠ/CSO
	2. Kontinuirana analiza obrazovnog procesa s aspekta uključenosti tema koje doprinose osposobljavanju za realizaciju ličnih i profesionalnih inicijativa (planiranje, društveno preduzetništvo, komunikacijske vještine, tolerancija, rodna ravnopravnost, inkluzija i sl.).	ZZŠ/CS/MP
	3. Informisanje mladih o konceptu cjeloživotnog učenja i dostupnim mogućnostima za verifikaciju znanja i vještina stečenih van formalnog obrazovnog sistema.	MP/CSO/UMS
	4. Promovisanje inovativnih oblika obrazovanja i onlajn učenja.	MP/ZZŠ/CSO
B2. Unapređenje kvaliteta organizacije, realizacije i vrednovanja praktičnog obrazovanja u stručnim školama i na univerzitetima	5. Povećanje obima realizacije praktične nastave kod poslodavca uz unapređenje kompetencija organizatora praktičnog obrazovanja u školama i promovisanje primjera dobre prakse u oblasti saradnje škola i poslodavaca i učenja uz rad.	MP/CSO
	6. Promocija primjenjivosti obrazovanja mladih, posebno stručnog obrazovanja.	MK/MP
	7. Analiza stručne prakse tokom visokog obrazovanja i prenosivosti ECTS kredita.	MP/UCG
B3. Razvoj socio-emocionalnih vještina mladih	8. Unapređenje sistema praćenja sprovođenja obaveznih izbornih sadržaja u srednjim školama i obezbjeđivanje funkcionalnog sistema za vrednovanje mladih koji su aktivni.	MP
	9. Unapređenje razvoja socio-emocionalnih vještina učenika kroz nastavne programe i redovnu nastavu, kroz organizaciju slobodnih aktivnosti, razvoj kapaciteta nastavnog kadra, saradnju sa civilnim sektorom i informisanje mladih, posebno onih u riziku od socijalne isključenosti.	MP/ZZŠ/UMS
	10. Definisanje i implementacija funkcionalnih i inovativnih mehanizama za sprečavanje napuštanja škole, uključujući i vršnjačko mentorstvo, te mehanizama za efikasniji prelaz iz vanrednog u redovni školski sistem.	MP
B4. Promocija obrazovne mobilnosti mladih	11. Obezbeđivanje kontinuirane podrške za mobilnost mladih kroz budžetske linije jedinica lokalnih samouprava i stipendiranje od strane biznis sektora, kao i kroz apsorpciju EU i drugih fondova za mobilnost mladih i međunarodnu saradnju obrazovnih institucija.	JLS/MF/MP/MN/MK/UMS

Ključni ishod C: Mladi su aktivni građani, uključeni, motivisani, proaktivni, učestvuju u procesima donošenja odluka, u razvoju zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju

Mjera	Podmjere	Odgovorni za realizaciju
C1. Razvoj kulture učešća mladih	1. Promjena obrazovne paradigme – fokus na potencijalu mladih, umjesto na mladima kao problemu; usredsređenost na praktično razumijevanje koncepta autonomije, demokratije, aktivnog učešća među mladima.	MP/ZZŠ/UMS
	2. Informisanje mladih o postojećim mehanizmima za učešće, razvoj sistema za e-konsultacije s mladima putem veb-portala, aplikacija i drugih sličnih alata, s ciljem da se osnaži onlajn aktivizam te da se na osnovu stavova i iskazanih potreba mladih biraju prioritetne teme za finansiranje/podršku od strane institucija.	UMS/MIDT/JLS
	3. Jačanje učeničkih i studentskih parlamenata u kojima će se promovisati transparentnost, demokratsko vođenje i kultura učešća.	UMS
	4. Otvaranje omladinskih i volonterskih klubova u školama.	MP/UMS
	5. Razvoj sistema za strukturirani dijalog s mladima u skladu sa EU praksom.	UMS
C2. Obezbjedivanje mehanizama / sistema za njegovanje aktivizma	6. Uspostavljanje kvalitetnih mehanizama za razvoj i podršku omladinskom aktivizmu na lokalnom nivou.	JLS/UMS
	7. Promovisanje vrijednosti volonterizma i njegovih prednosti, kako za pojedinca tako i za državu; podrška radu volonterskih i aktivističkih klubova u srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama, kao i van njih, te kontinuirano obilježavanje međunarodnog dana volontera.	MP/ UMS/JLS/ MRSS
	8. Kreiranje informativnih programa koji promovišu aktivizam mladih, volonterske servise i proaktivno učešće u procesima donošenja odluka.	UMS

Ključni ishod D: Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, na raspolaganju im je adekvatan sistem podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju

Mjera	Podmjere	Odgovorni za realizaciju
D1. Uspostavljanje efikasnih međusektorskih informativno-savjetodavnih tijela za mlade i roditelje	1. Razvoj integrisanog sistema informisanja i savjetovanja mladih (licem u lice i putem interneta).	UMS
	2. Razvoj mehanizama za prevenciju i borbu protiv nasilja nad mladima, uključujući vršnjačko i onlajn nasilje.	MP/MRSS/MUP
	3. Razvoj omladinskih medijskih programa edukativno-savjetodavnog karaktera i uopšte (onlajn) informisanja o psihofizičkom razvoju mladih.	MK/MZ/UMS
	4. Uspostavljanje savjetovališta za mlade i roditelje na nivou opština.	MZ/JLS
D2. Razvoj omladinskog rada kao podrške u procesu osamostaljivanja	5. Izgradnja kapaciteta aktera u oblasti omladinske politike i omladinskog rada.	UMS
	6. Sprovođenje istraživanja o uticaju omladinskog rada na društveni položaj mladih i o uticaju omladinskog rada kao podrške u procesu osamostaljivanja i prelaska u odraslo doba.	UMS
	7. Otvaranje omladinskih klubova i omladinskih centara na lokalnom nivou.	JLS
	8. Podizanje svijesti mladih i njihovih roditelja o značaju blagovremenog osamostaljivanja mladih.	UMS
	9. Analiza isplativosti razvoja mjera finansijske podrške i olakšica mladima pri osamostaljivanju, kao i investiranja u omladinski rad na tom polju.	MF
D3. Podrška psiho-fizičkom razvoju i očuvanju zdravlja mladih	10. Sprovođenje istraživanja koja se odnose na zdravlje mladih (mentalno zdravlje, reproduktivno zdravlje, bolesti zavisnosti) kako bi se dobili podaci koji će se iskoristiti za njegovu promociju; istraživanje potreba mladih, problema s kojima se suočavaju u pristupu zdravstvenom sistemu; preporuke za poboljšanje zdravstvenog sistema kako bi se prilagodio mladima i njihovim potrebama.	IJZ
	11. Promjena paradigme u zdravstvenom sistemu s fokusom na prevenciji i zdravim stilovima života, realizovana na prijemčiv i mladima razumljiv način.	MZ
	12. Razvoj programa sa ciljem smanjenja nasilja, zlostavljanja i diskriminacije prema mladima, posebno onih iz društveno ranjivih grupa, sa posebnim fokusom na izgradnju kapaciteta zaposlenih u obrazovnim i zdravstvenim ustanovama o prevenciji, otkrivanju, zaštiti i postupanju u slučajevima nasilja u porodici nad mladima	MP/MZ/JLS
	13. Promocija i očuvanje reproduktivnog zdravlja mladih.	IJZ/MZ
	14. Informisanje mladih, roditelja i staratelja o štetnosti PAS, faktorima rizika, fazama razvoja bolesti zavisnosti; razvoj sposobnosti ranog otkrivanja bolesti zavisnosti u skladu sa Strategijom Crne Gore o prevenciji bolesti zavisnosti 2013–2020.	MZ
	15. Stimulisanje uključivanja mladih u oblast očuvanja životne sredine.	MORT

Ključni ishod E: Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima, kao kreatori i konzumenti

Mjera	Podmjere	Odgovorni za realizaciju
E1. Podrška mladim kreatorima kulture i medijskih sadržaja	1. Uspostavljanje redovnog finansiranja mladih stvaralaca kulturnih i medijskih sadržaja, obezbjeđivanje podrške kreiranju kulturnih sadržaja kroz projekte koje će realizovati mladi u saradnji s NVO, institucijama kulture i drugim akterima u oblasti kulture i medija.	JLS
	2. Obezbeđivanje prostora za sprovođenje kulturnih sadržaja mladih u svim opštinama od strane lokalnih uprava (npr. omladinski klubovi/centri, centri za kulturu).	MK
	3. Razvoj školskih programa i obrazovnih aktivnosti koje ohrabruju umjetničko izražavanje mladih (dramska i likovna umjetnost, muzika, literarni sastavi, mediji) kroz organizovanje sekcija za kulturu u obrazovnim ustanovama.	MP
	4. Razvoj programa volonterskog učešća u različitim kulturnim sadržajima i mentorskih programa namijenjenih mladim stvarocima iz oblasti kulture, a kroz sprovođenje inovativnih modela i korišćenjem resursa u zemlji, ali i u inostranstvu (mladi i/ili afirmisani stvaraoci iz dijaspore), te uspostavljanje platforme za umrežavanje mladih stvaralaca i amaterskih kulturnih društava, uz mogućnost finansijske podrške.	MK
	5. Informisanje mladih korišćenjem novih tehnologija poput onlajn platforme za informisanje o kulturi za mlade, uz aplikaciju za mobilne telefone; promovisanje postignuća mladih stvaralaca u svim oblastima i uspostavljanje sistema nagrađivanja najuspješnijih u svim oblastima (sport, obrazovanje, kultura).	MP/MK/UMS
E2. Obezbeđivanje jednakog pristupa kulturnim sadržajima za sve mlade	6. Podrška realizaciji kulturnih sadržaja i obezbeđivanju njihove pristupačnosti mladima s oštećenjem vida, sluha ili drugim smetnjama i teškoćama u razvoju, mladima u ruralnim područjima – putujući kulturni sadržaji (mobilni bioskopi, biblioteke, gostovanja pozorišnih trupa), kao i mladima u riziku od siromaštva – organizovanje posjeta kulturnim znamenitostima, uvođenje povlastica za kulturna dešavanja, oslobađanje od obaveze plaćanja članarine za aktivnosti vezane za sport i rekreaciju i sl.	MK/MP/MF

Ključni ishod F: Uspostavljen je normativno-pravni okvir za sprovođenje omladinske politike

Mjera	Podmjere	Odgovorni za realizaciju
F1. Jačanje kapaciteta Uprave za mlade i sport za sprovođenje i monitoring omladinske politike	1. Unapređenje ljudskih resursa u skladu s potrebama realizacije omladinske politike u Upravi za mlade i sport.	UMS
	2. Formiranje i izgradnja kapaciteta, efikasno funkcionisanje radnih i savjetodavnih tijela u oblasti omladinske politike.	UMS
F2. Unapređenje normativne podrške	3. Izrada neophodnih podzakonskih akata.	MP
	4. Izgradnja postojećih kapaciteta i podrška osnivanju savjeta za mlade u svim opštinama.	JLS
F3. Obezbjedivanje održivog i kontinuiranog finansiranja omladinske politike	5. Budžetiranje programa i servisa za mlade koji su predviđeni lokalnim omladinskim politikama.	UMS/JLS
	6. Sprovođenje omladinske politike kroz godišnji konkurs Uprave za mlade i sport (i JLS) za omladinske organizacije i organizacije za mlade.	UMS/JLS
F4. Unapređenje međuresorske saradnje	7. Uspostavljanje mreže kontakt osoba za pitanja mladih u svim ministarstvima; formiranje operativnog međuresorskog radnog tima za osmišljavanje, realizaciju i nadgledanje međuresorskih projekata za mlade.	UMS
	8. Unapređenje učešća mladih u radnim grupama i tijelima u oblasti planiranja, izrade i praćenja javnih politika na lokalnom i nacionalnom nivou, čime će se obezbijediti da perspektiva mladih bude uključena u razvojne politike na svim nivoima.	UMS/Vladina kancelarija za saradnju sa NVO
F5. Unapređenje statistike i znanja o mladima na nacionalnom nivou	9. Operacionalizacija Okvira za monitoring i evaluaciju Strategije za mlade i istraživanje koje će identifikovati neophodne osnovne vrijednosti rukovodeći se indikatorima navedenim u naslovima ključnih ishoda. ¹	UMS/MP/MONSTAT
	10. Sprovođenje sveobuhvatnog nacionalnog istraživanja o položaju mladih u Crnoj Gori.	UMS
	11. Uključivanje pitanja koja se tiču mladih u programske šeme javnih servisa.	MK
F6. Jačanje kapaciteta lokalnih samouprava za razvoj i sprovođenje omladinske politike	12. Uspostavljanje mreže kontakt osoba za pitanja mladih u svim lokalnim samoupravama i unapređenje njihovih kapaciteta.	JLS/UMS
	13. Izrada lokalnih akcionih planova i revidiranje postojećih u skladu sa Strategijom.	JLS
F7. Podrška omladinskom organizovanju i umrežavanju mladih	14. Kreiranje baze podataka omladinskih organizacija i organizacija za mlade.	MUP/UMS
	15. Podrška udruživanju mladih i omladinskih organizacija u jedinstvenu platformu koja će zastupati interese mladih na nacionalnom, kao i na međunarodnom nivou – pod okriljem Evropskog omladinskog foruma.	MUP/UMS
	16. Podrška učešću omladinskih organizacija i organizacija za mlade u aktivnostima relevantnih međunarodnih organizacija.	
F8. Jačanje međunarodne saradnje u oblasti omladinske politike	17. Učešće predstavnika UMS u međunarodnim inicijativama i tijelima koja se bave pitanjima od značaja za mlade.	UMS
	18. Izgradnja kadrovskih kapaciteta UMS, kao i radnih i savjetodavnih tijela za pitanja omladinske politike, za pripremu i realizaciju projekata finansiranih iz evropskih fondova (Erasmus+, HORIZONT 2020).	UMS
	19. Podrška realizaciji inicijative RYCO (Regionalna kancelarija za saradnju mladih).	
F9. Unapređenje informisanja mladih o omladinskoj politici	20. Usvajanje i realizacija komunikacione strategije Uprave za mlade i sport.	UMS

¹ Detaljan plan realizacije Okvira za monitoring i evaluaciju Strategije za mlade se nalazi u samom dokumentu, koji se može naći u prilogu Strategije.

Akcioni plan za 2017. godinu

Ključni ishod A: Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja

Mjera	Aktivnost	Pokazatelj uspjeha	Odgovorni za realizaciju	Budžet
A1. Otklanjanje barijera za pristup tržištu rada svim mladima	1.1. Tri regionalna informativna događaja – promovisanje programa i aktivnih mjera tržišta rada za mlade	Obuhvat mladih programom informisanja; Broj i vrste promovisanih mjera aktivnog zapošljavanja; Broj i vrsta distribuiranog informativnog materijala	ZZZCG Partneri: OO/CS/Škole/SP	Redovne aktivnosti
	1.2. Analiza uticaja postojećih mjera/programa za zapošljavanje i samozapošljavanje mladih s preporukama	Objavljeni rezultati analize; Broj mladih korisnika/ca programa obuhvaćenih analizom	ZZZCG	Redovne aktivnosti
	1.3. Sastanci s poslodavcima u pet opština radi podsticanja zapošljavanja posebnih grupa nezapošljenih osoba, kao što su mladi samohrani roditelji, bivši korisnici PAS, žrtve nasilja i druge grupe kojima je otežan pristup tržištu rada	Broj sastanaka i prisutnih poslodavaca; Medijska pokrivenost sastanaka; Broj zapošljenih	ZZZCG Partneri: MRSS/SP/CS	Redovne aktivnosti
	1.4. Informisanje mladih o pravima po osnovu rada	Otvorena podstranica na veb-sajtu ZZZCG radi informisanja mladih o pravima po osnovu rada	ZZZCG	Redovne aktivnosti
A2. Podrška razvoju preduzetništva mladih	2.1. Razvoj i realizacija integrisanih i cjelovitih programa za podršku mladim preduzetnicima i preduzetnicama u skladu s nacionalnom strategijom zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016–2020.	Obuhvat mladih programima; Broj i vrsta razvijenih i realizovanih preduzetničkih ideja; Broj mladih koji su samozapošljeni kao rezultat podsticajnih mjera	ME Partneri: MF/IRF/ZZZCG/UP/JLS	Redovne aktivnosti
	2.2. Izrada Preporuka za javne politike u oblasti preduzetništva mladih i primjena preporuka proisteklih iz ovog dokumenta	Objavljen dokumenat preporuka i primjenjivost istih	Sistem UN Partneri: Ministarstvo finansija/Direkcija za mala i srednja preduzeća	Redovne aktivnosti
	2.3. Organizacija radnih aktivna u školama na temu promocije preduzetništva i preduzetničkog načina razmišljanja u skladu sa strategijom o razvoju preduzetničkog učenja	Obuhvat mladih kroz promotivne aktivnosti razvrstano prema regionu, lokalnom i nacionalnom nivou	CSO Partneri: ZZZCG	Redovne aktivnosti
	3.1 Razvoj modela za online karijerno savjetovanje	Predlog modela	ZZZCG Partneri: NVO/ZZŠ/MO/Škole	Redovne aktivnosti
	3.2. Promocija značaja karijernog planiranja u skladu sa strategijom cjeloživotne karijerne orijentacije	Obuhvat mladih kroz promotivne aktivnosti razvrstano prema regionu, lokalnom i nacionalnom nivou	ZZZCG Partneri: ZZŠ/BS/UMS/CS	Redovne aktivnosti
A4. Smanjenje neaktivnosti mladih	4.1. Okrugli sto s ciljem da promoviše koncept EU Garancije za mlade	Broj obuhvaćenih donosioca odluka; Zaključci i preporuke	MRSS ME/MF/MP/ZZZCG/IRF/UMS/CS/BS/Mediji/NVO/Mladi	3.000 EUR
Ukupno: 10 aktivnosti				

Ključni ishod B: Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju

Mjera	Aktivnost	Pokazatelj uspjeha	Odgovorni za realizaciju	Budžet
B1. Podrška razvoju neformalnog učenja i unapređenje mehanizama verifikovanja neformalno i informalno stečenih znanja	1.1. Tri regionalna događaja s ciljem da se mladi informišu o konceptu i dostupnim mogućnostima za cjeloživotno učenje i verifikaciju znanja i vještina stečenih van formalnog obrazovnog sistema, te promocije inovativnih oblika obrazovanja i online učenja	Broj i vrsta održanih događaja, medijskih i drugih promocija; Broj informisanih mladih	CSO Partneri: MP/MRSS/ZZŠ/ZZZCG/MO/NVO/PNFO	Redovne aktivnosti
	1.2. Izraditi katalog programa neformalnog obrazovanja na lokalnom nivou koji uključuje kratak opis i naziv pružaoca usluga	Izrađen katalog neformalog obrazovanja s podacima za sve opštine	CSO Partneri: MP/ZZŠ/NVO/PNFO/JLS	Redovne aktivnosti
	1.3. Izraditi informator o mogućnostima provjere neformalno i informalno stečenih znanja i načina sertifikacije	Izrađen informator; Broj mjesta na kojima je on dostupan mladima (elektronska verzija)	CSO Partneri: NVO/MP/Organizatori obrazovanja	Redovne aktivnosti
B2. Unapređenje kvaliteta organizacije, realizacije i vrednovanja praktičnog obrazovanja u stručnim školama i na univezitetima	2.1. Okrugli sto s poslodavcima s ciljem da se poveća obim realizacije praktične nastave kod poslodavca i da se promovišu primjeri dobre prakse saradnje škola i poslodavaca i učenja uz rad	Broj poslodavaca koji je uzeo učešće; Izvještaj i zaključci sa okruglog stola;	MP Partneri: CSO/UP/Škole	Redovne aktivnosti
	2.2. Tri regionalna seminara za organizatore praktičnog obrazovanja	Broj seminara i učesnika; Ocjena korisnosti seminara od strane učesnika.	MP Partneri: CSO/UP/Škole	Redovne aktivnosti
	2.3. Konkurs za realizaciju obrazovnih emisija u kojima bi učenici kroz rješavanje praktičnih problema pokazivali svoje stručno i primjenjivo znanje	Broj emitovanih emisija; gledanost.	MP i MK Partneri: Mediji/Škole/OO/NVO	Redovne aktivnosti
	2.4. Okrugli sto s ciljem da se promoviše međunarodna razmjena studenata radi obavljanja stručnih praksi	Broj učesnika; Izvještaj i zaključci s okruglog stola	Univerzitet CG Partneri: MP/NVO/Studentske organizacije	3.000 EUR
B3. Razvoj socio-emocionalnih vještina mladih	3.1. Analiza sprovođenja obaveznih izbornih sadržaja	Broj mladih obuhvaćen istraživanjem; Pripremljene preporuke nadležnim organima; Broj realizovanih preporuka od strane nadležnih organa	ZZŠ Partneri: Škole	Redovne aktivnosti
	3.2. Razvoj smjernica školama za realizaciju slobodnih i vannastavnih aktivnosti u skladu s programom za razvoj socio-emocionalnih vještina (timski rad, motivacija, integritet, samokontrola, empatija, kreativnosti, optimizam, zahvalnost)	Pripremljene smjernice; Broj i vrsta programa; Obuhvat mladih kroz realizovane programe	CSO/ZZŠ Partneri: Škole/NVO	Redovne aktivnosti
	3.3. Organizacija pet regionalnih obuka za nastavnike iz oblasti razvoja socio-emocionalnih vještina kroz nastavne programe i redovnu nastavu	Obuhvat nastavnika obukama razvrstan po polu, regiji, tipu škole	MP Partneri: UNICEF/ZZŠ/CSO/MO/NVO/Škole	Redovne aktivnosti
	3.4. Kontinuirano unapređivanje kurikuluma u srednjem obrazovanju u skladu sa konceptom obrazovanja za održivi razvoj.	Broj učenika obuhvaćenih nastavom sa sadržajima na ovu temu	MP/MORT/ZZŠ	Redovne aktivnosti
B4. Prevencija i smanjenje ranog napuštanja škole	4.1. Analiza obima i uzroka napuštanja škole, te razloga za odabir vanrednog obrazovanja u odnosu na redovno	Broj mladih obuhvaćenih istraživanjem; Objavljena analiza s preporukama	MP Partneri: ZZŠ/CSO/MO/Škole/CS	Redovne aktivnosti
	4.2. Definisanje i realizacija mehanizama za sprečavanje napuštanja škole i olakšano vraćanje iz vanrednog u redovno obrazovanje u skladu s analizom (4.1)	Usvojen predlog mehanizma; realizacija usvojenih mehanizama	MP Partneri: ZZŠ/CSO/MO/Škole/CS	Redovne aktivnosti
	4.3. Konkurs za uključivanje mladih u naučno-obrazovne i istraživačke aktivnosti, inovativne programe i takmičenja	Obuhvat korisnika programa	MN Partneri: OO/NVO/JLS/	Redovne aktivnosti
B5. Promocija obrazovne mobilnosti mladih	5.1. Organizacija tri regionalna događaja za mlade s ciljem da se promovišu obrazovni (formalno i neformalno obrazovanje) programi van mjesta stanovanja i van granica Crne Gore	Broj obuhvaćenih mladih	MP Partneri: ZZŠ/CSO/UMS/MO/Škole/CS	Redovne aktivnosti
	5.2. Kreiranje info-tačaka u obrazovno-vaspitnim sistemima za pružanje informacija o mogućnostima za mobilnost mladih	Ažurirani sajtovi škola; Obuhvat korisnika; Postavljene odgovorne osobe za informisanje; postavljene info-table u školama	MP Partneri: ZZŠ/CSO/MO/Škole/CS	Redovne aktivnosti
	5.3. Kreiranje plana obuka obrazovnog kadra za apsorpciju EU i drugih fondova za mobilnost mladih, stručne prakse i međunarodnu saradnju obrazovnih institucija	Plan kreiran; Sistematizacija – opis posla za pisanje projekata i asporpciju fondova	MP Partneri: ZZŠ/CSO/MO/Škole/CS	Redovne aktivnosti
	5.4. Ažuriranje internet portala UMS-a s informacijama o mogućnostima za mobilnost mladih	Redovno ažuriran portal; Broj korisnika	UMS Partneri: OO/CS /MP	Redovne aktivnosti
Ukupno: 18 aktivnosti				

Ključni ishod C: Mladi su aktivni građani, uključeni, motivisani, proaktivni i učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju

Mjera	Aktivnost	Pokazatelj uspjeha	Odgovorni za realizaciju	Budžet
C1. Razvoj kulture učešća mladih	1.1 Konkurs* za realizaciju projekata s elementima obuke mladih na temu autonomija, demokratija, aktivno učešće i podrške njihovom aktivizmu	Broj podržanih projekata; Broj obuka i polaznika/ca	UMS Partneri: OO/NVO/PNFO/JLS	10.000 EUR
	1.2 Lansiranje kampanje na temu „Fokus na potencijal mladih umjesto na mlade kao problem“	Broj stručnih aktivna na temu; Broj medijskih sadržaja na temu	ZZŠ Partneri: MP/Škole/Mediji/MK	5.000 EUR
	1.3 Razvoj sistema za e-konsultacije (uključujući mobilne), s mladima, u okviru Portala e-uprava, s ciljem da se osnaži online aktivizam i na osnovu stavova i iskazanih potreba mladih biraju prioritetne teme za finansiranje/podršku od strane institucija	Uspostavljen sistem za e-konsultacije s mladima; Broj korisnika/ca; Broj i vrsta usvojenih prioriternih tema prepoznatih od strane korisnika/ca	MIDT Partneri: UMS/OO/CS	5.000 EUR
	1.4 Konkurs* za realizaciju projekata s elementima jačanja učeničkih i studentskih parlamenata za transparentnost, demokratsko vođenje i promociju kulture učešća	Broj podržanih projekata; obuhvat učeničkih i studentskih parlamenata obukama	UMS Partneri: OO/CS/ZZŠ/JLS	10.000 EUR
	1.5. Konkurs* za otvaranje tri omladinska i tri volonterska kluba u osnovnim i srednjim školama i na fakultetima, i podrška u radu postojećih	Broj podržanih projekata; obuhvat mladih aktivnostima klubova (članstvo)	UMS Partneri: MP/OO/CS/JLS	40.000 EUR
C2. Obezbjedivanje mehanizama / sistema za njegovanje aktivizma	2.1. Organizacija tri regionalna okrugla stola s lokalnim samoupravama s temom – "Uspostavljanje kvalitetnih mehanizama za razvoj i podršku omladinskom aktivizmu na lokalnom nivou"	Broj obuhvaćenih lokalnih samouprava; Izvještaj i preporuke; Broj JLS koje realizuju preporuke	UMS Partneri: JLS/OO/CS/MO	3.000 EUR
	2.2. Obilježavanje međunarodnog dana volontera	Broj obuhvaćenih mladih ljudi/volontera	UMS Partneri: JLS/OO/CS/Škole/MO	Redovne aktivnosti
	2.3. Konkurs za realizacija informativnog programa koji promoviše aktivizam mladih i proaktivno učešće u procesima donošenja odluka	Broj emitovanih emisija; Gledanost	MK Partneri: Mediji/OO/NVO	10.000 EUR
	2.4. Ažuriranje internet portala UMS-a s informacijama o postojećim volonterskim servisima, programima volontiranja na kulturnim i sportskim manifestacijama i mogućnostima omladinskog aktivizma	Kreiran i redovno ažuriran portal; Broj korisnika	UMS Partneri: OO/CS/MK	Redovne aktivnosti
Ukupno: 9 aktivnosti				

Ključni ishod D: Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju, samosvjesni su, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitosti

Mjera	Aktivnost	Pokazatelj uspjeha	Odgovorni za realizaciju	Budžet
D1. Uspostavljanje efikasnih međusektorskih informativno-savjetodavnih tijela za mlade i roditelje	1.1. Mapiranje postojećih internet portala/stranica s informacijama za mlade vezane za mogućnosti informisanja i savjetovanja mladih	Utvrđeno stanje	UMS Partneri: CS/MO	Redovne aktivnosti
	1.2. Konkurs* za realizaciju projekata iz oblasti informisanja mladih i uspostavljanja međusektorskih informativno-savjetodavnih tijela za mlade i roditelje	Broj emitovanih emisija; Gledanost	UMS Partneri: OO/NVO	Redovne aktivnosti
D2. Razvoj omladinskog rada kao podrške za tranziciju ka autonomiji	2.1. Konkurs* za realizaciju projekata s elementima obuke za omladinske radnike, omladinske aktiviste koji su članovi NVO, koordinatori volonterskih klubova u školama, pedagoško-psihološke službe, zapošljene u omladinskim klubovima	Broj podržanih projekata; Obuhvat korisnika programa	UMS Partneri: PNFO/OO/NVO/JLS/MO	15.000 EUR
	2.2. Otvaranje tri omladinska kluba na lokalnom nivou (vidi i aktivnost 1.2, ključni ishod E)	Broj osnovanih omladinskih klubova; Obuhvat mladih	JLS Partneri: UMS/OO/NVO/Neformalne grupe mladih/FO/MO	Redovne aktivnosti
	2.3. Lansiranje kampanje s ciljem podizanja svijesti kod mladih i roditelja o važnosti blagovremenog osamostaljivanja mladih	Broj medijskih sadržaja na temu “Nivo svijesti mladih i roditelja o osamostaljivanju mladih”, prije i poslije kampanje (izmjereno na reprezentativnom uzorku)	UMS Partneri: NVO/OO/Škole/MRSS	Redovne aktivnosti
3. Podrška psiho-fizičkom razvoju i očuvanju zdravlja mladih	3.1. Sprovođenje istraživanja koja se odnose na zdravlje mladih (mentalno zdravlje, reproduktivno zdravlje, bolesti zavisnosti) u cilju dobijanja podataka koji će se iskoristiti za promociju zdravlja mladih	Sprovedeno istraživanje; Nivo informisanosti stručne i opšte javnosti o rezultatima istraživanja	Institut za javno zdravlje Partneri: MZ/CS/MO	5.000 EUR
	3.2. Izrada izvještaja o potrebama mladih i problemima u pristupu zdravstvenom sistemu s preporukama za poboljšanje u cilju prilagođavanja zdravstvenog sistema mladima i njihovim potrebama	Izrađen izvještaj s preporukama za poboljšanje; Broj inicijativa pokrenutih za prilagođavanje zdravstvenog sistema mladima	IJZ Partneri: ZU/CS/MO	5.000 EUR
	3.3. Promocija savjetovališta za mlade u svim školama	Broj održanih promocija; Broj obuhvaćenih mladih	IJZ i Domovi zdravlja Partneri: MP	Redovne aktivnosti
	3.4. Organizovanje dva okrugla stola na temu “Mladi i zdravstveni radnici”	Obuhvat mladih, roditelja i stručnih radnika sprovedenim aktivnostima; Objavljeni izvještaji i zaključci	MZ Partneri: ZU/CS/UMS/MO	5.000 EUR
	3.5. Mapiranje postojećih internet portala/stranica s informacijama o psihofizičkom zdravlju mladih	Utvrđeno stanje	UMS Partneri: OO/CS/MZ	Redovne aktivnosti
	3.6. Konkurs* za realizaciju projekata s elementima promocije zdravih stilova života i promocije sportista kao uzora	Broj podržanih projekata; Obuhvat korisnika programa	UMS Partneri: OO/NVO/JLS/MO	5.000 EUR
	3.7. Konkurs* za realizaciju projekata s elementima smanjenja nasilja, govora mržnje i diskriminacije prema mladima iz društveno ranjivih grupa	Broj podržanih projekata; Obuhvat korisnika programa	UMS Partneri: OO/NVO/JLS/MO	15.000 EUR
	3.8. Obilježavanje svjetskog dana reproduktivne svijesti, svjetskog dana kontracepcije i organizacija makar 10 predavanja u školama	Broj i vrsta aktivnosti sprovedenih u školama; Obuhvat mladih; Medijska pokrivenost aktivnosti i događaja	IJZ Partneri: CS/Škole	Redovne aktivnosti
	3.9. Analiza ostvarenog uticaja i potrebne podrške za rad Savjetovališta za mlade, Savjetovališta za brak i porodicu, pri Domovima zdravlja	Objavljena analiza s preporukama; Obuhvat mladih istraživanjem	MZ Partneri: ZU/MRSS/CS/MO/JLS	Redovne aktivnosti
	3.10. Konkurs* za realizaciju projekata s elementima edukacije mladih, kao i za osposobljavanje vršnjačkih edukatora u oblasti prevencije nasilja, govora mržnje i zlostavljanja, kao i seksualno-reproduktivnog zdravlja	Broj podržanih projekata; Obuhvat korisnika programa	UMS Partneri: OO/NVO/JLS/MO	10.000 EUR
	3.11. Organizacija šest regionalnih obuka zaposlenih u obrazovnim i zdravstvenim ustanovama o prevenciji, otkrivanju, zaštiti i postupanju u slučajevima nasilja u porodici nad mladima	Broj obuka; Broj polaznika; Obuhvat obrazovnih i zdravstvenih ustanova	MZ Partneri: MP/ZZŠ/CSO/ZU/CS	15.000 EUR
	3.12. Lansiranje kampanje o zdravim stilovima života, uticaju nasilja na zdravlje mladih, te štetnosti PAS u skladu sa Strategijom Crne Gore o prevenciji bolesti zavisnosti 2013–2020.	Broj stručnih aktiva na temu; Broj medijskih sadržaja na temu	MZ Partneri: ZU/MP/Škole/Mediji	Redovne aktivnosti
	3.13. Konkurs za realizaciju projekata s elementima uključivanja mladih u naučno-obrazovne, istraživačke, volonterske i druge aktivnosti s temom očuvanja životne sredine	Broj i vrsta podržanih projekata; Obuhvat korisnika programa	MN Partneri: OO/NVO/JLS/MORT/MO	20.000 EUR
	3.14. Komunikacione aktivnosti sa ciljem podizanja svijest mladih u oblasti održivog razvoja i zaštite životne sredine.	Broj mladih obuhvaćenih aktivnostima; Broj i vrsta aktivnosti.	MORT/MP/UMS	Redovne aktivnosti
Ukupno: 19 aktivnosti				

Ključni ishod E: Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti

Mjera	Aktivnost	Pokazatelj uspjeha	Odgovorni za realizaciju	Budžet
E1. Podrška mladim kreatorima kulture i medijskih sadržaja	1.1. Konkurs za podršku mladim stvaraocima kulturnih i medijskih sadržaja (vidi i aktivnosti 2.1 i 2.3, ključni ishod E)	Broj mladih stvaraoca koji su finansijski podržani; Oblasti stvaralaštva	MK	Redovne aktivnosti
	1.2. Obezbjedivanje prostora za sprovođenje kulturnih sadržaja mladih i aktivnosti u okviru slobodnog vremena (vidi i aktivnost 2.2, ključni ishod D)	Broj osnovanih omladinskih klubova; Obuhvat mladi.	JLS Partneri: MK/UMS/OO/NVO/ Neformalne grupe mladih/FO/MO	Redovne aktivnosti
	1.3. Lansiranje kampanje na temu podsticanja umjetničkih izražavanja mladih ljudi, promociju uspješnih talentovanih mladih stvaralaca i obezbjeđivanje dostupnosti kulturnih sadržaja mladima pogođenim siromaštvom	Broj kulturnih i medijskih sadržaja sprovedenih pod okriljem kampanje; Broj i vrste povlastica za mlade pogođene siromaštvom; Broj promovisanih mladih stvaralaca	MK Partneri: MP/Škole/Mediji/ Centri za kulturu/JLS	5.000 EUR
	1.4. Okrugli sto na temu razvoja predloga pilot programa mentorstva za mlade stvaraoce i platforme za umrežavanje mladih stvaraoca i amaterskih kulturnih društava kroz sprovođenje inovativnih modela i korišćenje resursa u zemlji, ali i mladih i/ili afirmisanih stvaralaca iz dijaspore	Predlog predstavljen i usvojen	MK Partneri: Stvaraoci kulturnih sadržaja/MIDT	2.000 EUR
E2. Obezbjedivanje jednakog pristupa kulturnim sadržajima za sve mlade	2.1. Podrška projektima putujućih kulturnih sadržaja (mobilnih bioskopa, biblioteka, putujućih pozorišnih trupa itd.) / (vidi i aktivnost 1.5 i 2.3, ključni ishod E)	Broj podržanih događaja / kulturnih sadržaja; Obuhvat mladih	MK	15.000 EUR
	2.2. Mapiranje postojećih internet portala/stranica sa informacijama o kulturnim sadržajima	Kreiran i redovno ažuriran portal; Broj korisnika	MK Partneri: UMS/OO/CS/MK	Redovne aktivnosti
	2.3. Podrška projektima obezbjeđivanja pristupačnosti kulturnih sadržaja mladima s oštećenjem vida, sluha ili drugim smetnjama i teškoćama u razvoju (vidi i aktivnosti 1.5 i 2.1, ključni ishod E)	Broj podržanih projekata; Obuhvat mladih	MK Partneri: MLJMP	15.000 EUR
Ukupno: 7 aktivnosti				

Ključni ishod F: Uspostavljen je normativno-pravni okvir za sprovođenje omladinske politike				
Mjera	Aktivnost	Pokazatelj uspjeha	Odgovorni za realizaciju	Budžet
F1. Jačanje kapaciteta Uprave za mlade i sport za sprovođenje i monitoring omladinske politike	1.1. Sistematizovana i popunjena radna mjesta u Upravi	Sistematizovana četiri radna mjesta u Upravi	UMS	Redovne aktivnosti
	1.2. Formiranje operativnog međuresorskog koordinacionog tijela za praćenje realizacije Strategije za mlade i za osmišljavanje, realizaciju i nadgledanje međuresorskih projekata za mlade	Formirano koordinaciono tijelo; Broj sastanaka; Izvještaji i zaključci	UMS	Redovne aktivnosti
	1.3. Uspostavljanje Savjeta za mlade na nacionalnom nivou	Uspostavljen Savjet za mlade; Broj predstavnika omladinskih organizacija u Savjetu; Broj sastanaka; Vrste i obim aktivnosti Savjeta	Vlada Partneri: UMS/MP	8.000 EUR
	1.4. Organizovane obuke za zaposlene u Upravi i članove koordinacionog tijela i Savjeta za mlade na temu "Principi organizacije strukturisanog dijaloga s mladima i monitoring sprovođenja omladinske politike"	Sprovedene obuke; Procjena korisnosti obuka	UMS Partneri: MO/CS	5.000 EUR
F2. Unapređivanje normativne podrške	2.1. Izrada podzakonskog akta za Zakon o mladima	Izrađen i usvojen podzakonski akt	MP Partneri: UMS	Redovne aktivnosti
	2.2. Konkurs za izradu standarda za vođenje omladinskih klubova i centara	Izrađeni standardi za vođenje omladinskih klubova i centara	UMS Partneri: CS/MO	10.000 EUR
	2.3. Jačanje postojećih i osnivanje savjeta za mlade u svim opštinama	Broj opština u kojima su osnovani savjeti za mlade; Vrste podrške obezbijedene u cilju jačanja savjeta	JLS Partneri: UMS	Redovne aktivnosti
F3. Obezbjedjivanje održivog i kontinuiranog finansiranja omladinske politike	3.1. Konkurs za organizovanje obuke za lokalne uprave o budžetiranju programa i servisa za mlade predviđenih lokalnim omladinskim politikama	Broj lokalnih uprava obuhvaćenih obukom i broj polaznika obuka	UMS Partneri: JLS	10.000 EUR
	3.2. Finansiranje sprovođenja strategije za mlade kroz godišnji Konkurs* Uprave za mlade i sport za omladinske organizacije i NVO za mlade	Broj i vrsta podržanih programa; Iznos obezbijedenih finansijskih sredstava za podršku programima u skladu sa Strategijom	UMS Partneri: JLS/CS/MO	Redovne aktivnosti*
F4. Unapređenje međuresorske saradnje	4.1. Imenovanje kontakt osobe za pitanja mladih u svim ministarstvima	Broj ministarstava koja su imenovala kontakt osobu za pitanja mladih	MP Partneri: UMS	Redovne aktivnosti
F5. Unapređenje statistike na nacionalnom nivou i znanja o mladima	5.1. Operacionalizacija Okvira za monitoring i evaluaciju Strategije za mlade ¹ (definisanje baznih i ciljanih vrijednosti za svih 52 indikatora, pripremljen prvi izvještaj s 52 indikatora, konsultacije s MONSTAT-om u vezi s uvođenjem indikatora koji nijesu u zvaničnoj statistici, praćenja indikatora za mlade koje prati EUROSTAT, definisanje metodologije praćenja indikatora za koje ne postoji metodologija)	Aktivnosti predviđene Okvirom za monitoring i evaluaciju Strategije za mlade sprovedene u planiranom roku	MONSTAT Partneri: MP/UMS/MO	10.000 EUR
F6. Jačanje kapaciteta lokalnih samouprava za razvoj i sprovođenje omladinske politike	6.1. Imenovanje kontakt osoba za pitanja mladih u svim lokalnim samoupravama	Broj lokalnih samouprava koje su imenovala kontakt osobe	JLS Partneri: UMS	Redovne aktivnosti
	6.2. Konkurs za organizovanje tri obuke kontakt osoba za pitanja mladih iz svih lokalnih samouprava iz oblasti omladinske politike u skladu s iskazanim potrebama	Obuhvat lokalnih samouprava, stepen stečenog znanja i vještina	UMS Partneri: CS/MO	15.000 EUR
	6.3. Izrada lokalnih akcionih planova i revidiranje postojećih u skladu sa Strategijom	Broj novih i revidiranih lokalnih akcionih planova za mlade	JLS Partneri: NVO/UMS/OO/CS/MO	20.000 EUR
F7. Podrška omladinskom organizovanju i umrežavanju mladih	7.1. Vođenje evidencije omladinskih organizacija i organizacija za mlade	Evidencija	UMS	Redovne aktivnosti
	7.2. Podrška učešću omladinskih organizacija i organizacija za mlade u radu relevantnih omladinskih mreža na međunarodnom nivou	Broj međunarodnih mreža u kojima učestvuju organizacije	UMS Partneri: CS/MO	10.000 EUR
F8. Jačanje međunarodne saradnje u oblasti omladinske politike	8.1. Kontinuirano učešće predstavnika UMS u međunarodnim inicijativama i tijelima koja se tiču mladih	Broj međunarodnih događaja i inicijativa i radnih tijela s učešćem predstavnika UMS; Izvještaji o rezultatima učešća	UMS	Redovne aktivnosti
	8.2. Osnivanje RYCO kancelarije u Crnoj Gori	Osnovana Kancelarija; Broj zaposlenih; Broj korisnika programa	UMS	15.000 EUR
F9. Unapređenje informisanja mladih o omladinskoj politici	9.1. Unapređenje veb portala Uprave za mlade i sport	Unaprijeđen i redovno ažuriran veb portal UMS	UMS	Redovne aktivnosti
	9.2. Izrada promotivnog materijala i vodiča za mlade o omladinskoj politici, prilagođenog mladima	Broj i vrsta izrađenog i distribuiranog materijala; Obuhvat mladih	UMS Partneri: UN/OO/NVO	10.000 EUR
Ukupno: 20 aktivnosti				

1 Detaljan plan realizacije Okvira za monitoring i evaluaciju strategije za mlade nalazi se u samom dokumentu, koji se može naći u prilogu nacрта Strategije.

*planirani budžet naveden je u AP za svaki pojedinačni ishod

Skraćenice:

- *BS – Biznis sektor*
- *CIPS – Centar za informisanje i profesionalno savjetovanje mladih*
- *CS – Civilni sektor*
- *CSO – Centar za stručno obrazovanje*
- *IRF – Investiciono-razvojni fond*
- *JLS – Jedinice lokalne samouprave*
- *FO – Fondacije*
- *ME – Ministarstvo ekonomije*
- *MF – Ministarstvo finansija*
- *MIDT – Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije*
- *MK – Ministarstvo kulture*
- *MLJMP – Ministarstvo za ljudska i manjinska prava*
- *MN – Ministarstvo nauke*
- *MO – Međunarodne organizacije*
- *MORT – Ministarstvo održivog razvoja i turizma*
- *MP – Ministarstvo prosvjete*
- *MRSS – Ministarstvo rada i socijalnog staranja*
- *MVPEI – Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija*
- *NVO – Nevladine organizacije*
- *OO – Omladinske organizacije*
- *PNFO – Provajderi neformalnog obrazovanja*
- *SP – Socijalni partneri*
- *UMS – Uprava za mlade i sport*
- *UP – Unija poslodavaca*
- *ZZZCG – Zavod za zapošljavanje Crne Gore*
- *ZZŠ – Zavod za školstvo*
- *ZU – Zdravstvene ustanove*

Evaluacija i monitoring strategije

Uvod

Sveobuhvatno praćenje procesa i aktivnosti koje se sprovode u cilju ostvarivanja velikog broja strateških ciljeva i javnih politika u raznim oblastima funkcionisanja društva u Crnoj Gori i dalje predstavlja izazov. Taj izazov ima pet osnovnih dimenzija: 1) uspostavljanje metodološki adekvatnog sistema praćenja, koji će uključiti međunarodne, ali i nacionalne indikatore, 2) uspostavljanje efikasnog, redovnog i koordinisanog institucionalnog sistema prikupljanja podataka i izvještavanja o njima, 3) kvalitetno prikupljanje i obrada samih podataka, 4) svrsishodna analiza dobijenih podataka i praćenje trendova, 5) definisanje javnih politika u odnosu na sprovedenu analizu. Ne treba zaboraviti ni povremeno revidiranje mjera iz strateških dokumenata, kada se praćenjem indikatora pokaže da ne daju odgovarajuće rezultate.

Sistem zvanične statistike u Crnoj Gori trenutno se nalazi u procesu opšte transformacije kako bi bio u stanju da odgovori na zahtjeve za međunarodno uporedivim i kvalitetnim podacima u praktično svim sferama života. Gorenavedeni izazovi postoje i kada je u pitanju praćenje položaja mladih ljudi u Crnoj Gori. Uspostavljanje sveobuhvatnog i efikasnog sistema praćenja položaja mladih u Crnoj Gori od posebnog je značaja za sprovođenje Strategije za mlade. S druge strane, samo uspostavljanje ovog sistema predstavlja značajan napor i izazov. Stoga poglavlje Evaluacija i monitoring predstavlja i neku vrstu mape puta kako doći do krajnjeg cilja – uspostavljanja funkcionalnog i sveobuhvatnog nacionalnog sistema indikatora za praćenje položaja mladih u skladu s najboljom međunarodnom praksom.

Kao i Strategija za mlade Evropske unije, Strategija za mlade Crne Gore stavlja akcenat na pristup kreiranju politika za mlade zasnovan na podacima. EU strategija za mlade to čini kroz osam pravaca akcije u skladu s njima definisanim indikatorima, dok Strategija za mlade Crne Gore ima nešto drugačiji pristup. Ono što je zajedničko objema strategijama jeste uključivanje tzv. kontekstualnih indikatora. Riječ je o indikatorima koji daju kontekst za položaj mladih u Crnoj Gori, bez obzira na to što nijesu direktno vezani za aktivnosti iz samih strategija.

Strategija za mlade predstavlja dokument čiji opseg prevazilazi samom Strategijom definisane ciljne ishode i odgovarajuće aktivnosti. Radi se o strateškom dokumentu koji pokušava da sveobuhvatno sagleda situaciju vezanu za mlade u Crnoj Gori i da se na određeni način postavi kao krovni dokument kada je u pitanju ova tema. Problematika pozicije mladih u crnogorskom društvu dobrim dijelom je definisana drugim strateškim dokumentima u oblasti zdravlja, obrazovanja, zapošljavanja i sl. Strategija za mlade na operativnom nivou definiše prioritete „nedostajuće“ djelove, koji su neophodni za ukupno unapređenje položaja mladih u Crnoj Gori. S druge strane, ona na višem nivou radi na uspostavljanju sveobuhvatnog sistema praćenja i alarmiranja kada je riječ o pitanjima od značaja za položaj mladih. Indikatori koji su predviđeni za praćenje definisani su u odnosu na ovako postavljenu funkciju i pristup Strategije. Naime, iako je svaki predloženi indikator povezan s odgovarajućom mjerom u okviru ključnih ciljnih ishoda, među njima ne postoji apsolutno poklapanje. Prema kriterijumu vezanosti za konkretne aktivnosti u okviru mjera iz Strategije, predložene indikatore možemo podijeliti u tri grupe: 1) indikatori koji su direktno vezani za konkretne ciljne ishode i, posredno, aktivnosti predviđene Strategijom, 2) indikatori koji su indirektno vezani za ciljne ishode, a ne i za konkretne aktivnosti, ali su važni sa stanovišta praćenja opšte situacije kada su mladi u pitanju, 3) indikatori koji su indirektno vezani za ciljne ishode, ali za čije uvođenje u statistički sistem Crne Gore trenutno ne postoje uslovi. Treća grupa indikatora nije uključena u tekst Strategije, već se predlaže da jedna od aktivnosti bude kreiranje sveobuhvatnog instrumenta za analizu položaja mladih, koji će, pored postojećih, uključiti i ove indikatore.

Indikatori koji su Strategijom predviđeni za praćenje mogu se svrstati u dvije kategorije: 1) indikatori za koje postoji definisana metodologija praćenja (ovdje je najčešće riječ o međunarodnim indikatorima), 2) indikatori za koje je na nacionalnom nivou neophodno definisati metodologiju praćenja.

U tom smislu, **jedna od prioriteta aktivnosti Strategije** jeste definisanje metodologije za praćenje onih indikatora za koje ne postoji metodologija praćenja, a koji su neophodni kako bi se pratio napredak u implementaciji same Strategije.

Tipovi indikatora

Ova Strategija u sistem praćenja uključuje niz međunarodnih i nacionalnih indikatora. Osnovni razlog za uvođenje međunarodnih indikatora jeste potreba da se ostvari uporedivost dobijenih rezultata s položajem mladih u drugim državama u svijetu. Predloženi međunarodni indikatori dobrim dijelom su definisani i praćeni od strane EUROSTAT-a. Stoga njihovo uvođenje u statistički sistem Crne Gore predstavlja ispunjavanje obaveza koje nastaju u procesu pridruživanja Evropskoj uniji i usklađivanja sistema zvanične statistike sa statističkim sistemom Unije.

Pored međunarodnih, postoje i nacionalni indikatori. To su indikatori koji se predlažu na nivou Crne Gore kako bi se način praćenja prilagodio nacionalnom kontekstu. Većina nacionalnih indikatora inspirisana je ad hoc sprovedenim istraživanjima međunarodnih i nevladinih organizacija u Crnoj Gori. Riječ je o istraživanjima koja su dala važne uvide i dragocjene podatke o položaju mladih pa bi ih trebalo ponoviti.¹ Predlaže se da se osnovni indikatori koriste za praćenje implementacije Strategije, a da dodatni indikatori budu predmet obrade posebne aktivnosti koja bi bila definisana Strategijom, a čiji je cilj kreiranje sveobuhvatne liste indikatora za praćenje položaja mladih u Crnoj Gori. Pored definisanja metodologije analize i istraživanja, ta bi lista sadržala i vremenski plan uvođenja indikatora u zvanični statistički sistem Crne Gore.

Iako dio međunarodnih indikatora ne podrazumijeva dalju disagregaciju podataka, važno je napomenuti da se Strategija, tamo gdje to nije međunarodno predviđeno, na nacionalnom nivou uvodi obavezu disagregacije u odnosu na: rod, region (alternativno opština) i pripadnost posebnim ranjivim kategorijama (npr., osobe sa smetanjama u razvoju, pripadnici romske populacije, izbjeglice). Tek ovako disagregirano praćenje trendova može dati osnov za evaluaciju efikasnosti mjera i politika koje se preduzimaju.

Osnovni međunarodni izvori koji su korišćeni za definisanje indikatora su:

- *EUROSTAT indikatori*
- *Eurobarometar indikatori*
- *Međunarodni kompozitni indeksi*
 - *Indeks razvoja mladih (Youth Development Index – YDI)*
 - *Indeks blagostanja mladih (Youth Wellbeing Index YWI)*
- *Indikatori održivog razvoja Ujedinjenih nacija koji su integrisani u Nacionalnu strategiju održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine*
- *Indikatori Milenijumskih razvojnih ciljeva*
- *Nacrt instrumenta procjene položaja adolescenata/kinja i odabrani indikatori Instrumenta za ocjenu participacije djece Savjeta Evrope (UNICEF Adolescent Assessment Card & selected indicators from the Council of Europe Child Participation Assessment Tool)*
- *11 indikatora za praćenje omladinske politike²*
- *Resursni centri kao što je portal za praćenje situacije u oblasti omladinske politike www.youthpolicy.org i Priručnik za istraživanja u oblasti omladinske politike³*

U prvoj fazi implementacije Strategije primat se daje nacionalnim indikatorima, međunarodnim indikatorima koji se već nalaze u nacionalnom sistemu praćenja i onima koji su definisani od strane EUROSTAT-a.

1 Na primjer: Sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, KAP – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih, Podgorica, 2013; Đurić, Dragan, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, Međunarodna organizacija rada, 2016.

2 11 Indicators of a (national) youth policy, European Youth Forum (Evropski omladinski forum je razvio dokument 11 indikatora nacionalne omladinske politike, na osnovu 11 indikatora koje je predstavio Savjet Evrope 2001. godine)

3 Karsten, Andreas, Muir, John, Ohana Yael, Wolszczak, Grzegorz, *Research Handbook*, Demokratie and Dialogue, e.v., Berlin, 2013.

Što se ostalih indikatora tiče, preporuka je da se tokom trajanja Strategije pripremi plan njihovog uvođenja u zvanični statistički sistem Crne Gore.

EUROSTAT indikatori

U matricu praćenja uključeni su EUROSTAT indikatori koji su definisani kroz Strategiju za mlade Evropske unije.⁴ Ova strategija donijeta je s ciljem da podrži i ojača politike Evropske unije koje se direktno i indirektno odnose na mlade ljude. Ona obuhvata indikatore kojima se prati opšti nivo i standard života i rada mladih ljudi i u potpunosti je komplementarna s ciljevima definisanim Strategijom 2020. i inicijativom Mladi u pokretu.⁵

Osnovna prednost ovih indikatora jeste obaveza usklađivanja nacionalnih statističkih sistema sa EUROSTAT-om, kroz koji prolaze sve države kandidati za članstvo, pa i Crna Gora. To znači da Crna Gora preuzima obavezu proizvodnje podataka po osnovu ovih indikatora u određenom roku. Upravo fleksibilnost rokova predstavlja njihov osnovni nedostatak.

Eurobarometar o mladima Evropske unije

Drugi dio indikatora definisan je istraživanjem Eurobarometar o mladima Evropske unije⁶. U pitanju je ad hoc telefonska anketa, koju na zahtjev Evropske komisije sprovodi za to specijalizovana organizaciona jedinica Komisije. Brzi (flash) eurobarometri imaju cilj da u kratkom vremenu obezbijede validne podatke na osnovu kojih bi specijalizovani direktorati u okviru Komisije mogli da donose informisane odluke. Ovaj Eurobarometar o mladima sproveden je na zahtjev Generalnog direktorata za obrazovanje i kulturu, u decembru 2014. godine.

Osnovna slabost ovih indiktora jeste njihova ad hoc priroda, tj. okolnost da se podaci u odnosu na njih ne prikupljaju sistematično i longitudinalno. Međutim, oni zbog svoje specijalizovanosti ipak nude niz korisnih instrumenata za praćenje manje pokrivenih djelova Strategije, kao što je pristup mladim kulturnim sadržajima.

Međunarodni kompozitni indeksi

Ovi indeksi služe sveobuhvatnoj analizi i praćenju položaja mladih u velikom broj zemalja, a njihova je glavna prednost mogućnost uporedivosti, kako između država tako i kroz vrijeme. Pored toga, oni su sublimati velikog broja dimenzija koje su relevantne za sveobuhvatno sagledavanje položaja mladih.

Indeks razvoja mladih YDI obuhvata 170 država i mjeri položaj mladih u odnosu na pet dimenzija: obrazovanje, zdravlje i blagostanje, zapošljavanje, građanska i politička participacija. U okviru ovih pet dimenzija prikupljaju se podaci kroz 15 konkretnih indikatora i računa skor (postignuti rezultat), koji ima vrijednost između 0 i 1. Na osnovu tog skora sve države se rangiraju kao one s visokim, srednjim ili niskim nivoom razvoja mladih.

Indeks blagostanja mladih YWI rangira trideset država širom svijeta u odnosu na položaj mladih, posmatran u sedam dimenzija: generalno blagostanje, građanska participacija, ekonomske prilike, obrazovanje, zdravlje, informacije i tehnologija, sigurnost i bezbjednost. I ovaj je indeks kompozitni skor, sastavljen od 40 pojedinačnih indikatora, a ima vrijednost od 0 do 1.

Dok je uporedivost prednost međunarodnih kompozitnih indeksa, njihova kompleksnost i činjenica da su, da bi bili međunarodno relevantni, morali napraviti kompromise kada su u pitanju nacionalni konteksti, predstavljaju njihove mane. Naime, da bi se dobio finalni skor koji će državu na pravi način rangirati, neophodno je prikupiti ogroman broj podataka po mnogo indikatora, među kojima ima i onih koji nijesu relevantni na nacionalnom nivou.

4 European Commission, EU Youth Strategy, Brussels, 2011.

5 Youth on the Move

6 Flash Eurobarometer European Youth, 408.

Indikatori održivog razvoja

Na 47. zasjedanju Ujedinjenih nacija, održanom 8–11. marta 2016. godine, Statistička komisija UN utvrdila je 241 indikator održivog razvoja. Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine, kojom su globalni ciljevi održivog razvoja uvedeni u nacionalni politički sistem, u svojoj pripremnoj fazi podrazumijevala je i analizu kompetentnosti zvaničnog sistema statistike Crne Gore da na nacionalnom nivou prati ove indikatore. Analiza je pokazala da se trenutno prati 27 indikatora i dodatnih 34 koji imaju alternativu, te da se još 38 indikatora planira uvesti u zvanični statistički sistem Crne Gore do 2018. godine. To znači da će se do 2018. godine u Crnoj Gori pratiti 99 od 241 indikatora održivog razvoja. Ova analiza ukazala je na brojna ograničenja zvaničnog sistema praćenja statističkih podataka u Crnoj Gori, a koja su relevantna i kada je u pitanju Strategija za mlade.

Indikatori za praćenje ostvarivanja Milenijumskih razvojnih ciljeva (MDG indikatori – Millennium Development Goals Indicators)

Iako MDG indikatora koji su relevantni za praćenje položaja mladih u Crnoj Gori nema mnogo, oni imaju jednu važnu prednost – već su integrisani u statistički sistem Crne Gore i kontinuirano se prate od 2000. godine. Te godine je na samitu Ujedinjenih nacija usvojena Milenijumska deklaracija, koja je ustanovila obavezu zemalja članica UN-a da rade na postizanju niza kvantifikovanih i vremenski oročenih razvojnih ciljeva, poznatih kao Milenijumski razvojni ciljevi (MRC). Crna Gora je tada preuzela obavezu da sprovodi MRC, da prati ostvareni napredak i izvještava o njemu. Iako je proces izvještavanja ukazao na postojanje određenih sistemskih problema u sistemu zvanične statistike, dobra strana te činjenice jeste to što je skrenula pažnju na neophodnost određenih reformi kako bi se u budućnosti moglo efikasnije odgovoriti na nacionalne i međunarodne obaveze izvještavanja. Relevantni indikatori za praćenje ostvarivanja milenijumskih ciljeva koji su se posredno ili neposredno odnosili na mlade uključeni su u matricu indikatora za praćenje Strategije za mlade.

Karta procjene položaja adolescenata/kinja i odabrani indikatori Instrumenta za ocjenu participacije djece Savjeta Evrope

Još jedan izvor predloženih indikatora bila je matrica 5x5 indikatora za praćenje data u okviru nacrtu Strategije i teorije promjene adolescenata u regionu centralne i istočne Evrope, na kojoj radi UNICEF. Iako je u pitanju nacrt dokumenta, on uključuje niz alati i instrumenata za sveobuhvatno praćenje položaja adolescenata, što ga čini izuzetno korisnim. Indikatori su definisani u pet dimenzija (po pet za svaku dimenziju): zdravlje i blagostanje, obrazovanje i učenje, zaštita, ekonomske prilike, participacija i angažovanje.

11 indikatora za praćenje nacionalnih omladinskih politika

Ovaj dokument kreirao je Evropski omladinski forum – platforma 91 omladinske nevladine organizacije, koja blisko sarađuje sa Savjetom Evrope. U dokumentu je opisano jedanaest deskriptivnih indikatora koje bi svaka omladinska politika trebalo da uzme u obzir prilikom organizacije praćenja svoje implementacije. Kao što je već istaknuto, ovi indikatori nijesu kvantitativnog nego opisnog, tj. deskriptivnog karaktera. To znači da ih je u osnovnom obliku nemoguće integrisati u efikasnu matricu za praćenje, već je neophodno razviti niz nacionalnih indikatora za njihovu operacionalizaciju.

Na kraju, dio predloženih indikatora izvor ima u resursnim centrima i literaturi o praćenju politika za mlade, kao što je www.youthpolicy.org, ili Priručnik o istraživanju u oblasti omladinske politike⁷.

Domaći izvori

Kako je u prethodnom periodu sproveden niz kvalitetnih istraživanja koja se usredsređuju na određene oblasti života mladih, neki od indikatora preuzeti su iz tih izvora.

⁷ Karsten, Andreas, Muir, John, Ohana Yael, Wolszczak, Grzegorz, Research Handbook, Demokratie and Dialogue, e.v., Berlin, 2013.

Pregled indikatora po ključnim ciljnim ishodima

U tabeli koja slijedi dat je pregled predloženih indikatora u odnosu na šest Strategijom definisanih ključnih ciljnih ishoda. Za svaki indikator za koji je to bilo moguće dat je opis i izvor. U posljednjoj koloni tabele date su napomene o tome da li originalni indikator, na nacionalnom ili međunarodnom nivou, treba dopuniti kako bi bio primjereniji crnogorskom kontekstu. U napomenama je takođe istaknuto za koje indikatore ne postoji metodologija praćenja, pa je treba u najkraćem roku definisati. Gdje god je bilo moguće, indikatori su povezani s odgovarajućim mjerama iz Strategije.

A Mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja					
Osnovni indikatori za ključni ishod:					
- Stopa nezapošljenosti mladih u Crnoj Gori - NEET stopa mladih u Crnoj Gori					
Indikatori za pojedinačne mjere					
Br.	Mjera	Opis indikatora	Polazna vrijednost	Veza s međunarodnim indikatorima/izvor	Napomene
1	Otklanjanje barijera za pristup tržištu rada svim mladima	Samozapošljavanje mladih Procenat samozapošljenih u odnosu na sve zapošljene koji imaju 20–24 i 25–29 godina		EUROSTAT	EUROSTAT propisuje disagregaciju u odnosu na pol, godine i obrazovni nivo. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu i pripadnosti ranjivim kategorijama.
		Stopa nezapošljenosti mladih Udio nezapošljenih u aktivnoj populaciji (zapošljenima i nezapošljenima) uzrasta 15–24 godine	37,6 %	Zavod za statistiku MONSTAT EUROSTAT	EUROSTAT propisuje disagregaciju u odnosu na pol, godine i obrazovni nivo. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu i pripadnosti ranjivim kategorijama.
		Mladi ljudi (15–24 i 15–29 godina) koji nisu zapošljeni, u sistemu obrazovanja ili obuke ⁸	28% ⁹	EUROSTAT Međunarodna organizacija rada/Zavod za statistiku MONSTAT	
		Neformalna zapošljenost među mladima (15–29 godina)	59,5% ¹⁰	Međunarodna organizacija rada/ MONSTAT	
		Stopa lica u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti među mladima (18–24 godine) Udio mladih koji su u riziku od siromaštva i/ili ozbiljno materijalno uskraćeni i/ili žive u domaćinstvu veoma niskog radnog intenziteta		EUROSTAT, SILC	EUROSTAT propisuje disagregaciju u odnosu na pol i godine. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu i pripadnosti ranjivim kategorijama.
		Stopa lica u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti među mladima Jaz između mladih (18–24 godine) i cjelokupne populacije Jaz između mladih i cjelokupne populacije (u procentnim poenima) koji su u riziku od siromaštva i/ili ozbiljno materijalno uskraćeni i/ili žive u domaćinstvu veoma niskog radnog intenziteta		EUROSTAT, SILC	EUROSTAT propisuje disagregaciju u odnosu na pol i godine. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu i pripadnosti ranjivim kategorijama.

8 NEET – not in employment, education or training.

9 Đurić, Draga n, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, Međunarodna organizacija rada, 2016.

10 Ibid.

2	Podrška razvoju preduzetništva mladih	Mladi ljudi koji bi željeli da započnu sopstveni biznis Udio mladih ljudi uzrasta 15–30 godina koji su dali odgovor „DA“ na pitanje: „Da li biste željeli da započnete sopstveni biznis u budućnosti?“		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije bila uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na invaliditet i pripadnost drugim ranjivim kategorijama.</i>
		Samozapošljavanje mladih Procenat samozapošljenih u odnosu na sve zapošljene uzrasta 20–24 i 25–29 godina		EUROSTAT	<i>EUROSTAT propisuje disagregaciju u odnosu na pol, godine i obrazovni nivo. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu i pripadnosti ranjivim kategorijama.</i>
3	Uspostavljen integrisani i holistički sistem podrške mladima za tranziciju ka dostojanstvenom zapošljenju	Mladi koji su završili tranziciju po potkategorijama (pol, mjesto prebivališta, finansijsko stanje domaćinstva, nivo završenog obrazovanja)	15,5% ¹¹	Međunarodna organizacija rada/MONSTAT	<i>NACIONALNI INDIKATOR Istraživanje nije u redovnom programu zvanične statistike pa ga treba uvesti.</i>
4	Smanjenje neaktivnosti mladih	Mladi ljudi (15–24 i 15–29 godina) koji nijesu zapošljeni, u sistemu obrazovanja ili obuke	28%	EUROSTAT MONSTAT/ILO	<i>Istovremeno SDG 8,6: Do 2020. godine značajno smanjiti procenat populacije koja nije zapošljena, u sistemu obrazovanja ili obuke. EUROSTAT propisuje disagregaciju u odnosu na pol, godine i radni status. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu i pripadnosti ranjivim kategorijama.</i>

11 Ibid.

B Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju					
Osnovni indikatori za ključni ishod: • Procenat praktične nastave u institucijama stručnog i visokog obrazovanja • Procenat mladih iz Crne Gore u programima mobilnosti • Rangiranje na PISA testiranju					
Indikatori za pojedinačne mjere					
Br.	Mjera	Indikator	Polazna vrijednost	Veza s međunarodnim indikatorima/izvor	Napomene
1	Podrška razvoju neformalnog učenja i unapređenje mehanizama verifikovanja neformalno i informalno stečenih znanja	Formalno priznanje učešća u volonterskim aktivnostima Procenat mladih (15–30 godina) koji su izjavili da su učestvovali u volonterskim aktivnostima i koji su dobili sertifikat, diplomu ili neki drugi formalni vid priznanja za svoje učešće		Kratki euro-barometar o mladima	Crna Gora nije bila uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.
2	Unapređenje kvaliteta organizacije, realizacije i vrednovanja praktičnog obrazovanja u stručnim školama	Procenat praktične nastave u institucijama stručnog i visokog obrazovanja			NACIONALNI INDIKATOR Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem u saradnji sa ustanovama stručnog i visokog obrazovanja.
3	Razvoj socio-emocionalnih vještina mladih	Procenat mladih koji su prošli programe razvoja socio-emocionalnih vještina Procenat ustanova osnovnog i srednjeg obrazovanja koje sprovode programe razvoja socio-emocionalnih vještina kod mladih			NACIONALNI INDIKATOR Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem u saradnji sa ustanovama stručnog i visokog obrazovanja.
4	Unapređenje i integrisanje sistema informisanja i karijernog savjetovanja mladih	Procenat mladih koji su informisani o servisima za informisanje i karijerno savjetovanje Procenat mladih koji su kroz obrazovni sistem prošli obuku za karijernu orijentaciju			NACIONALNI INDIKATOR Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem.
5	Prevenција i smanjenje napuštanja škole	Rano napuštanje sistema obrazovanja i obuke Procenat populacije 18–24 godine s najnižim srednjim obrazovanjem, a koja nije više u procesu obrazovanja i obuke		EUROSTAT	EUROSTAT propisuje disagregaciju u odnosu na pol i status zapošljenja. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu i pripadnost drugim ranjivim kategorijama.
		Procenat mladih Roma i Egipćana koji su završili srednju školu	7% mladih Roma i Egipćana završilo je srednju školu, u poređenju sa 86% opšte populacije	Ministarstvo prosvjete	
6	Promocija obrazovne mobilnosti mladih	Procenat učešća mladih iz Crne Gore u programima mobilnosti (e.g. Erasmus+, RYCO)			NACIONALNI INDIKATOR Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem.
	Dodatni indikatori	Procenat GDP-a koji se troši na obrazovanje		YDI YWI WB	NACIONALNI INDIKATOR
	Dodatni indikatori	Učenici/ce koji postižu slabe rezultate u oblasti čitanja, matematike i ostalih nauka Procenat petnaestogodišnjaka/kinja s rezultatom 1 ili manje na PISA testiranju		OECD – PISA	

C Mladi su aktivni građani, uključeni, motivisani, proaktivni, učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoju zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju

Osnovni indikatori za ključni ishod:

- Procenat mladih koji koristi internet za interakciju s javnim institucijama
- Procenat mladih koji su volontirali u posljednjih mjesec dana
- Procenat mladih koji aktivno učestvuju u raznovrsnim akcijama i u kreiranju politika

Indikatori za pojedinačne mjere

Br.	Mjera	Indikator	Polazna vrijednost	Veza s međunarodnim indikatorima/izvor	Napomene
1	Razvoj kulture učešća mladih	Učešće mladih ljudi na lokalnim, regionalnim, nacionalnim i evropskim parlamentarnim izborima Procenat mladih ljudi 18–30 godina koji kažu da su učestvovali na lokalnim, regionalnim, nacionalnim i evropskim parlamentarnim izborima u posljednje tri godine		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije bila uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i> <i>Eliminisati iz pitanja regionalne i evropske izbore.</i> <i>Dodatno: ovdje se može koristiti postizborna studija CSES (www.cses.org), koja se sprovodi u Crnoj Gori poslije parlamentarnih izbora.</i>
		Procenat adolescenata koji smatraju da se njihovi stavovi obiljno uzimaju u obzir prilikom donošenja odluka kod kuće, u školi ili u zajednici		Prijedlog UNICEF-a	
		Učešće mladih u radu nevladinih organizacija u oblasti globalnih klimatskih promjena/globalnog zagrijavanja, razvojne pomoći ili ljudskih prava		Kratki eurobarometar o mladima Prijedlog UNICEF-a: Učešće mladih (15–19 godina) u sindikatima i udruženjima građana	<i>Crna Gora nije bila uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Iskazivanje političkih stavova (15–24 godine): Da li ste učinili išta od navedenog u prethodnih mjesec dana? Da li ste izrazili svoj stav nosiocu javne funkcije?		YDI Gallup	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Volontiranje: Da li ste učinili išta od navedenog u prethodnih mjesec dana? Da li ste volontirali u nekoj organizaciji?		YDI Gallup	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Pomoć nepoznatom licu (15–24 godine): Da li ste učinili išta od navedenog u prethodnih mjesec dana? Da li ste pomogli nekome koga ne poznajete, a kome je bila potrebna pomoć?		YDI Gallup	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>

2	Obezbeđivanje mehanizama/sistema za njegovanje aktivizma	Mladi ljudi koji koriste internet za interakciju s javnim institucijama Procenat osoba uzrasta 16–24 godine koji su u posljednjih 12 mjeseci koristili internet za interakciju s javnim institucijama (npr., dobijanje informacija s internet prezentacija javnih institucija, preuzimanje obrazaca, slanje dokumenata)		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Mladi ljudi koji su u posljednja tri mjeseca koristili internet kako bi pristupili internet prezentacijama (npr., blogovi, društvene mreže i sl.) i izrazili stavove i mišljenja učestvujući u diskusijama na građanske ili političke teme Procenat mladih uzrasta 16–24 godine koji izjavljuju da su u posljednja tri mjeseca koristili internet kako bi pristupili internet prezentacijama (npr., blogovi, društvene mreže i sl.) i izrazili stavove i mišljenja učestvujući u diskusijama na građanske ili političke teme		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Procenat mladih koji aktivno učestvuju u raznovrsnim akcijama i u kreiranju politika			NACIONALNI INDIKATOR <i>Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem.</i>
3	Podrška omladinskom organizovanju i umrežavanju mladih	Učešće mladih ljudi u političkim, lokalnim i nevladinim organizacijama Mladi uzrasta 15–30 godina koji su, po sopstvenoj izjavi, u posljednjih 12 mjeseci učestvovali u aktivnostima političkih organizacija, političkih partija ili lokalnih organizacija čiji je cilj unapređenje lokalne ili životne sredine		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>

D Mladi imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju, samosvjesni su, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitosti

Osnovni indikatori za ključni ishod:

- Procenat mladih koji koriste i znaju za postojanje servisa podrške za sticanje autonomije mladih
- Upotreba alkohola među maloljetnicima
- Procenat maloljetničkih trudnoća

Indikatori za pojedinačne mjere

Br.	Mjera	Indikator	Polazna vrijednost	Veza s međunarodnim indikatorima/izvor	Napomene
1	Uspostavljanje efikasnog međusektorskog informativno-savjetodavnog servisa za mlade i roditelje	Procenat mladih koji znaju za servise i procenat mladih koji ih koriste			NACIONALNI INDIKATOR Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem.
2.	Razvoj omladinskog rada kao podrške za prelazak u odraslo doba	Broj standardizovanih i akreditovanih obuka za omladinske radnike i aktiviste, kojima se osposobljava potreban profesionalni kadar za rad u omladinskim klubovima, omladinskim centrima, školama, organizacijama civilnog društva, institucijama na lokalnom i nacionalnom nivou Broj omladinskih radnika i omladinskih aktivista koji su prošli adekvatne obuke			NACIONALNI INDIKATOR Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem. Razmotriti da indikator uključi broj omladinskih radnika koji su angažovani u servisima za mlade koje pruža država (ili nevladin sektor).
3.	Razvoj servisa podrške za sticanje autonomije	Broj i vrsta servisa podrške za sticanje autonomije mladih Procenat mladih koji koriste i znaju za postojanje ovakvih servisa			NACIONALNI INDIKATOR Do sada nije praćen. Definisati metodologiju i otpočeti s praćenjem.

4.	Podrška razvoju psiho-fizičkog zdravlja mladih	Stalni pušači Udio pušača koji to čine svakodnevno u populaciji uzrasta 15–24 godine		EUROSTAT YDI	
		Gojaznost Mladi uzrasta 18–24 godine koji imaju indeks tjelesne mase 30 ili više		EUROSTAT	
		Upotreba alkohola u posljednjih 30 dana Udio ciljane populacije koja je pozitivno odgovorila na pitanje da li su konzumirali alkohol u posljednjih 30 dana		ESPAD survey Prijedlog indikatora UNICEF-a: Upotreba alkohola: procenat adolescenata uzrasta 13–15 godina koji su konzumirali najmanje jedno alkoholno piće u posljednjih 30 dana	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Stopa smrtnosti mladih uzrasta 15–29 godina		YDI	
		Samoubistvo kao uzrok smrti mladih Broj smrti mladih uzrasta 15–24 godine, uzrokovanih samoubistvom, na 100. 000 stanovnika		EUROSTAT Prijedlog indikatora UNICEF-a	
		Procenat adolescenata uzrasta 10–17 godina koji su u posljednjih mjesec dana iskusili nasilno disciplinovanje (psihička agresija i/ili fizička kazna)		Prijedlog UNICEF-a	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Psihičko uznemiravanje Mladi ljudi uzrasta 15–24 godine koji su bili podvrgnuti psihičkom uznemiravanju u posljednje četiri nedjelje		EUROSTAT	
		Procenat adolescenata uzrasta 13–15 godina koji su izjavili da su bili podvrgnuti bulingu najmanje jednom u posljednjih nekoliko mjeseci, po polu		Prijedlog UNICEF-a	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Procenat maloljetničkih trudnoća		YDI WB	NACIONALNI INDIKATOR <i>Do sada nije praćen. Definirati metodologiju i otpočeti s praćenjem.</i>

E Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti					
Osnovni indikatori za ključni ishod: - Udio mladih koji su učestvovali u nekoj od sljedećih aktivnosti u posljednjih mjesec dana: - Sviranje muzičkog instrumenta, pjevanje, gluma, ples, pisanje poezije, fotografisanje, snimanje filma - Posjeta istorijskom spomeniku, muzeju ili galeriji, odlazak u bioskop ili na koncert, u pozorište, operu, na plesni performans Aktivnosti sportskih klubova, klubova za provođenje slobodnog vremena, u omladinskim asocijacijama ili organizacijama kulture					
Indikatori za pojedinačne mjere					
Br.	Mjera	Indikator	Polazna vrijednost	Veza s međunarodnim indikatorima/izvor	Napomene
1	Podrška mladim kreatorima kulture i medijskih sadržaja	Nastupanje, odnosno učestvovanje u amaterskim umjetničkim aktivnostima Udio mladih uzrasta 15–30 godina koji su izjavili da su bar jednom u posljednjih 12 mjeseci učestvovali u nekom od sljedećih vidova amaterskih umjetničkih aktivnosti: sviranje muzičkog instrumenta, pjevanje, gluma, ples, pisanje poezije, fotografisanje, snimanje filma		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
2	Obezbjedjivanje jednakog pristupa kulturnim sadržajima za sve mlade	Učešće u kulturnim aktivnostima Udio mladih uzrasta 15–30 godina koji su izjavili da su u posljednjih 12 mjeseci učestvovali u nekoj od sljedećih kulturnih aktivnosti: posjeta istorijskom spomeniku, (palate, dvorci, crkve, bašte i sl.), muzeju ili galeriji, odlazak u bioskop, pozorište, operu, na koncert ili plesni performans		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Učešće u sportskim klubovima, klubovima za provođenje slobodnog vremena, omladinskim asocijacijama ili kulturnim organizacijama Udio mladih uzrasta 15–30 godina koji su izjavili da su u posljednjih 12 mjeseci učestvovali u aktivnostima sportskih klubova, klubova za provođenje slobodnog vremena, omladinskih asocijacija ili organizacija kulture		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>
		Učenje najmanje dva strana jezika Mladi ljudi na višem srednjem nivou obrazovanja (ISCED nivo 3, isključujući stručno ili predstručno obrazovanje) koji uče dva ili više stranih jezika		Kratki eurobarometar o mladima	<i>Crna Gora nije uključena. Sprovesti istraživanje na nacionalnom nivou.</i> <i>Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.</i>

F Uspostavljen je normativno-pravni okvir za sprovođenje omladinske politike					
Osnovni indikatori za ključni ishod: - Iznos budžeta koji je alociran za potrebe Uprave za mlade za implementaciju Strategije - Procenat korišćenja dostupnih evropskih i međunarodnih programa za mlade					
Indikatori za pojedinačne mjere					
Br.	Mjera	Indikator	Polazna vrijednost	Veza s međunarodnim indikatorima/izvor	Napomene
1	Ojačati kapacitete Uprave za mlade i sport za sprovođenje i monitoring omladinske politike	Popunjena sistematizovana radna mjesta u sektoru za mlade		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete	NACIONALNI INDIKATOR
2	Unapređivanje normativne podrške	Postojanje Zakona o mladima Postojanje podzakonskih akata za sprovođenje Zakona o mladima Stepen sprovođenja Zakona o mladima		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete YDI www.youthpolicy.org	NACIONALNI INDIKATOR <i>Do sada nije praćen. Definirati metodologiju i otpočeti s praćenjem.</i>
3	Obezbeđivanje održivog i kontinuiranog finansiranja omladinske politike	Iznos budžeta koji je alociran za potrebe Uprave za mlade za implementaciju Strategije za mlade		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete www.youthpolicy.org	
4	Unapređenje međuresorske saradnje	Uspostavljanje i funkcionisanje međuresorskog tijela/savjeta za praćenje sprovođenja Strategije za mlade, osmišljavanje, realizaciju i nadgledanje međuresorskih projekata za mlade		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete 11 indikatora omladinske politike, Evropski omladinski forum	
5	Unapređenje statistike na nacionalnom nivou i znanja o mladima	Sprovođenje istraživanja i analize podataka o položaju mladih na osnovu okvira za monitoring i evaluaciju Strategije za mlade, u skladu s vremenskim okvirom predviđenim Akcionim planom		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete/MONSTAT	NACIONALNI INDIKATOR
6	Ojačati kapacitete lokalnih samouprava za razvoj i sprovođenje omladinske politike	Sistematizovana radna mjesta u 23 crnogorske opštine za rad u oblasti omladinske politike i rad s mladima Zapošljeni na ovim mjestima obučeni za rad s mladima		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete	NACIONALNI INDIKATOR
7	Podrška omladinskom udruživanju	Postojanje institucionalne podrške organizacijama i savezima organizacija koje zastupaju interese mladih i obezbjeđuju učešće mladih u donošenju odluka		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete	NACIONALNI INDIKATOR
8	Međunarodna saradnja	Procenat korišćenja dostupnih evropskih i međunarodnih programa za mlade		Uprava za mlade i sport/Ministarstvo prosvjete	NACIONALNI INDIKATOR
9	Unapređenje informisanja mladih	Udio mladih i odraslih osoba koje imaju informaciono-komunikacione vještine (ICT), prema vrsti vještine		Zavod za statistiku MONSTAT Prijedlog UNICEF-a: Procenat mladih uzrasta 15–19 godina koji imaju ICT vještine, prema vrsti vještine	SDG 4.4: Do 2030. godine značajno povećati broj mladih i odraslih koji imaju odgovarajuće vještine, uključujući tehničke i stručne vještine za zapošljenje, pristojne poslove i preduzetništvo. Dodati nacionalnu disagregaciju po regionu, rodu, u odnosu na pripadnost ranjivim kategorijama.

Zaključak i preporuke

U tabeli ispod dat je pregled indikatora u odnosu na ciljne ishode i aktuelni stepen njihove integracije u zvanični statistički sistem Crne Gore. Kako se može vidjeti, u ovoj fazi predlaže se uvođenje 52 indikatora za mjerenje šest ključnih ciljnih ishoda Strategije za mlade.

	<i>Tip indikatora po ciljnim ishodima</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>	<i>E</i>	<i>F</i>	<i>Ukupno</i>
1	<i>Broj indikatora koji se već nalaze u statističkom sistemu Crne Gore ili u EUROSTAT-u</i>	6	4		4		1	15
2	<i>Broj indikatora koji se ne nalaze u statističkom sistemu, ali je istraživanje sprovedeno i metodologija definisana</i>	1			1			2
3	<i>Broj indikatora za koje postoji metodologija, ali bi trebalo sprovesti nacionalno istraživanje</i>	1	1	9	4	4		19
4	<i>Broj indikatora za koje treba definisati metodologiju</i>		4	1	3		8	16
	<i>Ukupno</i>	8	9	10	12	4	9	52

U vezi s ovim indikatorima, neophodno je sprovesti niz aktivnosti kako bi po usvajanju Strategije prikupljanje podataka počelo u najskorijem roku.

Treba uspostaviti sistem i dinamiku procedure izvještavanja za 15 indikatora koji se već nalaze u statističkom sistemu Crne Gore, ili su definisani od strane EUROSTAT-a u konsultaciji sa Zavodom za statistiku. Ukoliko se konkretan indikator ne nalazi u sistemu praćanja, a predstavlja obavezu u odnosu na EUROSTAT, potrebno je definisati početak praćenja kroz Program zvanične statistike od 2018. godine.

Za dva indikatora za koja je metodologija definisana i istraživanje sprovedeno, kao i za 19 za koje postoji metodologija ali prethodno istraživanje nije sprovedeno i koji se ne nalaze u sistemu zvanične statistike, predložiti uvođenje u Program zvanične statistike od 2018. godine.

Za 16 nacionalnih indikatora za koje ne postoji metodologija, potrebno ju je definisati u najkraćem roku, uspostaviti sistem i procedure izvještavanja, odrediti odgovornu instituciju, metodologiju i dinamiku izvještavanja, kao i obrađivača podataka, te razmotriti mogućnost uvođenja u Program zvanične statistike od 2018. godine.

Potrebno je definisati osnovne vrijednosti za sve indikatore. To može biti problem u situacijama kada metodologija ne postoji ili istraživanje nije sprovedeno u Crnoj Gori (kategorije 2 i 3). U tom slučaju, podatke treba prikupiti ad hoc ili definisati da se osnovna vrijednost ustanovi nakon prvog zvaničnog prikupljanja podataka.

Za sve indikatore, bez obzira na to da li se nalaze u sistemu zvanične statistike ili ne, treba uspostaviti jasne procedure izvještavanja i odrediti odgovornu instituciju.

Razmotriti mogućnost kreiranja informacionog sistema (ili korišćenja postojećeg) kako bi se organizovalo prikupljanje podataka i obezbijedila njihova dostupnost svim relevantnim institucijama.

Pored 46 indikatora čije se uvođenje predlaže Strategijom, treba kreirati metodologiju za sveobuhvatno nacionalno istraživanje o položaju mladih u Crnoj Gori, koje će uključiti sve relevantne međunarodne i nacionalne indikatore koji se trenutno ne prate. Nakon toga, treba obezbijediti finansiranje za ad hoc sprovođenje ovakvog istraživanja u svrhu uspostavljanja osnovnih vrijednosti, te napraviti realan vremenski plan za integrisanje ovog nacionalnog istraživanja u zvaničnu statistiku.

Plan aktivnosti za operacionalizaciju i upotrebu Okvira za monitoring i evaluaciju Strategije

Mjera iz Strategije na koju se plan odnosi	Aktivnosti	Pokazatelj uspjeha	Vremenski okvir	Odgovorni za realizaciju	Budžet
F5.Unapređenje statistike na nacionalnom nivou i znanja o mladima	1.1 Izvršiti konsultacije sa Zavodom za statistiku u vezi s indikatorima koji se već nalaze u sistemu praćenja ili predstavljaju EUROSTAT obavezu. Ukoliko se konkretan indikator ne nalazi u sistemu praćenja, a predstavlja obavezu u odnosu na EUROSTAT, definisati početak praćenja kroz Program zvanične statistike od 2018. godine.	15 indikatora se prati u zvaničnom statističkom sistemu Crne Gore	2018. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.2 Izvršiti konsultacije sa Zavodom za statistiku u vezi sa 22 indikatora koji se ne nalaze u zvaničnom programu statistike, a za koje postoji metodologija da se uvedu u Program zvanične statistike od 2018. godine	22 indikatora se prati u zvaničnom statističkom sistemu Crne Gore	2018. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.3 Definirati metodologiju praćenja 16 indikatora za koje ne postoji metodologija	Definisana metodologija	2017. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.4 Predložiti Zavodu za statistiku uvođenje 16 novih indikatora u Program zvanične statistike	Dogovoren plan i dinamika uvođenja 16 novih indikatora	2018. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.5 Definirati osnovne vrijednosti za svih 52 indikatora	Definisane osnovne vrijednosti	2018. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.6 Izvršiti obuku svih koji su uključeni u prikupljanje podataka	Svi relevantni akteri obučeni	2018. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.7 Pripremiti prvi izvještaj sa 52 indikatora	Izvještaj pripremljen	2020. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.8 Dizajnirati prijedlog sveobuhvatnog nacionalnog istraživanja o položaju mladih u Crnoj Gori, uz konsultacije sa civilnim sektorom i međunarodnim organizacijama	Prijedlog istraživanja pripremljen	2017. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	
	1.9 Obezbijediti sredstva za pilot istraživanje	Sredstva obezbijedena	2017. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete	
	1.10 Predložiti Zavodu za statistiku integraciju istraživanja sveobuhvatnog nacionalnog istraživanja o položaju mladih u Crnoj Gori u Program zvanične statistike		2020. godina	Uprava za mlade i sport, Ministarstvo prosvjete, MONSTAT	

Literatura

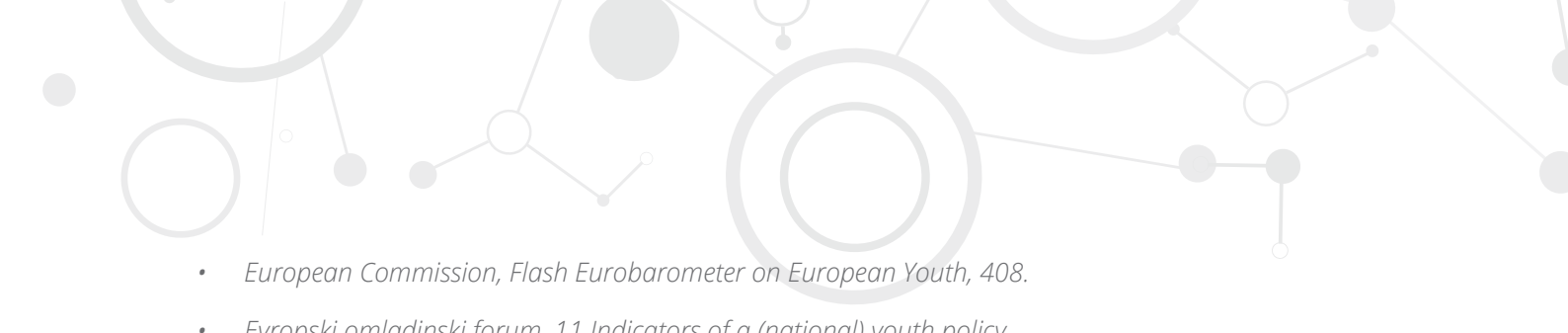
Korisna literatura iz domena omladinske politike, kao i literatura korišćena za potrebe izrade Strategije:

- *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine: Stanovništvo prema starosti, polu i tipu naselja po opštinama, kao i najčešća imena u Crnoj Gori* www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje%20starost%204%2009%202011%20prevod.pdf
- *Monstat Crna Gora, 2015, Crna Gora u brojkama 2015*, <http://mep.c-g.me/wp-content/uploads/Monstat-CG-u-Brojkama-2015.pdf>
- *Komitet UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava, Zaključna zapažanja o inicijalnom izvještaju Crne Gore, 2014. godina*, <http://bit.ly/1Mq0vgt>
- *Hadžibegović, Ajša, Preporuke za izradu strategije za mlade proizišle iz konsultacija sa mladima i evaluacije nacionalnog plana akcije za mlade 2006–2011, Građanska alijansa, 2015.*, <http://www.gamn.org/images/docs/cg/Evaluacija-NPAM-i-Konsultacije-sa-mladima.pdf>
- *Kriza zapošljavanja mladih: poziv na akciju, Rezolucija i zaključci Međunarodne konferencije rada, 101. sjednica, Ženeva, 2012*
- *Đurić, Dragan, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2015.*
- *Program ekonomskih reformi 2014–2017, Vlada Crne Gore*
- *UNICEF, Analiza programa i servisa za zapošljivost mladih*
- *Centralna banka Crne Gore, Preporuke Vladi u oblasti ekonomske politike za 2015. godinu*, <http://bit.ly/1laGgm0>
- *Kaluđerović, Grečić, Socijalni uticaji migracija sa sela u grad u srednjoj i istočnoj Evropi, sažetak, 2012.* <http://bit.ly/1lkHsBB>
- *Istraživanje o mladima i preprekama pri zapošljavanju – fokus na prepoznavanju značaja i razvoju socio-emocionalnih vještina i ključnih kompetencija, UNICEF, 2016.*
- *Komar, Olivera, Gegaj, Pavle, Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijumskim razvojnim ciljevima, UN, 2013.*
- *KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih, UN sistem u Crnoj Gori, 2013.*
- *Opšti Zakon o obrazovanju i vaspitanju, Sl. list RCG br. 64/02.*
- *Zakon o obrazovanju odraslih, Sl. list RCG, br. 20/2011.*
- *Izvještaj Ministarstva prosvjete za 2014. godinu* http://www.upravazamladeisport.me/images/stories/dokumenta/mladi/ostala_dokumenta/Izvjestaj_o_radu_i_stanju_u_oblastima_Ministarstva_prosvjete_sa_izvjestajima_organu_uprave_iz_nadleznosti_Ministarstva_za_2014god.pdf
- *OECD, GPS obrazovanja: Crna Gora, 2012*, <http://bit.ly/1RBhu38>
- *Bešić, Miloš Reškovic, Tomislav, Evaluacija reforme obrazovanja u Crnoj Gori (2010–2012)*, www.zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rId=119598
- *Strategija razvoja nevladinih organizacija u Crnoj Gori 2014–2016.* <http://www.mup.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=153837&rType=2&file=Strategija%20razvoja%20NVO%20sa%20akcionim%20planom%202014-2016.doc>

- Vlada Crne Gore, *Sektorski operativni program*, 2015, <http://bit.ly/1HUR82c>
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crne Gore, *Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa*, 2012–2015.
- Jelušić, Božena i saradnic, *Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime*, UNDP, 2013.
- *Rezime izvještaja o rezultatima istraživanja uloge škole u razvoju vrlina, vrijednosti i vještina učenika/ca*, Zavod za školstvo, UNICEF, 2015.
- *Program reforme politike zapošljavanja i socijalne politike u Crnoj Gori – finalni nacrt*, Podgorica
- Gledović, Boban, *Prezentacija "Strateški okvir zapošljavanja mladih u Crnoj Gori"*, Ministarstvo rada i socijalnog staranja Crne Gore, Direktorat za tržište rada i zapošljavanje, novembar 2015.
- Petković, S., Brnović L., *Okvir za ubrzanje progressa u dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva: Akcioni plan za zapošljavanje mladih*, Podgorica, Vlada Crne Gore i Sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, 2014.
- *Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Crnoj Gori 2010–2014*.
- *Pravci razvoja Crne Gore 2013–2016*.
- *Strategija regionalnog razvoja Crne Gore za period 2014–2020. godina*, www.mek.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=166201
- Unija poslodavaca Crne Gore, *Strateški okvir za unapređenje poslovnog ambijenta u Crnoj Gori – 5 ubica biznisa*, <http://bit.ly/2bEe1NH>
- Unija poslodavaca Crne Gore, *Procjena okruženja za žensko preduzetništvo u Crnoj Gori*, <http://bit.ly/2bUvnth>
- *Izvještaj Ombudsmana 2014*, www.ombudsman.co.me/docs/izvjestaji/Izvjestaj_za_2014.pdf
- Gligorović, Aleksandra, Jokanović, Jadranka, Žegura, Tijana, *Studija "Jednake mogućnosti za žene na tržištu rada u Crnoj Gori"*, SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica i NVO Juventas, 2015.
- Udruženje Roditelji CG, u sklopu Projekta pravne pomoći roditeljima u ostvarivanju prava iz radnog odnosa <http://zaposleni.roditelji.me/istrazivanje/>
- Nedović, Vladimir, *Studija o saradnji sa naučnicima iz dijaspore*, 2014. godina, <http://bit.ly/1Lxn4zN>
- *Nacionalni plan akcije za mlade 2006–2011*.
- *Izmijenjena i dopunjena Evropska povelja o participaciji mladih u lokalnom i regionalnom životu*, 2003. https://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Coe_youth/Participation/COE_charter_participation_se.pdf
- Gligorić, Biljana, Brnović, Lidija, *Participativni monitoring za odgovornost, druga faza post 2015. konsultacija*, UN, 2014. ,
- *Istraživanje javnog mnjenja: Građanska participacija u Crnoj Gori, DeFacto*, 2015. <http://www.gamn.org/images/docs/cg/gradjanska-participacija-u-crnoj-gori.pdf>
- UNDP, *Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka: Ljudi su najveće bogatstvo jedne zemlje. Koliko je bogata Crna Gora?*, Podgorica, 2013.
- *KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih, UN sistem u Crnoj Gori*, 2013.

- *Umrežavanje omladinskih organizacija*, Forum MNE, 2009, www.forum-mne.com/.../6-publikacije?...omladinskih-organizacija
- *Jelušić, Božena i saradnici, Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime,*, UNDP, 2013.
- *Brnović Lidija, Mapiranje mehanizama za participativni monitoring javnih politika u Crnoj Gori, Sistem UN u Crnoj Gori*, http://issuu.com/un_montenegro/docs/mehanizmi_za_participativni_monitor
- *Petković, Slađana, Analiza strateškog, zakonskog i institucionalnog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih, Sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori*
- *Zavod za školstvo Crne Gore, Predmetni program Građansko obrazovanje, izborni predmet I, II, III i IV razred gimnazije, Podgorica, 2009.*
- *UN sistem u Crnoj Gori, Izvještaj o nacionalnim konsultacijama o postmilenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori*, <http://bit.ly/1f7yCf8>
- *Prodger, Matt, "Zabrana pušenja na javnim mjestima u Crnoj Gori, BBC News, avgust 2004. godine*, <http://bbc.in/1HUEO0Q>
- *Svjetska zdravstvena organizacija, Izvještaj o globalnoj potrošnji duvana: Crna Gora, 2013. godina*, <http://bit.ly/1KaMEHG>
- *Evropska unija, Zdravlje 2020*, <http://bit.ly/1AR3SVK>
- *Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore, Izvještaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima u Crnoj Gori 2010–2013, novembar 2013. godine*, <http://bit.ly/1Sn3yof>
- *Institut za javno zdravlje Crne Gore, Godišnji izvještaj o HIV-u, 2014. godina*
- *UNAIDS, Izvještaj o napretku zemlje: januar 2012 – decembar 2013, 2014. godina*, <http://bit.ly/1Mnqynu>
- *Evropski centar za praćenje droga i zavisnosti od droga, Sažetak Izvještaja ESPAD-a iz 2011. godine: Korišćenje narkotika među učenicima u 36 evropskih zemalja*, <http://bit.ly/1Srt4G>
- *MONSTAT, Statistički godišnjak Crne Gore za 2014, 2015. godina*, <http://bit.ly/1g8giDH>
- *MONSTAT i UNICEF, MICS 2013. u Crnoj Gori i MICS 2013. za romska naselja u Crnoj Gori, septembar 2014. godine*, <http://bit.ly/1HQCzM7>
- *UNFPA, Neravnoteže između polova po rođenju: Trenutni trendovi, posljedice i implikacije politika, 2012. godina*, <http://bit.ly/1HLQYfx>
- *Savjet Evrope, Abortusi čiji cilj je selekcija pola su diskriminatorni i treba ih zabraniti, Komesar za ljudska prava, januar 2014. godine*, <http://bit.ly/1CS4egX>
- *Deklaracija sa II evropske konvencije o omladinskom radu* www.sociaalcultureel.be/jeugd/internationalesamenwerking_doc/2015_2ndEYWC_Declaration_FINAL.pdf
- *Ocjena integriteta zdravstvenog sistema u Crnoj Gori, WHO, UNDP, Ministarstvo zdravlja* www.me.undp.org/content/dam/montenegro/docs/publications/DG/Corruption/Integrity%20Assessment%20of%20the%20Health%20Care%20System%20in%20Montenegro%20LOC.pdf
- *Vlada Crne Gore, STRATEGIJA RAZVOJA SISTEMA SOCIJALNE I DJEČJE ZAŠTITE U CRNOJ GORI (2013–2017), 2013. godine*, <http://bit.ly/1GGs1td>
- *Razić-Ilić, Dejana, Byrne, Kevin, Srednjoročni pregled programa saradnje Unicefa i Vlade Crne Gore u periodu 2012–2016, UNICEF, decembar 2014. godine*

- *Sistem UN u Crnoj Gori Participatorni monitoring za obezbjeđivanje odgovornosti: Druga faza konsultacija o periodu poslije 2015. godine, jul 2014. godine, <http://bit.ly/1Sn3Ew9>*
- *Preporuke Komiteta za prava djeteta UN-a, 2010, www.ombudsman.co.me/djeca/docs/preporuke_komiteta.doc*
- *Nacionalni program razvoja sporta u Crnoj Gori 2012–2017, www.mpin.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rld=81854*
- *Strategija razvoja kulture u Crnoj Gori (2011–2015. godine), www.mku.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rld...2*
- *Nacionalni program razvoja sporta u Crnoj Gori 2012–2017, www.mpin.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rld=81854*
- *Strategija informisanja javnosti o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji 2014–2018. www.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rld=162160...2*
- *Komunikaciona strategija održivog razvoja 2011–2013, www.mrt.gov.me/.../FileDownload.aspx?...Komunikaciona%20strategija*
- *Strategija razvoja informacionog društva 2012–2016, www.mid.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=84067*
- *Ohana, Yael, Speaking, Frankly, „Izveštaj o savremenim međunarodnim standardima i situaciji u oblasti omladinske politike i njihovom značaju za razvoj omladinske politike u Crnoj Gori, Sistem UN u Crnoj Gori, 2016.*
- *Memorandum o omladinskoj politici iz Bakua <http://youthpolicyforum.org/documents/commitment.pdf>*
- *11 pokazatelja nacionalne omladinske politike, Evropski omladinski forum i Piter Lauricen https://www.dropbox.com/s/awsa4cxku26f7tp/2007_Indicators_National_Youth_Policy_Eng.pdf?dl=0*
- *Evropski okvir za omladinsku politiku Lase Siurala http://www.youthpolicy.org/wp-content/uploads/library/2006_European_Framework_Youth_Policy_Eng.pdf,*
- *Pružanje podrške mladim ljudima u Evropi, prvi i drugi tom, Hauard Viliamson: http://www.youthpolicy.org/wp-content/uploads/library/2002_supporting_young_people_Europe_Vol1_Eng.pdf i http://www.youthpolicy.org/wp-content/uploads/library/2008_supporting_young_people_Europe_Vol2_Eng.pdf*
- *<http://www.youthpolicy.org/>,*
- *<http://www.plan-uk.org/what-we-do/childrens-voices/youth-advisory-panel/publications/byc-international-report/>,*
- *http://ec.europa.eu/youth/library/study/youth-work-report_en.pdf,*
- *http://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/investing_young_2010.pdf i*
- *<http://siteresources.worldbank.org/HEALTHNUTRITIONANDPOPULATION/Resources/281627-1095698140167/KnowlesEconInvestYouth.pdf>.*
- *http://www.youth.ie/investing_in_youth_work_pays_off*
- *<http://www.hallaitken.co.uk/News/youth-work-changes-lives.html> European Commission, EU Youth Strategy, Brussels, 2011.*

-
- *European Commission, Flash Eurobarometer on European Youth, 408.*
 - *Evropski omladinski forum, 11 Indicators of a (national) youth policy*
 - *Đurić, Dragan, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, Međunarodna organizacija rada, 2016.*
 - *Karsten, Andreas, Muir, John, Ohana Yael, Wolszczak, Grzegorz, Research Handbook, Demokratie and Dialogue, e.v., Berlin, 2013.*
 - *Sistem Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, KAP - istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih, Podgorica, 2013.*

Reference

1. *Unaprijeđeni instrument za planiranje budućnosti je razvijen od strane Sistema UN u Crnoj Gori, a baziran je na Foresight konceptu (koncept naprednog planiranja budućnosti) i služi kao interaktivni alat za uključivanje različitih aktera u planiranje budućnosti. Baziran je na principima interaktivne igre i rezultira definisanjem budućnosti kakvu građani/ke žele, u ovom slučaju za mlade, a posebno izazova i mogućnosti koje ona nosi, aktivnosti koje različiti akteri treba da preduzmu, kao i vrijednosti na kojima treba da se zasniva. Više detalja: <http://bit.ly/1lybdip>.*
2. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine: Stanovništvo prema starosti, polu i tipu naselja po opštinama, kao i najčešća imena u Crnoj Gori www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje%20starost%204%2009%202011%20prevod.pdf*
3. *Preporuke za izradu strategije za mlade proizišle iz konsultacija s mladima i evaluacije Nacionalnog plana akcije za mlade 2006–2011.*
4. *Ohana, Yael, Speaking, Frankly, Izvještaj o savremenim međunarodnim standardima i situaciji u oblasti omladinske politike i njihovom značaju za razvoj omladinske politike u Crnoj Gori, Sistem UN u Crnoj Gori, , , 2016.*
5. *<http://unyouthswap.org/>*
6. *http://ec.europa.eu/youth/policy/youth_strategy/index_en.htm*
7. *Podaci dobijeni zahvaljujući www.youthpolicy.org bazi podataka o omladinskim politikama širom svijeta, izvučeni iz baze podataka januara 2016. godine.*
8. *<http://www.youthpolicy.org/blog/participation-global-governance/gaps-gapes-and-gulfs-data-or-the-lack-thereof-on-how-youth-participate-around-the-world/>*
9. *<http://www.youthpolicy.org/blog/participation-global-governance/participation-struggling-to-stay-relevant/>*
10. *Kriza zapošljavanja mladih: poziv na akciju, Rezolucija i zaključci Međunarodne konferencije rada, 101. sjednica, Ženeva, 2012.*
11. *Izvor: Monstat - ARS 2010-2015*
12. *Đurić, Dragan, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, , Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2015.*
13. *Program ekonomskih reformi 2014–2017, Vlada Crne Gore*
14. *Đurić, Dragan, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, , Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2015.*
15. *Đurić, Dragan, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, , Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2015.*
16. *Istraživanje o znanjima, stavovima i ponašanju građana u oblastima zapošljavanja i participacije mladih u Crnoj Gori, Sistem UN, 2013. godina, Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori, Međunarodna organizacija rada/MONSTAT, 2015.*
17. *Istraživanje o znanjima, stavovima i ponašanju građana u oblastima zapošljavanja i participacije mladih u Crnoj Gori, Sistem UN, 2013. godina*
18. *Istraživanje o znanjima, stavovima i ponašanju građana u oblastima zapošljavanja i participacije mladih u Crnoj Gori, Sistem UN, 2013. godina*

-
19. Đurić, Dragan, *Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori*, , Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2015.
 20. *Analiza programa i servisa za zapošljivost mladih*, UNICEF, 2016.
 21. *Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori*, Međunarodna organizacija rada/ MONSTAT, 2015. godina
 22. Bešić, Miloš, Reškovic, Tomislav, *Evaluacija reforme obrazovanja u Crnoj Gori (2010–2012)*, www.zzs.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rld=119598
 23. *Istraživanje o mladima i preprekama pri zapošljavanju – fokus na prepoznavanju značaja i razvoju socio-emocionalnih vještina i ključnih kompetencija*, UNICEF, 2016.
 24. Hadžibegović, Ajša, *Konsultacije sa mladima i evaluacija NPAM-a*, Građanska alijansa, 2015.) <http://www.gamn.org/images/docs/cg/Evaluacija-NPAM-i-Konsultacije-sa-mladima.pdf>
 25. *Pod terminom kompetencija*, Evropski okvir kompetencija podrazumijeva znanje, vještine i stavove, odnosno ponašanje.
 26. Komar, Olivera, Gegaj, Pavle, *Izveštaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijumskim razvojnim ciljevima*, UN, 2013. ,
 27. *Istraživanje o mladima i preprekama pri zapošljavanju – fokus na prepoznavanju značaja i razvoju socio-emocionalnih vještina i ključnih kompetencija*, UNICEF, 2016.
 28. OECD, *Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills*, OECD Publishing, Paris, 2015.
 29. *KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih*. UN sistem u Crnoj Gori, 2013.
 30. *Ibid*
 31. Hadžibegović, Ajša, *Konsultacije sa mladima i evaluacija NPAM-a*, Građanska alijansa, 2015. <http://www.gamn.org/images/docs/cg/Evaluacija-NPAM-i-Konsultacije-sa-mladima.pdf>
 32. Đurić, Dragan, *Tranzicija na tržište rada mladih žena i muškaraca u Crnoj Gori*, , Međunarodna organizacija rada, Ženeva, 2015.
 33. Hadžibegović, Ajša, *Konsultacije sa mladima i evaluacija NPAM-a*, Građanska alijansa, 2015.) <http://www.gamn.org/images/docs/cg/Evaluacija-NPAM-i-Konsultacije-sa-mladima.pdf>

